

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ

Μηνιαία Έπιθεώρηση • Μάιος 2005 • τεύχος 133 • € 5

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ
Μηνιαία Έπιθεώρηση
Μάιος 2005
τεύχος 133 • 5 €

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ

Ελλάδα
Έτήσια (12 τεύχη): 40 €
Έξαμηνιαία (6 τεύχη): 20 €
Φοιτητική (12 τεύχη): 30 €
Όργανισμοί, τράπεζες κλπ.: 60 €

Ευρώπη, Κύπρος
Έτήσια (12 τεύχη): 60 €

Άλλες χώρες
Έτήσια (12 τεύχη): 70 €

Τραπεζικός Λογαριασμός:
Άγγελος Έλεφάντης
Έθνική Τράπεζα της Ελλάδος
ύποκ. 132 άριθ. λογαριασμού
401740-48 (παρακαλούμε να
αναγράφεται τό όνομα του
καταθέτη)
ή
μέ ταχυδρομική έπιταγή
στή διεύθυνση του περιοδικού
Γιά τούς συνδρομητές του
έξωτερικού:
IBAN: GR06 0110 1320 0000 1324
0174 048
SWIFT CODE (BIC): ETHNGRAA

ΕΚΔΟΤΗΣ - ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ

Άγγελος Έλεφάντης
Ζωναρά 10, Άθήνα 11472
Κωδικός: 1572
τηλ. 210-6470079 &
fax: 210-6470696
e-mail: poliths@otenet.gr
Εκτύπωση: Δεκάλογος Ε.Π.Ε.
Άγαθίου 3,
Άθήνα

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Μαρίνα Κόντη, «Έκστρατεία τουριστικής
συνείδησης»5

Δημήτριος Καράμπελας, Στοιχειά για την ιστορία
της νεολαίας ή εκείνα τά χρόνια τά,
όχι τόσο, παλιά7

Γιώργος Μαργαρίτης, Σχετικά με τον «μή λογικό»
τρόπο παραγωγής13

Άγγελος Έλεφάντης, Τό γαλλικό Όχι:
Οί λόγοι μιās άπόρριψης15

Φιλίπ Μυλστέν, Μετά τό «Όχι», στόπ
στήν καταστροφή του γαλλικού δημόσιου
σιδηδρομικού συστήματος!19

Σεβγκιούλ Ούλουντάγ, Κύπρος: Ιστορίες
για περιουσίες και ή μυρωδιά του γιασεμιού22

Όντέτ Βαρών-Βασάρ, Άουσιδης: Η άνάδυση
μιās δύσκολης μνήμης24

Ρένα Μόλχο, Προβλήματα ένταξης της γενοκτονίας
στή συλλογική έθνική μνήμη: ή περίπτωση
της Θεσσαλονίκης31

Άριέλλα Άσέρ, Άπόγονοι θυμάτων και θυτών:
τραύματα της ιστορίας40

Γιώργος Σταθάκης, Τό Σχέδιο Μάρσαλ
και ή άνασυγκρότηση της Ευρώπης47

Κατερίνα Λαμπρινοῦ, Bernard Knox
Οί Άρχαιότεροι Νεκροί Λευκοί Ευρωπαίοι
Άντρες και άλλες σκέψεις για την κλασική
παιδεία51

Γιώργος Μαργαρίτης, Εὐάνθης Χατζηβασιλείου
ΠΕΑΝ (1941-1945). Πανελλήνιος Ένωσις
Άγωνιζόμενων Νέων53

Γιάννης Κουβαράς, Γιώργος Κ. Σταματόπουλος
Έρωτας άνθρώπου μύσης57

Γιάννης Κουβαράς, Στάθης Κουτσούνης
Η τρομοκρατία της όμορφιάς60

Όλγα Σελλᾶ, Ό πολιτισμός και ή πολιτική
του βιβλίου62

Έπιστολές64

Άπό τίς τελευταίες εκδόσεις65

Έξώφυλλο: Γιάννης Μόραλης, *Figure*.

«Ἐκστρατεία τουριστικῆς συνείδησης»

Μέ τῆ βαρύγδουπη αὐτῆ φράση καί τό σύνθημα «Προχωρᾶμε μαζί. Ὁ τουρισμός μᾶς ἀφορᾶ ὅλους!», τό Ὑπουργεῖο Τουριστικῆς Ἀνάπτυξης καί ὁ ΕΟΤ ὀρμοῦν ὡς τσουνάμι νά μᾶς εὐαίσθητοποιήσουν, ἔτσι ὥστε νά μπορέσουμε «ὄλοι μαζί» νά ἀνταποκριθοῦμε στά ὑψηλά στάνταρντ τοῦ τουριστικοῦ ἀνταγωνισμοῦ.

Εἴκοσι ἑκατομμύρια εὐρώ ἔχουν διατεθεῖ γιά τή διαφημιστική καμπάνια προσέλκυσης τουριστῶν. Στούς μέν ἀλλοδαπούς, ἡ καμπάνια ἐπικεντρώνεται στό σλόγκαν «Live your myth in Greece» (Ζῆσε τό μῦθο σου στήν Ἑλλάδα) (δέν ξέρω τί μῦθο του θά ζήσει στήν Ἑλλάδα π.χ. ἕνας ἐγγλέζος τραπεζοῦπάλληλος. Τέλος πάντων.). Στούς δέ ἑλληνες τουρίστες, τό σλόγκαν εἶναι ἐνισχυτικό: «Μένουμε Ἑλλάδα» τό ὁποῖο μπορεῖ νά διαβαστεῖ: Εἶτε, Μένουμε Ἑλλάδα, τιμή μας καί καμάρι μας! Εἶτε, δέν μποροῦμε καί νά θέλαμε νά πᾶμε ἀλλοῦ, ἄρα μένουμε στήν Ἑλλάδα ὅλο καί κάποιο σπιτάκι ἔχουμε τοῦ παπποῦ ἢ τῆς μάνας στό χωριό. Ἄλλη παραλλαγή: Μένουμε Ἑλλάδα καί συγκεκριμένα στήν Κυψέλη, ὅλο τό χρόνο· τό χρῆμα γάρ ἐλάχιστο γιά τουρισμούς. Αὐτά καί ἄλλα πολλά θά μποροῦσε νά προσθέσει ὁ ταλαίπωρος νεοέλληνας. Ἴσως, τελικά, ὄχι καί τόσο ταλαίπωρος, μιά καί βολεύεται μέ τό προαναφερθέν κληροδότημα ἢ μέ τό ἐξοχικό —ἀλλιῶς, δεύτερη κατοικία— π.χ. στή Νέα Μάκρη. Ξεμπερδέψαμε, λοιπόν, μέ τόν ἐλληνικό τουρισμό.

Ἄς συνεχίσουμε μέ τόν ξένο. Ὑψηλό κόστος ὑπηρεσιῶν: ὁ ξένος προτιμᾷ νά πάει π.χ. στή διπλανή Τουρκία, ἡ ὁποία δέν ἔχει νά ζηλέψει τίποτα ἀπό τά δικά μας θέλγητρα. Τό ἀντίστοιχο Ὑπουργεῖο Τουρισμοῦ μάλιστα παρήγαγε ἕνα dvd τό ὁποῖο κυκλοφορεῖ μέ τό περιοδικό *Time*, τεῦχος Ἰουνίου. Ἐκεῖ διαφημίζονται οἱ ὁμορφιές τῆς Τουρκίας συνοδεῖα ποικίλης μουσικῆς —ἐπικεντρωμένης ὀλίγον στό κλαρίνο— καί μέ αἰσθητική *Τίγρη καί Δράκου* μόνον πού, ἀντί γιά πολεμιστές, πετοῦν στόν ἀέρα δερβίσηδες, ἄλογα κ.λπ. Ὅ,τι πρέπει γιά νά ἐξαφθεῖ ἡ φαντασία τῶν ξένων ὑποψηφίων τουριστῶν.

Νά ξαναγυρίσουμε ὅμως στήν «ἐκστρατεία τουριστικῆς συνείδησης» τοῦ Ὑπουργείου Τουρισμοῦ Ἑλλάδος. Μά, αὐτήν ἀκριβῶς τήν τουριστική συνείδηση ὑπάρχει λόγος νά μὴν ἐνισχύουμε. Ἡ τουριστική συνείδηση ἔκανε τούς κατοίκους τῶν ἐλληνικῶν νησιῶν, πού τουφεκᾶνε ὅλο τό χειμῶνα τά φαντάσματα, νά ἀρχίζουν νά χτίζουν σάν τρελοῖ *rooms to let* γιά νά βροῦμε ἐμεῖς —οἱ τουρίστες— κατάλυμα. Ἡ τουριστική συνείδηση ἔκανε τούς ἐστιάτορες στίς τουριστικές περιοχές νά χρεώνουν π.χ. τή χωριάτικη σαλάτα 8 εὐρώ ἢ

τόν καφέ σχεδόν 4 εὐρώ (ὁ πιό ἀκριβοπληρωμένος καφές ὅλης τῆς Εὐρώπης!). Αὐτή ἡ συνείδηση εὐθύνεται πού ἀποφάσισαν οἱ μάνατζερ τουριστικῶν περιοχῶν νά ἀναδείξουν π.χ. τόν ὄρεινό τουρισμό θερίζοντας δέντρα γιά νά φτιάξουν ἀναβαθμισμένα κέντρα ἀναψυχῆς μαζί μέ ὅλα τά συμπαραομαρτοῦντα.

Σάμπως αὐτή ἡ συνείδηση δέν εὐθύνεται πού ἀγοράζουμε τά 4x4 γιά νά ἀνεβαίνουμε εὐκολότερα στά βουνά ἰδίως τό χειμῶνα, ἀξιοποιώντας τά θέρετρα πού φτιάχτηκαν γιά νά προσφέρουν «ἀποδράσεις» μέ ὀλίγη σάλτσα ἐναλλακτικοῦ τουρισμοῦ: ράφτινγκ, κάνυονινγκ, ἵππασία κ.λπ. Αὐτή, ἐπίσης, δέν ἐπέβαλε τό ἄνοιγμα φαρδιῶν δρόμων στά νησιά ἔτσι ὥστε νά περνᾶνε ἄνετα τά αὐτοκίνητά μας;

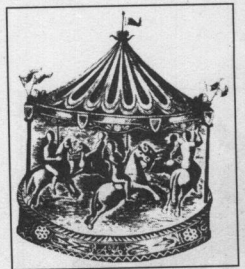
Ἡ τουριστική συνείδηση δέν ὑπαγόρευσε στήν περίφημη ἐταιρεία ΕΤΑ [Ἑλληνικά Τουριστικά Ἀκίνητα], πού τώρα μετονομάστηκε σέ Ἑταιρεία Τουριστικῆς Ἀνάπτυξης, νά «ἀξιοποιήσει» καί νά «ἐκσυγχρονίσει» τήν παρουσία τοῦ ΕΟΤ, «στολίζοντας» τήν ἄμμο μέ ἀναβαθμισμένα τουριστικά καταλύματα, ὀμπρέλες, ξαπλώστρες, μπάρ, ἐστιατόρια, θαλάσσια ἀθλήματα (τό νοῦ σου μήν σοῦ ξυρίσει τό κεφάλι κανένα τζέτ-σκι!).

Μήπως ἄλλωστε καί ἡ τουριστική συνείδηση δέν ἐπέβαλε τή μεταμόρφωση τῶν πεζόδρομων σέ κεντρικά σημεῖα τῆς Ἀθήνας, ἀρχῆς γενομένης τήν περίοδο τῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγῶνων, σέ χώρους ἐπέκτασης τῶν διαφόρων ἐστιατορίων, μπάρ, καφετεριῶν κ.λπ, ἔτσι ὥστε τελικά νά ἀπομείνει στόν πεζό μιά στενή λωρίδα γῆς γιά νά περπατήσει; (ἐφόσον εἶναι τυχερός καί δέν τήν ἔχουν καβαλήσει τά αὐτοκίνητα).

Ὁ τουρισμός —μέ τή στενή ἔννοια— σημαίνει κίνηση κι ὄχι ἀνάπαυση· κάτι πού ἐμπεριέχεται βεβαίως στήν ἔννοια τοῦ παραθερισμοῦ. Ἄν κάτι ὅμως ἔχουμε ἀνάγκη, ἰδίως οἱ ἄνθρωποι τῶν πόλεων —πόσο μᾶλλον τῆς Ἀθήνας!— εἶναι ἡ ἀνάπαυση, ἡ ξεκούραση, ἡ ὁποία μπορεῖ, βεβαίως, νά ὑπάρξει μόνο σ' ἕνα πλαίσιο πού νά τήν εὐνοεῖ. Πάντως, ὄχι στά κλωνοποιημένα μοντέλα τουριστικῆς ἀνάπτυξης πού ἀναπαράγουν τό πρότυπο τῆς πόλης. Γιατί, τί νά τό κάνεις τό νησί, δηλαδή τή θάλασσα, ὅταν ἡ παραλία του ἔχει κατακλυστεῖ ἀπό «στολίδια» καί αὐτοκίνητα; Σέ τελική ἀνάλυση μένεις καί στό Φάληρο πού τά ἔχει ὅλα καί συμφέρει...

Ποιός ὁ λόγος, λοιπόν, νά διεξαχθεῖ ἐκστρατεία γιά νά ἀποκτήσουμε κάτι πού ἤδη ἔχουμε; Δηλαδή, συνείδηση τουρίστα; Ἐνδεχομένως, μιά ἐκστρατεία ἀποτουριστικοποιημένης συνείδησης ἢ ἀπλούστερα μιά ἐκστρατεία ἀντιτουριστικῆς συνείδησης θά ἦταν σημαντική καί θ' ἄξιζε τόν κόπο νά γίνει κάποτε. Μήπως καί μπορέσουμε νά ζήσουμε ἀνθρωπινά στήν Ἑλλάδα καί ὄχι ἀπλῶς νά «μένουμε Ἑλλάδα».

Μαρίνα Κόντη

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΝΕΟΛΑΙΑΣ

Ἐκεῖνα τὰ χρόνια ἢ τὰ, ὄχι τόσο, παλιά

τοῦ Δημητρίου Καράμπελα

Ἄν ξέρω πῶς ν' ἀρχίσω.

Ἀγαπητοί σύντροφοι; Μοῦ φαίνεται πιά ξεπερασμένο τό «σύντροφος». Γιατί μερικοί πράγματι «συντρώνουν». Ἄλλοι πάλι «σύντροφοι» συναγωνίζονται ἀλλά συγχρόνως καί ἀνταγωνίζονται ὁ ἕνας τόν ἄλλο. Ἄλλοι «μυρίζουν» «μύρια ὅσα κακά» στό ΣΥΝ καί θέλουν «ΣΥΡΙΖΑ», ρήξη. Ὑπαινίσσομαι ἄραγε κάτι ἀπό τήν ἀρχή; Γιατί ὄχι; Ἐγώ ἄλλωστε θά τά γράψω μόνον. Δέν θά κάνω παρά μόνον τό λάθος τῆς γραφῆς. Δηλαδή καθαρεύουσα μέ δημοτική μαζί, συντακτικά λάθη, ὀρθογραφία, ἱστορικά κ.λπ. Αὐτά τά λάθη ὅμως εἶναι ἀνθρώπινα. Πόσο μάλλον πού θεωρῶ ὅτι οἱ διάφορες ἀριστερές ὁμάδες διαφωνοῦν γιά τό εἶδος τοῦ λάθους πού προτείνει ἡ κάθε μία. Ἀλλά καιρός νά τά μαζεύω.

Λοιπόν, πρῖν ἀπό λίγο καιρό ἔγινε συγκέντρωση στό Πνευματικό Κέντρο τοῦ Δήμου Ἀθηναίων. Ἐκεῖ ὁ κάθε ὁμιλητής κατέθεσε προσωπικά στοιχεῖα ἀπό τή συμμετοχή του στήν ἀριστερή νεολαία, ἀπό τή λήξη τοῦ Ἐμφυλίου μέχρι καί τήν χούντα. Εἶπα νά πάρω τόν λόγο. Εἶπα, μέσα μου, καί τί νά πῶ; Γιά τήν «πόκα» στήν Λέρο; Ἄστο καλύτερα. Μετά τό ξανασκεφτηκα. Νά λοιπόν τά στοιχεῖα πού ἔχω νά καταθέσω.

Τά φοιτητικά χρόνια

Τό σοί μου τό Καραμπελαϊκό στό χωριό μου (Ἀρβαντοχώρι στήν Βοιωτία - «Στεβένικο» παλιά, τώρα «Ἀγία Τριάδα») ἦταν ὅλοι δεξιότρος. Εὐτυχῶς τό χωριό μου τήν ἔδγαλε καθαρή στόν Ἐμφύλιο. Δέν προκλήθηκαν μίση καί πάθη πού νά καλύπτουν τήν καθημερινότητα τῶν μεγάλων ἀλλά κατ' ἐπέκταση καί τῶν μικρῶν. Ξέρω γιατί, ἀλλά δέν ἔχει σχέση μέ τό παρόν.

Ἐγώ, λοιπόν, οὔτε στό Δημοτικό οὔτε στό Γυμνάσιο εἶχα σχέση μέ τήν πολιτική. Στό τρίτο ὅμως ἔτος τῆς Νομικῆς (59-'60) ἀνακατεύτηκα μέ τήν Νεολαία τοῦ Μαρκεζίνη. Κάποιοι «εἰσοδοστές» τῆς ἀριστερῆς νεολαίας φαίνεται μέ εἶχαν πάρει χαμπάρι ὅτι ἀριστερίζα.

Ἔτσι λοιπόν, στή Γενική Συνέλευση τοῦ τετάρτου ἔτους μέ πρότειναν κι ἐκλέχτηκα Πρόεδρος. Δέν θυμᾶμαι πῶς τά πῆγα. Ὅπως εἶναι γνωστό μετά τή Γενική Συνέλευση γίνονται ἐκλογές. Μέ παίρνει, λοιπόν, κατά πόδας ὁ τότε μέγας ἡγέτης τοῦ φοιτητικοῦ κινήματος, Διονύσης Μπουλοῦκος, νά μέ πείσει νά εἶμαι ὑποψήφιος στίς ἐκλογές. Ἐγώ προέβαλα ἀντιρρήσεις.

Αὐτά στό πόδι, ἀφοῦ φράγκα γιά καφενεῖο δέν ὑπῆρχαν. Φτάσαμε στό Σύνταγμα. Κάποια στιγμή βρεθήκαμε ἔξω ἀπό ἕνα περίπτερο. Πρῖν λίγο τοῦ εἶχα πει (ὡς τελευταῖο ἐπιχείρημα) ὅτι ἂν τό μάθει ὁ ἀδελφός μου ὅτι ἀνακατεύομαι μέ τήν πολιτική καί μάλιστα μέ τήν ἀριστερά, δέν ξέρω πῶς θ' ἀντιδράσει. Λέει, λοιπόν, στόν περιπτερά νά τοῦ δώσει τόν τηλεφωνικό κατάλογο. Τοῦ λέω: «Τί τόν θέλεις;». Μοῦ ἀπαντάει: «Νά ρωτήσω τί ὥρα ἔχει λεωφορεῖο γιά τήν Λιβαδειά γιά νά πάμε νά ρωτήσουμε τόν ἀδελφό σου». Φυσικά κατέρρευσα, ἀφοῦ ἔξερα ὅτι ὁ ἀδελφός μου (Ἀεὶ αἰεὶ ἀείμνηστος) εἶχε ψηφίσει ΕΔΑ τό 1958. Ἔτσι, λοιπόν, βρέθηκα ὑποψήφιος στό τέταρτο ἔτος τῆς Νομικῆς. Ἡ ΕΚΟΦ τότε ἐσκίζε. Ἡ ἀριστερά ἔδγαλε δύο ἢ τρεῖς μόνον στό τέταρτο ἔτος. Νά λοιπόν πῶς πρωτοανακατεύτηκα μέ τήν πολιτική. Πιο πάνω ἀναφέρθηκα στόν Μπουλοῦκο. Ἦταν γιά χρόνια μέγας ἡγέτης. Τό ὅτι μετά ἔριξε στή θάλασσα ὅλα τά προσωπικά του κεφάλαια εἶναι πρόβλημα δικό του. Ἄλλωστε δέν εἶναι ὁ μόνος σπουδαῖος πού ἄλλαξε στήν ζωή του πορεία.

Φαντάρος

Πῆγα φαντάρος. Φυσικά στήν Κόρινθο πού πῆγαιναν οἱ πτυχιῶχοι ὅλων τῶν σχολῶν.

Ὅταν τέλειωσα ἀπό τήν Κόρινθο, πῆγα στά «Λ.Υ.Β.» (Λόχοι Ὑποψηφίων Βαθμοφόρων) Ἀγίας Παρασκευῆς. Ὑποψήφιος λοχίας, παρακαλῶ! Σέ 15 ἡμέρες μέ φωνάζει ὁ Διοικητής ὅτι πᾶνε τά γαλόνια τοῦ λοχία καί παίρνω μετάθεση γιά τίς Σέρρες ὡς ἀπλός φαντάρος. Ἡ οἰκογένειά μου, ὅπως εἶπαμε πιο πάνω ἦταν δεξιοί, πλὴν τοῦ ἀδελφοῦ μου πού ἦταν «κρυφοαριστερός» καί ἐμοῦ, πού σέ ἡλικία 22-23 ἐτῶν, βρέθηκα ν' «ἀνακατεύομαι» μέ τήν ἀριστερά. Φαίνεται, ὅμως, ὅτι στήν Κόρινθο δέν εἶχαν φτάσει τά χαρτιά μέ τόν χαρακτηρισμό «ἀριστερός β' κατηγορίας» (οἱ ἀπό οἰκογένεια ἀριστεροί ἦταν «ἀριστεροί α' κατηγορίας»). Ἐφτασαν μέ καθυστέρηση λοιπόν, τά χαρτιά στά «Λ.Υ.Β.» κι ἔτσι πᾶνε τά γαλόνια τοῦ λοχία!!

Λαμπράκηδες

Τέλειωσα τόν στρατό καί πῆγα στή Λιβαδειά, ἀσκούμενος δικηγόρος. Στό μεταξύ εἶχαν δημιουργηθεῖ οἱ

Τάσος, Ἀρχάγγελος

Λαμπράκηδες. Ἐγώ ξύπναγα πρωί-πρωί γιὰ νά εἶμαι στό γραφεῖο πρὶν ἔλθει ὁ σπουδαῖος ἄνθρωπος καί δικηγόρος πού μέ δέχτηκε ὡς ἀσκούμενο. Σημειωτέον ὅτι ἦταν δικηγόρος τῆς προσφάτως τότε ἰδρυθείσης «Ἀλουμίνιον τῆς Ἑλλάδος» στή Ἄσπρα Σπίτια πρὸς τόν Κορινθιακό. Δηλαδή δικηγόρος τῆς ἐργοδοσίας.

Περνᾶνε δύο-τρεῖς μῆνες καί ὁ ἀδελφός μου Γιῶργος μοῦ λέει: «Βρέ σὺ, αὐτὴν τὴν δουλειά ἦρθες νά κάνεις ἐδῶ;». Κατάλαβα τί ἐννοοῦσε. Ἔτσι ἀνέλαβα τὴν πρωτοβουλία γιὰ τὴ δημιουργία ὀργάνωσης τῆς «Νεολαίας Λαμπράκη». Στὴν πόλη τῆς Λιβαδειᾶς ἡ ΕΔΑ ἔπαιρνε στίς ἐκλογές σημαντικό ποσοστό. Σέ μερικούς μῆνες, ἡ ὀργάνωση ἔσκισε. Συγκεντρώσεις, συνεργασία μέ τὸ κόμμα, συνεργασία μέ τὸ Ἐργατικό Κέντρο (ἀπὸ τὰ λίγα στὴν Ἑλλάδα ὅπου εἶχε τὰ ἡνία ἡ ΕΔΑ) κ.λπ.

Δέ θυμᾶμαι ποιὸς στὴν ἀρχὴ ἦταν καθοδηγητὴς ἀπὸ τὸ Κεντρικὸ Συμβούλιο. Μετὰ ἀπὸ μερικούς μῆνες, ἐμφανίζεται ἓνας τύπος μέ καράφλα, κοντός, σεμνός, ἀλλὰ τὸ βλέμμα καί τὸ στόμα του (χωρὶς ἀστράπες καί βροντές) νά βγάζει σοφία καί τρυφερότητα. Μπῆκε λοιπὸν κι ἄλλος ἄνθρωπος στὴ ζωὴ μου. Ἦταν ὁ «δῆμος». Παρακαλῶ τὸ τυπογραφεῖο νά βάλει τὰ πῶ μικρὰ γράμματα πού διαθέτει στό ὄνομά του. Θὰ τὰ δεῖ κι ἀπὸ τὴν «κόλαση» πού σίγουρα θὰ βρῖσκεται, ἂν ὁ Θεὸς ξέρει νά καταλαβαίνει τοὺς ἀνθρώπους. Παρένθεση: Σιγὰ πού ὁ παράδεισος θὰ ἔχει ἐνδιαφέρον, ὅταν ὅλοι ὅσοι θὰ κατοικοῦν αἰωνίως ἐκεῖ θὰ εἶναι καλοὶ. Οἱ ἀναγνώστες δὲν νομίζω ὅτι χρειάζονται τὸ ἐπίθετο. Οἱ παλιοὶ πού σίγουρα τὸν θυμοῦνται νά τὸ ποῦν καί στοὺς νέους. Ὁ «Δῆμος» ἦταν «Ἐνας»... Ἦταν καθοδηγητὴς ὅλης τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδας. Στὴν ἀρχὴ πηγαίναμε μαζί Σαββατοκύριακα, πότε στὴ Θήβα, πότε στὴ Λαμία, πότε στὴν Ἄμφισσα, Ἰτέα, Χαλκίδα κ.λπ. Μετὰ ἀπὸ λίγους μῆνες, μοῦ λέει ὅτι δὲν ξανάρχεται. Τοῦ λέω: «Ποῖόν θὰ ἔχω καθοδηγητὴ;». Μοῦ λέει: «Τὸν ἐαυτό σου!». Δέν εἶχα ἐκλεγεί στό Κεντρικὸ Συμβούλιο. Ἔτσι ἀπὸ καθοδηγητὴς τῆς Βοιωτίας πῆρα οὐσιαστικὴ προαγωγή σὲ καθοδηγητὴ ὅλης τῆς Στερεᾶς. Μέ ψάχνανε οἱ φίλοι Κυριακές, ἀργίες, ἐγὼ ἄφαντος. Βρέθηκα καί κατηγορούμενος γιὰ «παράνομο ἔρανο». Δέν ξέρω πῶς καί γιατί, ἀθωώθηκα. Ὁ Εἰσαγγελέας σίγουρα, παλιὸς ἀριστερός. Ὁ πρόεδρος δεξιούρας ἀλλὰ ὄχι τοῦ κερατᾶ. Οἱ ὀργανώσεις πῆγαιναν τὰ δύο πρῶτα χρόνια πολὺ καλά. Μετὰ ἄρχισαν νά μικραίνουν. Κάποια περίοδο πῆγαιναν τὰ βράδια στὰ γραφεῖα, καθόμουν μέ δύο-τρεῖς ἀκόμη Λαμπράκηδες μέ ἀναμμένα τὰ φῶτα γιὰ νά φαίνεται ζωντανὴ ἡ Ὄργάνωση. Στὴν ΕΔΑ δέν εἶχα πάει.

Δικτατορία

Ἐυπνάω ἓνα πρωί κάτι ἀκούω γιὰ πολιτικὴ ἐκτροπή. Πάω στὰ γραφεῖα τῆς ΕΔΑ καί βρῖσκω κι ἄλλους συντρόφους. Μοῦ λένε: «Ἐγινε δικτατορία ἀπὸ στρατιωτικούς!!». Μαξέψαμε ὅ,τι χαρτιά ὑπῆρχαν πού ἀφο-

ροῦσαν συνδρομητές του κόμματος για να μην τους εκθέσουμε. Έρχονται σε λίγο αστυνομικοί, μαζεύουν όλα τα χαρτιά και κάποιος χωροφύλακας πήγε να κατεβάσει την ταμπέλα που έγραφε ΕΔΑ και υπήρχε στον εξωτερικό τοίχο, πάνω από την είσοδο των γραφείων. Του λέει αυτός που έκανε το κουμάντο (δεν ήταν ο Διοικητής ούτε είχε κανέναν βαθμό αλλά προφανώς ήταν στο κόλπο): «Όχι μην την κατεβάζεις». Φύγανε οι αστυνομικοί. Μείναμε όσοι είχαν έλθει του κεντρικού γραφείου της ΕΔΑ, εγώ και κανά δυό Λαμπράκηδες.

Λέμε, λοιπόν: γιατί ο τύπος δεν άφησε τον Χωροφύλακα να κατεβάσει την ταμπέλα; Αυτό σημαίνει ότι τα κόμματα δεν έχουν απαγορευθεί. Θα είναι καμιά άκροδεξιά ιστορία που κυνηγάει την Άριστερά. Άρα τι κάνουμε; Διεκδικούμε τη νομιμότητα. Η πολιτική άπορία αφήνεται στον άναγνώστη. Άλλά η συνέχεια δεν αφορά τον άναγνώστη. Άποφασίσαμε, λοιπόν, να κάνουμε προσπάθεια για να συγκεντρωθεί κόσμος στην πλατεία με κυρίαρχο, βέβαια, στοιχείο την εργατική τάξη. Εγώ πριν πάω στο Έργατικό Κέντρο πέρασα από το γραφείο μου για να καταστρέψω κάτι χαρτιά. Βλέπω στην είσοδο του γραφείου έναν χωροφύλακα. Όσο τον πλησίαξα, καταλάβαινα ότι κάτι συμβαίνει, αλλά τί; Μόλις λοιπόν φτάνω στην πόρτα του λέω: «Μέ συλλαμβάνετε έ;» «Ναί, κ. Καράμπελα», μου λέει. Πέρασα, λοιπόν (όχι με χειροπέδες) από την κεντρική πλατεία (ο κόσμος στά γύρω καφενεΐα όρθιος) και βρέθηκα στο Άστυνομικό Τμήμα. Έκει βρήκα κι άλλους συντρόφους. Μέχρι τό μεσημέρι είχαν ολοκληρωθεί οι συλλήψεις. Δεν είχε συλληφθεί ένας παλιός τλαιπωρημένος σύντροφος στον τομέα μετά τη συνεδρίαση στα Γραφεία της ΕΔΑ, του είπαμε να κρυφτεί. Έμεις... νομιμότητα είπαμε!

Θήβα

1. Προς τό μεσημέρι πήγαμε σε μιά αποθήκη λίγο έξω από την Θήβα. Δεν θυμάμαι πόσες μέρες κάτσαμε. Πάντως λίγες. Φυσικά ούτε έπισκεπτήριο ούτε τίποτα. Κάποια στιγμή άκούω ένα χωροφύλακα να με διατάσσει να πάω να καθαρίσω την τουαλέτα. Ήμουν ο μόνος έπιστήμονας από τους κρατούμενους. Κατά την κράτησή μου, για 3,5 περίπου χρόνια, ήταν η μόνη ποινή που υπέστην. Πήρα άριστα στή δουλειά αυτή. Τήν ήξερα, γιατί όταν πήγαινα στο Γυμνάσιο είχα δουλέψει τρία χρόνια σε έστιατόριο σερβιτόρος και στο κλείσιμο «λαντζαδόρος». Άν δεν κάνω λάθος η δικτατορία έγινε Παρασκευή. Τήν Κυριακή, λοιπόν, ένας άλλος χωροφύλακας μου λέει: «Άχ, κύριε Καράμπελα, σήμερα θα θγάξατε λόγους στα χωριά για τίς εκλογές». Όπως είναι γνωστό, είχαν προκηρυχθεί εκλογές και είχε ανακοινωθεί τό όνομά μου ως υποψήφιος βουλευτή της ΕΔΑ στή Βοιωτία.

2. Ένα πρωί λοιπόν που μόλις είχε ξημερώσει ένας χωροφύλακας μās λέει να μαζέψουμε τά πράγματα γιατί θα φύγουμε. Σε καμιά ώρα μετά αρχίζει να φωνά-

ζει όνόματα. Όποιος άκουγε τό όνομά του, έπαιρνε τά πράγματά του κι έβγαινε έξω. Όνόματα, πράγματα, έξω. Τό που πήγαιναν, άγνωστο. Κάποια στιγμή, διαπιστώσαμε ότι είχαμε μείνει τελευταίοι τά βασικά στελέχη του κόμματος και της Νεολαίας. Κοιταχτήκαμε στα μάτια με άγωνία. Όχι, λέγαμε μέσα μας, γιατί έμεις τελευταίοι; Τί θα μās κάνουν έμās; Τό μυαλό μας στό κακό. Ήταν η μόνη φορά που φοβήθηκα για τή ζωή μου. Νέα για τό τί γινόταν έξω, τίποτα. Δηλαδή τί τους έκαναν, που τους πήγαιναν; Ό φόβος κράτησε πολύ λίγο. Μās φώναξαν κι έμās και μπήκαμε στα λεωφορεία που είχαν μπει και οι άλλοι. Έτσι ήσυχασαν κι αυτοί, αφού είχαν τήν ίδια άγωνία για μās. Μέσα στή νύχτα πήγαμε σ' ένα μικρό λιμάνι. Μπήκαμε σ' ένα πλοίο. Λέμε όλοι με χαρά... «Έξορία». Η ζωή μας σίγουρη. Στο πλοίο ήταν σύντροφοι και από άλλα μέρη. Ξημερώνοντας και φτάνοντας σ' ένα νησί παλαιοί σύντροφοι μās λένε: «Μās πάνε στα Γιούρα».

Γιούρα

Στά Γιούρα κάτσαμε λίγες μέρες. Ένδιαφέρον έχουν τρία πράγματα:

1. Τήν προηγούμενη Κυριακή, πριν τή δικτατορία, κάποιος (ξέρω αλλά δεν λέω τό επώνυμό του) είχε γράψει στήν Αύγή ένα άρθρο με τίτλο: «Γιατί δεν θα γίνει δικτατορία». Τόν βλέπει, λοιπόν, μιά συντρόφισσα και του φωνάζει: «Άγγελε-Άγγελε τί ώραίο ήταν τό άρθρο σου. Κρίμα που δέ βγήκε άληθινό!» Γράψτε, λοιπόν, λάθος. Τίνος;

2. Δεν ήμουν παρών αλλά είναι έπιβεβαιωμένο από άλλους κρατούμενους. Κάποια μέρα έμφανίζεται ο «παταττακός» στα Γιούρα. Κάποιος λοιπόν του λέει: «Καταργήσατε τή δημοκρατία, τήν έλευθερία και τ' ανθρώπινα δικαιώματα». Ό «παταττακός» του απαντάει: «Άσε μας, ρέ!! Έμεις παίζουμε τό κεφάλι μας και εσύ μās μιλάς για δικαιώματα και άλλες μποῦρδες». Τά πολιτικά έρωτήματα και οι απαντήσεις τίνος;

3. Εγώ δεν είχα οικογενειακά προβλήματα. Έλεύθερος ήμουν, χωρίς υποχρεώσεις. Η οικογένειά μου είχε πιά κάποια οικονομική άνεση. Πολλοί όμως άνθρωποι είχαν αφήσει σοβαρές εκκρεμότητες πίσω τους. Πήγαιναν λοιπόν στο γραφείο του Διοικητή για να μάθουν τί πρέπει να κάνουν και πώς μπορεί να γίνει. Κάποια μέρα έρχεται κάποιος που είχε πάει για έξυπνέτηση και λέει φωναχτά ότι ο Διοικητής του είπε: «Έπί τέλους, κύριε!! Νά που ήρθε και κάποιος γιατί θέλει πράγματι έξυπνέτηση». «Και εγώ τόν ρώτησα», μās λέει: «Γιατί, οι άλλοι τί ήθελαν;». Και ο Διοικητής του απαντάει: «Δέν καταλαβαίνεις τί ήθελαν; Νά κάνουν δήλωση». Δέ θυμάμαι ποιός ήταν και τί απέγινε ο σύντροφος που «κάρφωσε» σ' έμās τους δηλωσίες.

Λέρος

1. Σε λίγες μέρες πάλι στο καράβι. Έ, λέμε δέ θα μās

πάνε όλους μαζί για πνίξιμο. Σημειωτέον ότι στά Γιούρα δέν πέταγε ούτε ένα σπουργίτι. Μόνον άφάνες. Σέ μιά μικρούλα χαράδρα κάτι μικρά πενκάκια. Η ύγρασία τί νά σās πώ. Βγάσαμε τίς πρώτες μέρες τά ρούχα πρίν κοιμηθούμε. Τό πρωί σάν νά είχαν θραχει. Έτσι κοιμόμασταν μέ τά ρούχα ώστε ή θερμότητα του σώματος νά στεγνώνει τά ρούχα. Φτάσαμε, λοιπόν, σ' ένα νησί. Έγώ δέ τό ήξερα. Μέχρι τότε δέν είχα πάει σέ κανένα νησί τής Ελλάδος. Είδαμε από μακριά ζώα, φυτά, έλιές, χωριά. Αιγαϊόν Πέλαγος, χαρά θεοῦ. Μās ξεχώρισαν από τά Γιούρα. Σέ άλλο καράβι τά ήγεινικά στελέχη, σέ άλλα οι άπλοι άριστεροί. Τά στελέχη (σ' αυτά βέβαια ανήκα και εγώ αλλά δέν ξέρω στά πρώτα, στά μεσαία, στά δεύτερα-τρίτα-τέταρτα, άγνωστον) πήγαμε στό Παρθένι, οι άλλοι στό Λακί. Λιμάνι οι δεύτεροι αλλά σέ κτίρια πού πρίν έμεναν τρελοί, μικρολίμανο οι ήγέτες. Μέ προβλήτα, τρία τεράστια κτίρια και ένα μικρό πού τά έχουν φτιάσει οι Ίταλοί μετά τόν πρώτο παγκόσμιο πόλεμο.

Ζωή στη Λέρο

1. Πρώτα τά καλά προσωπικά.

α. Έρωτας μέ τά μάτια: διαπιστώσαμε κάποια στιγμή ότι μιά νεαρή κοπέλα περνούσε κάθε πρωί στό δρόμο έξω από τά συρματοπλέγματα. Έτσι τήν περιμέναμε κάθε πρωί και χωρίς καμιά συνεννόηση τήν ώρα πού θά περνούσε ήμασταν έτοιμοι. Τάχα κάναμε γυμναστική πρós τήν πλευρά πού θά περνούσε. Τίς πρώτες μέρες ή κοπέλιά, συνεσταλμένη και γρήγορη στό περπάτημα. Μετά σιγά-σιγά κουνιστή και λυγιστή. Είχε δεχτεί νά παίξει τό ρόλο πού τής αναθέσαμε μέ τά μάτια.

β. Φιλοσοφία: έξαιρετος ό καθηγητής μας. Δέν θυμάμαι τό όνομά του. Όχι μόνον Μαρξισμό-Λενινισμό αλλά και Αρχαίους όλων των χωρών, νέους φιλοσόφους κ.λπ.

γ. Συγκρατούμενους μέ Μανώλη Γλέζο, Σοφιανό Χρυσοστομίδα (Έλληνα-Κύπριο-Αιγυπτιώτη), Κώστα Προβελέγγιο, Άλέξη Σεβαστάκη, Σπύρο Λιναρδάτο, Στάθη Δρομάζο κ.λπ. Τί άλλα νά πώ; Ότι εγώ ήμον συγκρατούμενος μέ τόν Γιάννη Ρίτσο; Καλά τό διαβάζετε.

δ. Ξένες γλώσσες: μισοέμαθα νά συνεννοούμαι σ' άγγλικά. Έτσι εκτός από τά ελληνικά και τά άλβανικά έμαθα και λίγα άγγλικά.

ε. Βόλει: ούτε θυμάμαι πώς δρέθηκε ή μπάλα. Για ξύλα και δίχτυα δέν θά είχαμε πρόβλημα.

στ. Τένις: μετά από κάποιους μήνες ό Διοικητής άνοιγε τήν είσοδο και είχαμε διεξοδο στίς προβλήτες πού είχαν κατασκευάσει οι Ίταλοί. Έτσι ό Νίκος ό Καραμανλής (συνάδελφος-δικηγόρος, δέν έχει σχέση μέ τό Καραμανλείκο) μās έμαθε τένις. Ποῦ βρήκε τά μπαλάκια και τίς ρακέτες, άγνωστον. Γίναμε τενίστες.

ζ. Μπάνιο: ό Διοικητής τά καλοκαίρια μās άφηνε νά κολυμπάμε. Έτσι έμαθα νά κολυμπώ στη θάλασσα.

η. Φαγητό: για ένα χρόνο περιπλου ή υπηρεσία

έφτιαχνε διαφορετικά μέν φαγητά κάθε μέρα αλλά τό ίδιο φαγητό για όλους. Κάποια στιγμή στείλαμε εκ-πρόσωπο και ζήτησε τά λεφτά πού έδινε ή υπηρεσία νά τά κουμαντάρει μιά Έπιτροπή. Έκλέγαμε Τριμελή Έπιτροπή αν θυμάμαι καλά. Έτσι κι έγινε. Κάθε βδομάδα, λοιπόν, δηλώναμε από τρία φαγητά ό καθένας. Έτσι ό αρχιμάγειρας, ό κουμπάρος, ό Αντώνης Καρκαγιάννης ανέλαβε τήν ευθύνη του μαγειρέματος τριών φαγητών κάθε μέρα μέ αντίστοιχες μέ τίς δηλώσεις προτίμησης μερίδες. Τέτοια νοστιμιά δέν τήν βρήκα ούτε στό σπίτι ούτε όταν δούλευα σέ έστιατόριο όταν ήμουν μαθητής στό Γυμνάσιο.

θ. Τό πιο ώραίο άθλημα αλλά μέ κόστος. Τό λένε «Πόκα». Άρκετοί δέν θά ξέρουν τί είναι. Είναι λοιπόν «χαρτοπαίγνιο» αλλά όχι «τυχερό». «Τεχνικό». Η τύχη παίζει σοβαρό λόγο αλλά ή τέχνη σοβαρότερο από ό,τι σέ άλλα τυχερά. Μπορεί νά μήν πάρεις καλό χαρτί αλλά ή τέχνη μπορεί νά σέ βγάλει κερδισμένο. Τέλος πάντων. Όσοι παίζουν χαρτιά τά ξέρουν. Οι άλλοι δέ χρειάζεται νά μάθουν. Κάθε μήνα, λοιπόν, μās έστελναν από τά σπίτια κάποια λεφτά. Ψωμί είχαμε, φαΐ είχαμε, τά τσιγάρα πάμφθηνα. Τί νά τά κάνουμε τά λεφτά; Φτιάσαμε, λοιπόν, μιά παρέα έξι έφτά και παίζαμε τουλάχιστον δυό τρεις φορές τήν εβδομάδα. Ό αδελφικός μου φίλος ό Τάκης ό Γεωργίου, πού ζει σήμερα μέ τήν Βασούλα στίς Σέρρες, είχε φτιάξει έξω από τίς αποθήκες μιά σκηνή για δική του χρήση. Μās παραχωρούσε λοιπόν τό σπίτι του! Άλλά προσέξτε: δέν παίρναμε όλοι τά ίδια λεφτά από τά σπίτια μας. Η δέν είχαμε στόν μήνα τήν ίδια χασούρα. Όταν κανείς έχανε όσα λεφτά είχε, συνέχιζε νά παίζει, παίρνοντας από τό «κοινό ταμείο» πού είχαμε φτιάξει. Τά έχανε κι αυτά μέσα στόν μήνα; Σεισάχθεια. Σβήνονταν τά χρέη. Για τόν άγώνα υπέρ των φτωχών και αδυνάτων δέν μās είχαν στό μαντρί; Όμως όποιος τά έχανε και δέν επρόκειτο νά πληρώσει μετά ούτε δραχμή έμπαινε στό παιχνίδι έλεύθερα μιά και δέν θά είχε κόστος. Έτσι τροποποιήσαμε τόν κανονισμό και είπαμε ότι από τήν χασούρα θά έδινε τό 1/4 από τό έμбασμα πού θά είχε μετά τή σεισάχθεια. Έδω μιά παρένθεση: όπως είναι γνωστό για τήν άριστερά τό χαρτοπαίγνιο ήταν κακούρηγμα. Ό φίλος μου ό Παπαγαρυφάλλου ήρθε στην Λέρο μερικους μήνες (αν θυμάμαι καλά) άργότερα. Έμαθε, λοιπόν, ότι παίζουμε χαρτιά. Ρώτησε τί και πώς. Παρακολουθούσε για κάνα δυό μήνες και μετά αποφάσισε νά παίζει. Χαϊρόταν τόσο πολύ πού κάποια στιγμή φώναξε: «Έ, λοιπόν, άμα βγώ έξω ως και ΠΡΟ-ΠΟ θά παίζω!». Όχι παίζουμε.

Παρά λίγο νά ξεχάσω τό μπριτζ. Ό Νίκος, λοιπόν, ό Καραμανλής εκτός από τό τένις μās έμαθε και μπριτζ. Είναι χαρτοπαίγνιο τεχνικότατο. Δέν παίζεται μέ λεφτά. Άπαγορεύεται. Είναι προσβλητικό για τό παιχνίδι. Έ, λοιπόν μπριτζ έμαθε νά παίζει ακόμα και ό Φλωράκη. Δυό λόγια γι' αυτόν. ΚΚΕάρα του κερατά. Άλλά πολύ-πολύ ώραίος άνθρωπος.

ι. Όπως καταλαβαίνετε «ζωή χαρισάμενη». Δέν

άστειεύομαι καθόλου. Έκτός από τό σέξ' όλα τά άλλα πλουσιοπάροχα. Παρά λίγο νά ξεχάσω ένα ώραϊο περιστατικό. Τό μέρος ήταν γεμάτο από περιστερία. Έγώ δέν ήξερα τίς σεξουαλικές τους δραστηριότητες. Τά μεσημέρια πέφτανε οί περισσότεροι για ύπνο. Έπεφτες, για ύπνο και περνούσε ώρα για νά κοιμηθείς από τό «γούρ» «γούρ» τών περιστεριών. Κάποια μέρα ακούγεται μιά όργισμένη φωνή νά φωνάζει: «Τί γούρ-γούρ ρέ. Άφού είσθε πούστηδες...». Ήταν ό Στάθης ό Δρομάζος. Δέν μπορούσε νά κοιμηθεί από τό γούρ γούρ και είπε τά περισσότερα πούστηδες!! Και ακούγεται ένα χάχανο μέσα στό κτίριο, άξέχαστο.

Ι. Και τώρα... Τί τώρα; Πολιτικοί κρατούμενοι ήμασταν. Ή πολιτική τί έγινε στην έξορία; Πού πήγε; Φυσικά συζητάγαμε πολιτικά. Οί νέοι ιδίως αλλά και άρκετοί από τούς παλιούς άρχισαν νά προβληματίζονται πώς ή ΕΣΣΔ δέν διέκοψε τίς διπλωματικές σχέσεις μέ τή δικτατορία, τί ρόλο παίζει ή ΕΔΑ, ποιές παράνομες όργανώσεις υπάρχουν, πώς καθοδηγούνται κ.λπ. Θά περιγράψω μόνον βασικά πράγματα:

1. Οί περισσότεροι στό Παρθένι προβληματίζονταν φωναχτά για τό αν τά κομμουνιστικά καθεστώτα ήταν σωστά άφού είχαν έξαιρέσει τό στοιχειώδες πολιτισμικό (όχι πολιτικό πιά) δικαίωμα της έλευθερίας του λόγου. Έδω δύο παρενθέσεις: α) Ή μία άφορā τόν εκπρόσωπο του Χριστού στην Έλλάδα και δούλο του Θεού όνόματι γι' αυτό «Χριστόδουλο». Εύλογει τά γένια και τά χτένια του αλλά όχι τά ανθρώπινα δικαιώματα. Λέει ότι τά έχουμε «θεοποιήσει!» Έγώ λέω ότι παρότι ήμασταν συμφοιτητές στό Πανεπιστήμιο) νά τόν πάρει ό διάλογος και νά τόν σηκώσει, β) Τό άλλο ζήτημα άφορā τό πώς εκατομμύρια εκατομμυρίων σέ όλη τήν ανθρωπότητα πιστέψαμε στην «Κομμουνιστική Θρησκεία». Στην άρχαία Έλλάδα (ήτοι 25 αιώνας πριν) οί πολίτες πού συνέρχονταν στην Άρχαία Άγορά κάτω από τήν Άκρόπολη δέν είχαν απλώς δικαίωμα νά ελέγξουν τήν έξουσία πού έληγε ή θητεία της και τό πρόγραμμα τών νέων υποψηφίων αλλά υποχρέωση νά πάρουν τό λόγο. Ή «άποχή» δέν επιτρεπόταν. Ουδέν σχόλιον.

2. Όσον άφορā τήν έμμογή του ΚΚΕ νά καθοδηγεί τήν ΕΔΑ και τίς διάφορες όργανώσεις από τό έξωτερικό μέ παράνομα «υποκαταστήματα» στην Έλλάδα (πού τώρα είχαν κλείσει, άφού τά στελέχη είχαν διασκορπισθεί στην Έλλάδα και τό έξωτερικό) γίνονταν άπειρες συζητήσεις για τό αν μπορεί νά όργανωθεί ή καθοδήγηση, πώς θά διαμορφώσει μιά «γραμμή» κ.λπ. Ό Μάρξ, ό Λένιν, ό Τρότσκι, ό Τολιάτι κι άλλοι ήγέτες στην πρώτη γραμμή τών εκατέρωθεν επιχειρημάτων. Τό πιο όμως σοβαρό έπιχείρημα θυμάμαι τό εξής: "Ένας ψηλός και ώραϊος σύντροφος από τήν Πελοπόννησο (δέν θυμάμαι τ' όνομά του) γύριζε σκεπτικός στόν έλεύθερο χώρο του στρατοπέδου. Σκυμμένο τό κεφάλι και περπάτημα σιγανό. Τόν βλέπει ό Λουλές (;) ή άλλο στέλεχος του ΚΚΕ (δέν θυμάμαι) και τόν ρωτάει: «Τί

έχεις ρέ και σέ βλέπω στενοχωρημένο;». Κι αυτός του άπαντάει: «Νά έγγραφα γράμμα στην γυναίκα μου νά νοικιάσει ένα από τά χωράφια στο χωριό κι αυτή μου άπάντησε ότι θά τό καλλιεργεί μόνη της». Και τό στέλεχος του λέει: «Ρέ δέν είσαι καλά. Έσύ από δω πού είσαι θά πεις στή γυναίκα σου τί θά κάνει τά χωράφια;». Και ό άλλος του λέει: «Ρέ σείς θέλετε νά κουμαντάρετε τήν Λέρο, τίς όργανώσεις του κόμματος από τήν Ρωσία και τήν Βουλγαρία, κι εγώ δέν μπορώ νά κουμαντάρω ένα χωράφι στο χωριό μου;». Του τήν είχε στημένη. Άνακοίνωσε σέ όλους τό συμβάν κι έτσι σταμάτησε ή συζήτηση. Οί θεωρίες και τά μαρξιστικά έπιχειρήματα τά πήρε ό άέρας...

3. Ή έκρηξη έγινε μέ τήν εισβολή της ΕΣΣΔ στην Τσεχοσλοβακία τό 1968. Όλοι ξέρετε ότι τότε διασπάστηκε τό ΚΚΕ κι έτσι είχαμε ΚΚΕ και ΚΚΕ Έσωτερικού. Ή συντριπτική πλειοψηφία όσων είμασταν στό Παρθένι ταχθήκαμε κατά της εισβολής. Ό Σπύρος ό Λιναρδάτος συνένταξε ένα κείμενο καταγγελία. Πρωτος-πρωτος υπέγραψε ό Μανώλης ό Γλέζος. Όπως ξέρετε είχε πάρει τό βραβείο Λένιν για τό κατέβασμα της γερμανικής σημαίας από τήν Άκρόπολη (μαζί μέ τόν Σάντα). Υπογράφηκε σέ πολλά αντίγραφα, τά δώσαμε σέ συγγενείς πού έρχονταν για επίσκεψη και δημοσιεύτηκε ως μεγάλη είδηση στόν παγκόσμιο Τύπο.

4. Στο Παρθένι όμως κυρίως οί νέοι δέν ταχθήκαμε ούτε μέ τό ΚΚΕ ούτε μέ τό ΚΚΕ Έσωτερικού. Λέγαμε τό «Κ», τό χαρίζουμε στό ΚΚΕ. Έμεις πρέπει νά συνεχίσουμε μέ βάση νέες ιδέες α) πώς πρέπει νά αναδειχθεί ή νέα άριστερά, β) μέ ποιές άρχές θά λειτουργεί στό έσωτερικό του τό νέο κόμμα κ.λπ. Μας χαρακτήρισαν οί του ΚΚΕ Έσωτερικού «Χάος». (Ναι άκριβώς έτσι.) Καταλαβαίνει ό αναγνώστης τί νταβαντούρι γινόταν στό Παρθένι.

Ξελευτεριά

Δέν ξέρω αν ή έρευνα φτάνει μέχρι τό «Ρήγα Φεραϊο».

1. Όσοι ανήκαμε στό «Χάος» αλλά και πολλοί άλλοι φτιάξαμε τό φθινόπωρο του '75 τήν «Κίνηση τών τετρακόσιων». Τετρακόσιοι ήμασταν πού υπογράψαμε τό «Μανιφέστο». Τόν άλλο χρόνο ή κίνησή μας... άκίνητοποιήθηκε. Έτσι αναγκαστικά άρκετοί από μās πήγαμε στό ΚΚΕ Έσωτερικού. (Τί άλλο νά κάνουμε;) Έγώ μάλιστα τό '77 ήμουν υποψήφιος βουλευτής της «Συμμαχίας» στόν Νομό Βοιωτίας. Στο χωριό μου πήρα 77 ψήφους. Άρκετά καλά, αν σκεφτείτε ότι τό δεξιό Καραμπελαίικο (έκτός από στενούς μου συγγενείς πού ψηφίζουν άκόμη στο χωριό) δέν μέ ψηφισε.

2. Τό 1978 (καλά θυμάμαι) ή ήγεσία του ΚΚΕ Έσωτερικού (Κύρκος κ.λπ.) είχε βαλθεί σώνει και καλά νά διαλύσει τό «Ρήγα Φεραϊο» γιατί άριστεύε πολύ!!

Έγώ ήμουν στην όργάνωση τών Έπιστημόνων. Καθοδηγητής μάλιστα τών Ίατρών!! Για τήν Παναθηναϊκή Συνδιάσκεψη έκλεγήκαμε 10 αντιπρόσωποι. Άντι-

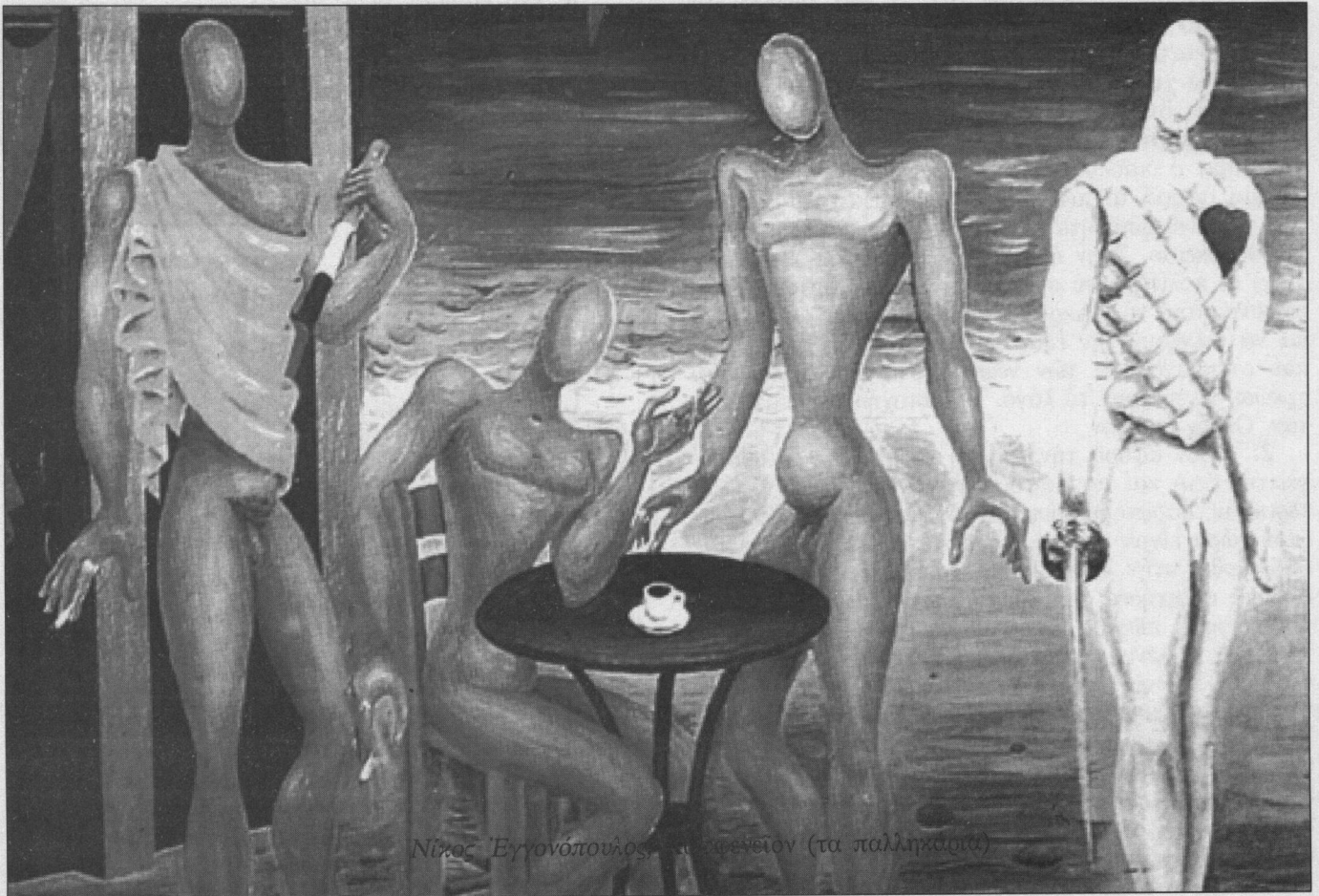
κείμενο της Συνδιάσκεψης διάφορα θέματα μεταξύ των οποίων και τό ζήτημα τοῦ «Ρήγα». Συμφωνήσαμε καί οἱ 10 ἀντιπρόσωποι ὅτι ὅσον ἀφορᾷ τό θέμα τοῦ «Ρήγα» θά πᾶμε κόντρα στήν ἀποψη τῆς ἡγεσίας. Παρένθεση: Τί κρίμα ἕνας τόσο σπουδαῖος ἀνθρώπος (ὁ Λεωνίδας ὁ Κύρκος) ἔκανε στήν πλούσια ζωή του τόσο μεγάλο λάθος. Ὅταν, λοιπόν, ἦρθε ἡ ὥρα τῆς ψηφοφορίας ἀπό τούς 10 πού ἀντιπροσωπεύαμε τούς ἐπιστήμονες οἱ ὀκτώ (!!!) σήκωσαν τό χέρι ὑπέρ τῶν προτάσεων τῆς ἡγεσίας γιά τόν «Ρήγα».

Στήν πρώτη συνεδρίαση λοιπόν τῶν ὀργάνων παίρνω τό λόγο καί λέω: «Λοιπόν σύντροφοι ἐγώ εἶμαι σ' ἕνα κόμμα ἀριστερό πού ἔχει πρόγραμμα ν' ἀλλάξει τήν κοινωνία, νά τήν κάνει νά νοιάζεται γιά τήν υἰεία, τήν παιδεία, τήν ζωή τῶν ἀνθρώπων (τροφή, κατοικία, διασκέδαση, πολιτισμό κ.λπ.). Μέ τούς πρώτους πού συζητᾷς καί συμφωνεῖς τό α' ἢ τό β' εἶναι τά μέλη τοῦ κόμματος. Μετά βγαίνεις στό λαό, λές τό πρόγραμμά σου καί περιμένεις σιγά-σιγά νά πάρεις τήν πλειοψηφία στό Κοινοβούλιο ὥστε νά ἀλλάξεις πρὸς τό καλύτερο τήν κοινωνία. Ὅταν ὁμως, ἐνῶ ἔχεις συμφωνήσει σήμερα μέ τούς πιό κοντινοῦς σου τό α' καί

σέ λίγες ὥρες αὐτοῖ ψηφίζουν τό ἀνάποδο, ἐγώ σύντροφοι, δέν ἔχω καμιά δουλειά ἐδῶ καί σᾶς εὐχομαι καλή πολιτική σταδιοδρομία». «Προσοχή τούς λέω: Τό σύν μέ μικρό, τό ΤΡΟΦΟΙ μέ μεγάλο».

Ἡ εὐχή μου ἔπιασε πολύ. Κανὰ δυό ἀπό αὐτούς ἔγιναν μετά βουλευτές, ἄλλοι 3-4 πανεπιστημιακοί.

Τώρα τί κάνει κανεῖς μέ ὅσους θέλουν ὑποτίθεται νά φτιάξουν τήν νέα ἀριστερά ἀλλά μέ τόν τύπο ὀχι μιᾶς σύγχρονης ἀριστερᾶς, ἀλλά τῆς Ἐταιρείας Περιωρισμένης Εὐθύνης; Ὅχι μέ Ἀνώνυμες Μετοχές ἀλλά μέ Προσωπικά Ἐταιρικά Μερίδια; Τί κάνει κανεῖς ὅταν ὁ Πρόεδρος τοῦ «ΣΥΝ» παρακαλάει τήν ὀργάνωση τῶν «Μαρτύρων τοῦ Ἰεχωῶ» τῆς πάλαι ποτέ «Κομμουνιστικῆς Θρησκείας» πού ξεπέρασε τήν Καθολική Ἐκκλησία σέ Ἐγκλήματα γιά νά φέρει τήν «ἐπί γῆς ἰσότητα τῶν ἀνθρώπων»; Τί νά πῶ; Δέν μένει παρά τό «Καλή νύχτα». Αὐτήν τήν εὐχή εἶχε γράψει ὁ ἀδελφός μου «δῆμος» στό τελευταῖο κείμενό του. Δέ ζήτησα τήν ἀδεία του ἀπό τόν τάφο πού βρῖσκεται, ἀλλά εἶχαμε κοινοκτημοσύνη σέ αὐτά. Φαίνεται ὅτι ὁ ἰδεολογικός Μεσαίωνας πού ὑπάρχει παγκόσμια θά συνεχισθεῖ πολύ ἀκόμα.

Νίκος Ἐγγονόπουλος, Τα παλληκαριά

ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟΝ «ΜΗ ΛΟΓΙΚΟ» ΤΡΟΠΟ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ!...

του Γιώργου Μαργαρίτη

Λίγες εκατοντάδες μέτρα από τον σιδηροδρομικό σταθμό της Θεσσαλονίκης ό επιβάτης βρίσκει μπροστά σέ μία έντυπωσιακή έκθεση σύγχρονων σιδηροδρομικών όχημάτων. Έκει βρίσκεται τό ηλεκτροστάσιο του ΟΣΕ, ό χώρος δηλαδή ύποδοχής και στάθμευσης των ηλεκτρικών μηχανών έλξης ή των ηλεκτροκίνητων συρμών. Τά όχήματα είναι φρεσκοβαμμένα, έντυπωσιακά, πολλά και πολλά ύποσχόμενα. Έχουν μόνο ένα έλάττωμα: έδω και πολλούς μήνες —ίσως χρόνια γιά μερικά από αυτά— είναι άεργα. Βρίσκονται δηλαδή σταθμευμένα σέ κλειστούς ή κυρίως άνοικτούς χώρους περιμένοντας τή μελλοντική χρησιμοποίησή τους. Έτσι λοιπόν συντηρούνται, κάνουν εκπαιδευτικές βόλτες λίγο έδω λίγο εκεί, και άπαξιώνονται.

Ό λόγος αυτής τής πρόωρης συνταξιοδότησης του σύγχρονου τροχαίου ύλικού του ΟΣΕ είναι φυσικά ή μη ολοκλήρωση των ύποδομών γιά ήλεκτροδότηση των σιδηροδρομικών δομών τής χώρας. Είναι ένα έργο πού έχει ξεκινήσει έδω και δεκαετίες πλύν όμως τόσο οι ρυθμοί ύλοποίησής του όσο και ή λογική του σχεδιασμού του απέχουν έτη φωτός από τίς αντίστοιχες πρακτικές και λογικές μιās μέσης εύρωπαϊκής χώρας. Πρώτα άπ' όλα οι σχετικές ύποδομές δίνονται τμηματικά μέ προτεραιότητα στα «εύκολα» πεδινά μέρη. Τό έργο ήλεκτροδότησης, λόγου χάρη, έχει ολοκληρωθεί στό τμήμα Τιθορέας-Οινόης έδω και πολλά χρόνια. Καθώς όμως, προφανώς, δέν συμφέρει ή λειτουργία προαστιακού άνάμεσα στή Θήβα, τον Άλιάρτο και τή Λιβαδειά, τό όλο έργο περιμένει καλύτερες ήμέρες στό μέλλον. Τό τελευταίο μάλλον θά άργήσει πολύ ακόμα καθώς συναντά στον δρόμο του τον άλλο παραλογισμό, πού λέγεται σήραγμα του Καλλιδρόμου.

Μετά από πολλά πολλά χρόνια άσυνάρτητων ήλεκτροδοτήσεων τής γραμμής σέ τμήματα μή συνεχόμενα ή κοινή λογική φαινόταν νά κερδίζει κάποια δικαιώματα πέρις, μέ τήν εύκαιρία των Όλυμπιακών. Η ήλεκτροδότηση τής γραμμής άποφασίστηκε νά ξεκινήσει από τήν Άθήνα μέ τρόπο ώστε νά έπωφελεϊται τουλάχιστον ό προαστιακός από τήν πρόοδο των εργασιών. Οι Όλυμπιακοί πέρασαν χωρίς φυσικά νά τους προλάβει τό έργο ενώ, μετά από αυτούς, οι ρυθμοί ξαναέγιναν ένκνευριστικά άποκαρδιωτικοί. Έδω και πολλούς μήνες ό επιβάτης μπορεί νά παρακολουθήσει τή βασανιστική διαδικασία τής τοποθέτησης των ταιμεντένιων βάσεων γιά τους στύλους στήριξης των ηλεκτρικών καλωδίων στα προάστια τής Άθήνας, γύρω από τήν Πάρνηθα. Κάποιες ήμέρες συνεργεία τής συνήθους μορφής —ένας ή δύο Άλβανοί, εργαζόμενοι μέ κασμάδες, φτυάρια και τό άπαραίτητο καλούπι, πασχίζουν γιά τή μετακίνηση των σκύρων και τήν έκχυση του σκυροδέματος ενώ τέσσερεις ή πέντε έπόπτες-μελητητές παρακολουθούν τήν όλη εργασία— καταγίνονται μέ τήν προώθηση του έργου μέ ρυθμούς πού θά είχαν όδηγήσει στήν άυτοχειρία όποιονδήποτε τεχνικό ή «μάνατζερ», όποιονδήποτε σιδηροδρομικό όργανισμο, σέ όποιαδήποτε ήπειρο. Πρίν από λίγες ήμέρες, όταν πρωτοαντίκρουσα τους πρώτους μεταλλικούς στύλους στα πέριξ του σταθμού τής Δεκέλειας αισθάνθηκα ειλικρινέστατο ένθουσιασμό: και όμως κινείται!

Θά μπορούσε νά ύποθέσει εύλογα κανείς ότι οι έπικεφαλής του Όργανισμοϋ Σιδηροδρόμων Ελλάδος είναι ταυτόχρονα και μεγαλομέτοχοι των λεωφορικών

ΚΤΕΛ και ότι ένουνεϊδητα, χωρίς αϊδώ, σαμποτάρουν τήν πρόοδο του οργανισμού πού διοικούν. Η σχετική έρευνα όμως δέν απέδειξε κάτι τέτοιο. Η εξέγηση για τά συμβαίνοντα, στην όποια τουλάχιστον εγώ κατέληξα, δέν φαίνεται ιδιαίτερα λογική, πλὴν όμως ούτε τό πρόβλημα, ούτε ή εξέλιξή του αφήνουν περιθώρια για συμβατικές έρμηνειες. Τό πρόβλημα, λοιπόν, βρίσκεται στην εύρεία συμμετοχή τών ευρωπαϊκῶν προγραμματῶν και κατά συνέπεια τών κεφαλαίων τῆς Ευρωπαϊκῆς Ένωσης στό ὄλο εγχείρημα. Κανονικά αυτό θά ήταν εύλογια, όμως αποδεικνύεται κατάρα.

Τό πρόβλημα βρίσκεται στό πῶς αντιλαμβάνονται οι ενδιαφερόμενοι τά προσφερόμενα κονδύλια. Ο κοινός άπονήρευτος νοῦς, ή κοινή λογική, θά έβλεπε σέ αυτά αναπτυξιακές επενδύσεις. Χρήματα, δηλαδή, πού θά βελτιώναν τίς ύποδομές και θά έδιναν ὡς εκ τούτου ὠθηση στίς οικονομικές, κοινωνικές και άλλες λειτουργίες τῆς χώρας στό πλαίσιο τῆς όποίας συμβιώνουμε. Από τή διαδικασία θά κέρδιζαν πολλοί, σχεδόν ὅλοι, και θά ήταν θεμιτό μερικοί νά κέρδιζαν κάτι παραπάνω, καθώς θά αναλάμβαναν τήν ευθύνη μετατροπῆς αὐτῶν τῶν κεφαλαίων σέ συγκεκριμένο έργο. Έργασία είναι και αὐτή και πρέπει νά ἀμοιβεται ανάλογα μέ τή σημασία, τήν ευθύνη και τήν πολυπλοκότητά της. Λοιπόν ὄχι, δέν τό αντιλαμβάνονται έτσι!

Οι έμπλεκόμενοι στίς ιστορίες αὐτές αντιλαμβάνονται τά εισρέοντα κονδύλια, σύν και ὅσα έξοικονομοῦνται από έθνικούς πόρους, από τήν κοινωνία ὀλόκληρη, αποκλειστικά και μόνο ὡς εισοδήματα. Εισοδήματα άμεσα, ὄχι έμμεσα, άποκομμένα δηλαδή από τήν έξυτηρέτηση του κοινου καλου. Ξεκινώντας από αὐτήν τήν αντίληψη, ὅλα τά παράξενα γίνονται έρμηνεύσιμα. Η προμήθεια υπερσύγχρονων ὀχημάτων, πού κινούνται μέ ηλεκτρικό για δρομολόγηση σέ δίκτυο πού δέν έχει ηλεκτρικό, είναι μία κίνηση ή όποια δέν αναμένεται φυσικά νά άποδώσει έργο, μπορεί όμως και παραμφορεί νά άποδώσει εισοδήματα στους έμπλεκόμενους. Η ὀλοκλήρωση τῆς ηλεκτροδότησης στην Τιθορέα-Οινόη ή στον Δομοκό-Λάρισα, μπορεί νά μήν επιτρέπει τήν πραγματοποίηση μεταφορικού έργου, δίνει ὅμως άλλοθι για εκπορευόμενα από τό άεργο έργο εισοδήματα. Αν υποψιαστήκατε ὅτι τά εισοδήματα αὐτά άφορούν συγκεκριμένες τσέπες, λίγες στον αριθμό, μάλλον δέν κάνετε λάθος. Τό ὄλο σύστημα μπορεί νά μήν φτιάχνει τρένα, δημιουργεί όμως, συντηρεί και αναπαράγει κοινωνικά στρώματα και τάξεις. Τάξεις ισχυρών έννοεΐται τῶν όποίων τά μέλη δέν ενδιαφέρονται για ταξίδι μέ τρένο καθώς, μέσα από τήν ὄλη διαδικασία, διασφαλίζουν εναλλακτικές λύσεις για τίς προσωπικές τους μετακινήσεις.

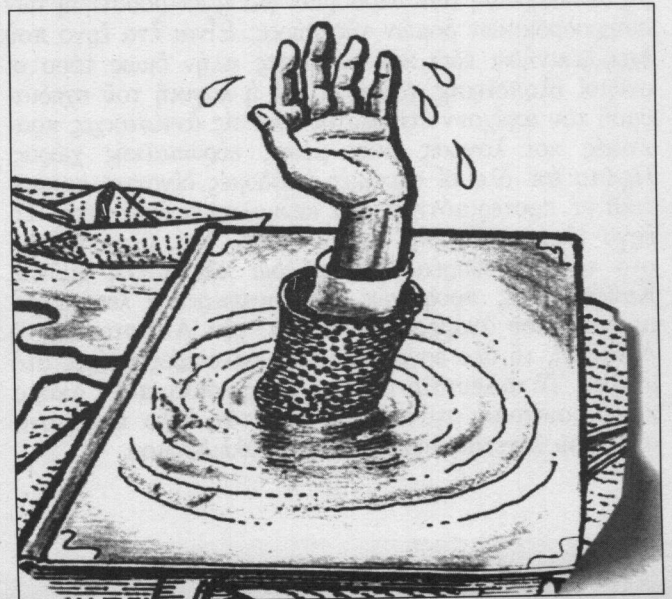
Όπως είναι αναμενόμενο —ή μαθηματική λογική έχει και αὐτή τήν ισχύ της— τό ὄλο σύστημα είναι άρρωστο, άναποτελεσματικό και ζημιογόνο για τους πολλούς, για τό δημόσιο, για τήν κοινωνία. Τά κέρδη τῶν λίγων δέν μπορεί παρά νά είναι ζημιές τῶν πολλῶν. Τότε, όταν τά πράγματα φτάνουν στό άπροχώρητο,

στην κρίση ή όταν απλά αλλάζει κυβέρνηση, οι ιθύνοντες, στελέχη κρατικά ή πολιτικοί, πρέπει νά εξηγήσουν μέ κάποιο τρόπο τά άνεξήγητα. Αν νομίζετε ὅτι έχουν πρόβλημα σέ αυτό, κάνετε μεγάλο λάθος. Άπάντηση υπάρχει και μάλιστα άπάντηση έξόχως φαρμακευτική πού, μέ τή μονολιθική της βεβαιότητα, κλείνει τον δρόμο σέ ὅποια τυχόν σχιζοφρένια: για ὅλα αὐτά φταίνε οι εργαζόμενοι και ή «κρατικιστική» αντίληψη πού τους διατηρεί!

Μέ βάση αὐτήν τήν άπάντηση λαμβάνονται μέτρα. Περικοπή τῶν «δικαιωμάτων» (ποιῶν δικαιωμάτων;) τῶν «ἀργόσχολων» (πιστέψτε με, για νά λειτουργήσει ένα σύστημα στηριγμένο στον παραλογισμό και τό πρόσχημα, οι εργαζόμενοι σέ αυτό επενδύουν άπίστευτες ποσότητες μόχθου και διορθωτικῆς λογικῆς), άπαίτηση για θυσίες (μονόπλευρες) και πλῆθος άλλων συκοφαντικῶν και ύβριστικῶν. Οι μισθοί, ή άμοιβή τῆς εργασίας, φταίνε για ὅλα. Οι ιδιωτικοποιήσεις προβάλλονται μάλιστα σαν τό καλύτερο φάρμακο πού θά βάλει τά δύο πόδια τῶν εργαζομένων σέ ένα και μόνο παπούτσι — κυριολεκτικά!

Και έτσι, λοιπόν, ή χώρα προχωρά μπροστά. Προχωρά χωρίς τρένα ὅπως προχωρά χωρίς ύποδομές άξίες του ὀνοματός τους, χωρίς πολλά βασικά κοινωνικά αγαθά ὅπως αὐτά πού ἀπολαμβάνουν σέ παραπλήσιες, από πλευρᾶς εισοδημάτων χώρες (προσθέστε τό 40% τῆς ὀμολογημένης έπίσημα παραοικονομίας για νά προσδιορίσετε ακριβέστερα τά εισοδήματα αὐτά). Τό σημαντικό είναι νά γίνονται οι πλούσιοι πλουσιότεροι, οι φτωχοί φτωχότεροι και τό σύστημα ὀλοένα και πιό άρρωστο, πιό άπάνθρωπο, έτσι ὡστε νά δίνει πρόσχημα και βάση σέ ὅλα αὐτά. Και μήν ξεχνάμε: για ὅλα φταίει ή άμοιβή τῆς εργασίας και οι «συνήθειες» (τά δικαιώματα) τῶν εργαζόμενων.

Θά ήταν άπόλυτα ενδιαφέρον ὁ συσχετισμός ανάμεσα στό κόστος του άφιερωμένου στην παραγωγή εισοδημάτων για τους λόγους «παραλογισμού» και τό ὑπό κατηγορία κόστος τῆς εργασίας. Νά μία άπογραφή, πού κανείς Άλογοσκούφης δέν πρόκειται ποτέ νά κάνει.

ΤΟ ΓΑΛΛΙΚΟ ΟΧΙ: ΟΙ ΛΟΓΟΙ ΜΙΑΣ ΑΠΟΡΡΙΨΗΣ

του Άγγελου Έλεφάντη

Αν απλώς ξεφύλλιζε κανείς τις ελληνικές εφημερίδες, αν έβλεπε τά κανάλια και άκουγε τις «συζητήσεις» πού όργάνωσαν τις εβδομάδες πού προηγήθηκαν του γαλλικού δημοψηφίσματος και, στη συνέχεια, του όλλανδικού, για τό «Σχέδιο της Εύρωπαϊκής Συνθήκης» ή «Εύρωσύνταγμα», άβίαστα θά διαπίστωνε ότι στην Ελλάδα άπολύτως κυρίαρχη ήταν ή θέση των δημοσιογραφικών και πολιτικών διαμορφωτών της κοινής γνώμης υπέρ του «Ναί». Άν σ' αυτή τήν εικόνα προσέθετε κανείς και τό αποτέλεσμα της ψηφοφορίας στη Βουλή των Ελλήνων, όπου Ν.Δ. και ΠΑΣΟΚ, άδιαφοροποίητα, ψήφισαν «Ναί» τότε ή εικόνα για τήν ταύτιση των Νεοελλήνων με τήν Εύρώπη, τήν όποία προεικόνιζε και «συνταγματοποιούσε» τό «Εύρωσύνταγμα» αυτό, ήταν σχεδόν εικόνα μιάς αισιόδοξης «εύρωχαράς». Εκτός από «κάτι στόκου», όπως έγραφε ό Πρετεντέρης στό *Βήμα*. Κι αυτοί οι «στόκοι» δέν ήταν άλλοι από τις δυνάμεις της Άριστεράς πού υπεδείκνυαν και επιχειρηματολογούσαν υπέρ του «Όχι».

Στόκοι, όμως, άποδείχτηκαν και οι Γάλλοι ψηφοφόροι, κι άκόμη περισσότερο οι Όλλανδοί. Έξαιτίας της συμπεριφοράς των όποίων άκούστηκαν οι σχετικές νεκρολογίες για τό μέλλον της Εύρώπης και άναλύσεις περί έπιπολαιότητας των Γάλλων, περί άμαλγάματος κομμουνιστών και άκροδεξιών-λεπενιστών, περί παράδοσης της Εύρώπης στην άγκαλιά του Μπούς και του Μπλέρ, πού τρίβουν τά χέρια τους, περί άπολιτικότητας του «Όχι» μιά και δέν έχει τίποτε τό θετικό νά προτείνει, περί τυχοδιωκτικών έξάψεων, περί καταργήσεως του γαλλο-γερμανικού άξονος, άναδείξεως, αύριο μεθαύριο, του νέου άγγλο-γερμανικού, κατά τό πρότυπο μάλιστα, θυμήθηκαν, του άγγλο-πρωσικού «άξονα» του Έπταετούς Πολέμου του 1754-1761, όταν ό πρώτος Μέγας Φρειδερίκος και ό Έγγλέζος Ούίλιαμ Πίτ συνέτριψαν (όντως) τους ένωμένους στρατούς της Άυτροουγγρικής Άυτοκρατορίας, της Σουηδίας, της Ρωσικής Άυτοκρατορίας, των Κάτω Χωρών και της Γαλλίας. Και άλλα πολλά πού έξεπόνησε ή ελληνική ιδιοπροσωπεία, ουδόλως διαφορετική άλλωστε με όσα έξεπόνησε και ή αντίστοιχη των Εύρωπαίων θιασωτών

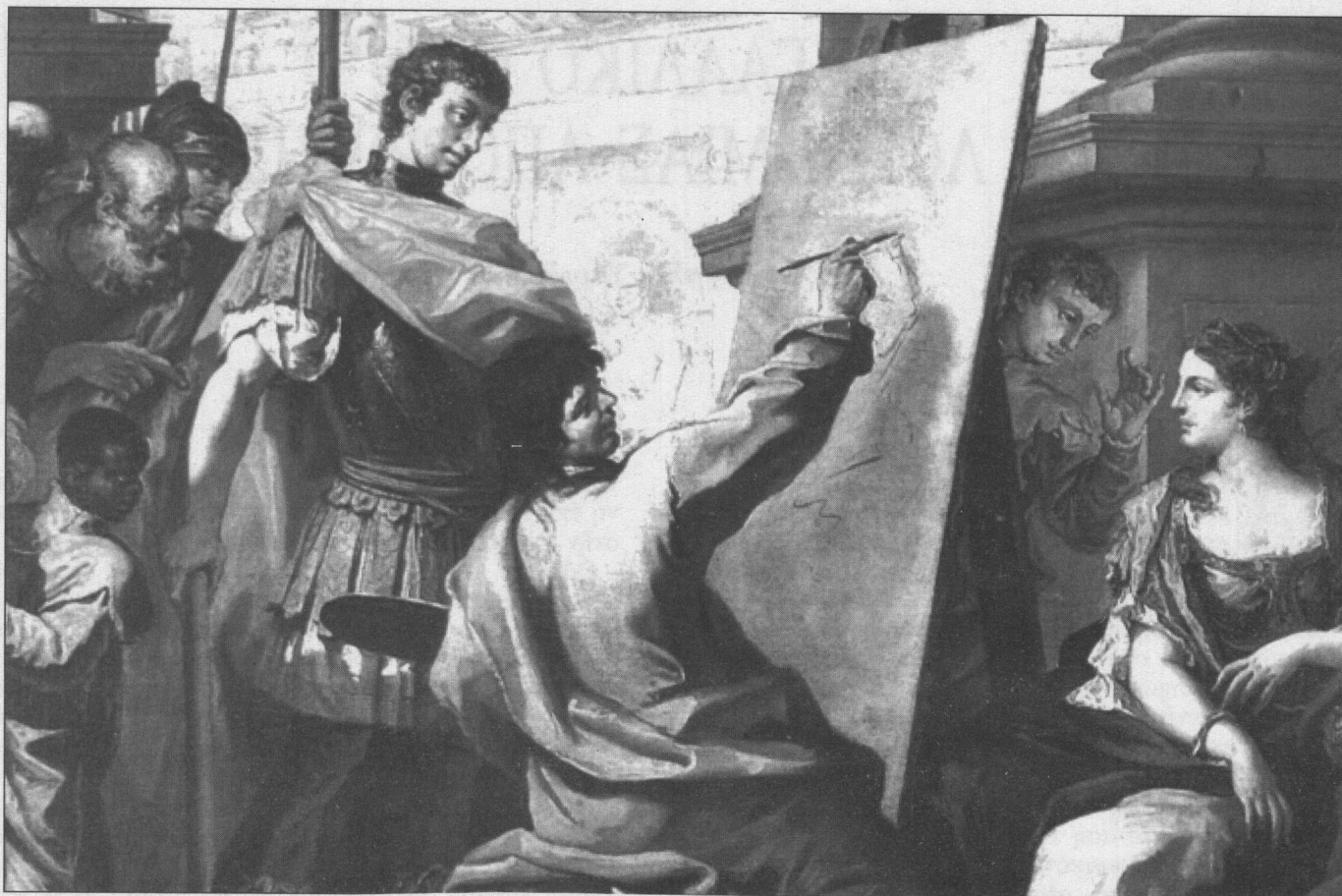
του «Ναί». Άκούστηκε μάλιστα από σημαίνουσα φωνή εκ ΠΑΣΟΚ, ότι τώρα, πού ή Τουρκία δέν μπαίνει στην Εύρώπη, «μπορεί νά χάσουμε κανένα νησί».

Θά ήταν ένδιαφέρον νά κατέγραφε κανείς όλα αυτά τά σενάρια και τά άναλυτικά ξεσπάσματα πού έξεικονίζονται τή σύγχρονη νεοελληνική συνείδηση σύμφωνα με τή γνώμη των έν διατεταγμένη ύπηρεσία άγιογράφων του φιλελευθερισμού. Μαζί μ' αυτό, όμως, θά έπρεπε νά προσθέσει κανείς ότι στην Ελλάδα, έξω άπ' όσα μόδεσαν νά κάνουν οι άριστερές δυνάμεις —λίγα, κι αυτά με μικρά άκροατήρια— καμία συζήτηση δέν έγινε για τό «Εύρωσύνταγμα». Στόν κόσμο δέν δόθηκε ό λόγος, ό κόσμος δέν έλαβε τό λόγο. Και παρά ταύτα, μετά τό γαλλικό δημοψήφισμα, δύο δημοσκοπήσεις έδειξαν ποσοστά υπέρ του «Όχι» 42% έως 44%.

Γιατί οι Γάλλοι άπέρριψαν τό Εύρωσύνταγμα;

Η τελευταία διαπίστωση, ότι στόν τόπο μας δέν έγινε συζήτηση, τό θέμα δέν άναδείχθηκε και δέν πολιτικοποιήθηκε έχει σημασία διότι, *à contrario*, δείχνει τήν πολιτική διαδικασία πού στη Γαλλία άνέτρεψε πλήρως τις άρχικές τάσεις, επίσης υπέρ του «Ναί». Ένα μόνο στοιχείο από τά πολλά: ή μεγαλύτερη συνδικαλιστική γαλλική όργάνωση, ή CGT (Γενική Συνομοσπονδία Έργαζομένων), ως τις άρχές του χρόνου, με άπόφαση της ήγεσίας της είχε ταχθεί υπέρ του «Ναί». Τό θέμα, όμως, τέθηκε στις συνδικαλιστικές όργανώσεις βάσης. Συζήτησαν και ξανασυζήτησαν, ψήφισαν και ξαναψήφισαν, άκόμη και στό μικρότερο συνδικάτο βάσης, και οι εργαζόμενοι εκφράστηκαν συντριπικά υπέρ του «Όχι», πράγμα πού όδήγησε και τήν ήγεσία της CGT νά συνταχθεί με τή βάση της. Τό ίδιο έγινε και με τή βάση του Σοσιαλιστικού Κόμματος πού, ένώ στό έσωκομματικό δημοψήφισμα τήν 1η Δεκεμβρίου 2004 εκφράστηκε υπέρ του «Ναί» με 58%, μεταστράφημε χάρη στη συζήτηση και τελικά, στό δημοψήφισμα ψήφισε με ποσοστό 56% υπέρ του «Όχι».

Άλλά γιατί αυτή ή μεταστροφή; Μόνο και μόνο διό-

Sebastiano Ricci, Ὁ Ἀπελλῆς ζωγραφίζει τὴν Παγκάστη

τι ὑπῆρξε συζήτηση, μόνο καὶ μόνο χάρις στήν, ὄντως ἀκούραστη καὶ παθιασμένη, δράση τῶν ἀγωνιστῶν τοῦ «Ὅχι», πού δέν ἄφησαν χωριό γιὰ χωριό καὶ συνδικάτο γιὰ συνδικάτο χωρὶς νά τό ἐπισκεφθοῦν ἐφοδιάζοντας τόν κόσμο μέ ὅλα τά στοιχεῖα τοῦ προβλήματος; Τέτοια πράγματα δέν γίνονται χάρις στήν ἐκρηξη τῆς ὑποκειμενικότητας, δέν γίνονται βουλευσιαρχικά. Ἄν ἦταν ἔτσι...

Α. Νά προτάξω μιά ἐκτίμηση τῆς Εὐρωπαϊκῆς Συνομοσπονδίας Συνδικάτων (CES) τὴν ἐπομένη τοῦ γαλλικοῦ δημοψηφίσματος, ἡ ὁποία Συνομοσπονδία ὑπερασπίστηκε τό «Ναί»:

«Δέν φαίνεται ὅτι τό γαλλικό «OXI» εἶναι μιά ἀπόρριψη, γενικῶς, τῆς Εὐρώπης ἀλλά μιά ἄρνηση τῆς νεοφιλελεύθερης Εὐρώπης. (...) Ἡ ἐσωτερικὴ ἀγορὰ ὀφείλει νά συμβαδίζει μέ μίαν ἰσχυρὴ κοινωνικὴ διάσταση, πού θά λογαριάζει τίς ἐγνοιες τῶν συνδικάτων καὶ τῶν ἐργαζομένων».

Ἐδῶ εἶναι ὁ κόσμος τῆς μισθωτῆς ἐργασίας, τῆς χαμηλόμισθης ἐργασίας, ὁ κόσμος τῆς ἀνεργίας καὶ τῆς ἀνασφάλειας πού μιλά. Ἄν σ' αὐτούς προσθέσει κα-

νεῖς μεγάλο μέρος τῆς ἀγροτιᾶς καὶ τῶν ἀπειλούμενων μικρομεσαίων ἐπιχειρήσεων ἔχει ἀμέσως τό κοινωνικό προφίλ τοῦ «Ὅχι». Καί ναι μὲν, ἤδη ἀπὸ δεκαετία τοῦ '80, οἱ ἐργάτες παραδοσιακοῦ τύπου, καὶ λόγω τῶν νέων τεχνολογιῶν εἶχαν μειωθεῖ ἐνῶ, ἀντίθετα, οἱ μισθωτοὶ τῆς ὑπαλληλίας δημόσιου καὶ ἰδιωτικοῦ τομέα εἶχαν πολὺ ἀυξηθεῖ, ὥστόσο οἱ ἀποδοχῆς ἀμφοτέρων αὐτῶν τῶν κοινωνικῶν κατηγοριῶν ἔχουν, σχεδόν, ταυτιστεῖ πρὸς τὰ κάτω, ὅπως ἐπίσης καὶ τῶν ἀντίστοιχων συνταξιούχων. Σύν ἡ κοινωνικὴ ἀνασφάλεια ἀμφοτέρων τῶν μεγάλων αὐτῶν κοινωνικῶν κατηγοριῶν.

Διαψεύδεται, ἔτσι, πλήρως τό διατυμπανιζόμενο μοντέλο περὶ ἀναδείξεως ἐνός μεσαίου, κεντρῶου, χώρου πού δῆθεν θά ὑπερέβαινε τὰ «κατώτερα στρώματα», τίς ὑπάλληλες τάξεις καὶ κοινωνικὲς κατηγορίες, ἐνῶ κατὰ τό μοντέλο αὐτό (ἀγγλοσαξωνικῆς ἔμπνευσης), τὰ στελέχη δημόσιου καὶ ἰδιωτικοῦ τομέα, μαζί μέ τὰ μεσαῖα-ἀνώτερα διανοούμενα ἐπαγγέλματα θά συγκροτοῦσαν μιά πλειοψηφικὴ καὶ δυναμικὴ παράταξη. Τίποτε δέν συνέβη ἀπ' ὅλα αὐτὰ παρὰ τίς προσδοκίες (καὶ τίς φανασκίες) μᾶς λάιτ κοινωνιολογίας τόσο προσφιλοῦς ἄλλωστε στίς ἀγγλοσαξωνικὲς χῶρες καὶ

Jacopo Caraglio, 'Ο γάμος τῆς 'Αλεξάνδρου καί τῆς Ρωξάνης

τά ἀγγλοσαξωνικά πανεπιστήμια (κάτι σάν τόν δικό μας «μεσαίο χῶρο» τοῦ Κ. Καραμανλή, οὔτε δεξιός οὔτε ἀριστερός αὐτός). Αὐτός ὁ «μεσαῖος χῶρος» δέν ξεπέρασε στή Γαλλία τό 12,5% τοῦ ἐργατικοῦ δυναμικοῦ.

Οἱ ὑπάλληλες, λοιπόν, κοινωνικές κατηγορίες αἰσθάνονται ἀπειλημένες ἀπό τήν ἐπέλαση τοῦ νεοφιλελευθερισμοῦ, ἀπειλή πού τοὺς τήν ὑπενθυμίζει ἐπιπλέον καί ἡ μεγάλη ἀνεργία. Ἐδῶ βρίσκεται ἡ κοινωνική ἀγκύρωση τοῦ «'Όχι», καθ' ὅσον αὐτές οἱ ἀπειλούμενες κατηγορίες βλέπουν ὅτι ἐνῶ δέν τίς ὑπερασπίζεται τό ἐθνικό τους κράτος, συνάμα, ἡ ΕΕ ἐρχεται νά προσεπικυρώσει τήν κοινωνική τους ὑποβάθμιση καί τήν ἀνασφάλεια. Φοβοῦνται. Ναί φοβοῦνται. Οἱ ἄνθρωποι φοβοῦνται ἀπό πραγματικές ἀπειλές κι ὄχι γιατί εἶναι ψυχολογικά «φοβικοί», μέ διαλυμένο ψυχισμό. Εἶναι τόσο φυσικό αὐτό, καί ὁ Σταῦρος Ζουμπουλάκης, πολύ ὀρθά τό τόνησε μέ ἔμφαση (Αὐγή, «Ἐνθέματα», 5.6.2005). Τό μυστικό, ἢ μάλλον τό κοινωνικό «φόβητρο» βρίσκεται ἄλλοῦ κι ὄχι στους νηπιακούς φόβους τοῦ κόσμου: στό νομαδικό, ὅσο ποτέ ἄλλοτε, κεφάλαιο. Ἕνα κεφάλαιο πού σήμερα εἶναι ἐπενδεδυμένο σέ μιᾶ χώρα, σέ μιᾶ ἐπιχείρηση, αὐριο τά βροντᾶει κατά κεῖ

πού προσδοκᾷ περισσότερα κέρδη, μεταναστεύει μέ μιᾶ ἀπλή πληκτρολόγηση στόν ὑπολογιστή, χωρίς προσκόμματα ἀλλά καί χωρίς καμιᾶ ἐγνοια γιά τοὺς ἐργαζόμενους. Ὅπου κέρδος καί πατρίς, ὅπου τόκος καί πρόοδος. Ἡ περιλάλητη διατύπωση τοῦ γερμανοῦ πρῶην καγκελάρου Χέλμουτ Σμίτ ὅτι τά σημερινά κέρδη δημιουργοῦν τίς αὐριανές ἐπενδύσεις κι αὐτές φέρνουν τίς μεθουριανές ἀπασχολήσεις, ἔχει πάει περίπατο. Κι αὐτήν ἀκριβῶς τή φιλελευθεροποίηση αἰσθάνθηκαν ὡς ἀπειλή οἱ Γάλλοι, γιατί τό Εὐρωσύνταγμα τήν μονιμοποιεῖ, ἀναγορεύοντας τόν ἀνταγωνισμό καί τήν ἀπολύτως ἐλεύθερη ἀγορά, σέ ἀξία πρώτη καί ἀπαράβατο τρόπο ὑπαρξῆς καί τῶν εὐρωπαϊκῶν κοινωνιῶν.

Β. Στόν τόπο μας ὅπου θάλλει ἡ ἀμετροέπεια, εἰπώθηκε καί τοῦτο: τό «'Όχι» ἦταν μιᾶ Νέα Γαλλική Ἐπανάσταση! Οἱ Γάλλοι ἐπαίξαν τό γνώριμό τους σπόρ, μιμήθηκαν, σάν σέ οὐτοπιστική φάρσα, τοὺς ἐπαναστάτες προγόνους τους πού ἐκοψαν τό λαίμο ἐνός βασιλιά τους καί ἀπαγχόνισαν τοὺς εὐγενεῖς. Ξεσπάθωσε ἡ φαντασιακή τους μεγαλομανία, πού θέλησε, ἀκόμη μιᾶ φορᾶ νά δασκαλέψει τόν κόσμο.

Εἶναι γελοῖα, βέβαια, ὅλα αὐτά, ὄχι ὅμως καί τόσο γελοῖα. Κάπου ἀκουμπᾶνε σέ πραγματικότητες τίς ὁποῖες θέλουν νά γελοιοποιήσουν γιά νά τίς ἐξουδετερώσουν.

Κάθε ἔθνος (τό λέει καί ὁ Ἐρνέστ Ρενάν) ἔχει ἕνα ἀπόθεμα κοινῶν ἀναμνήσεων. Στίς ἀναμνήσεις τοῦ νεωτερικοῦ γαλλικοῦ ἔθνους ἐνυπάρχει, μαζί μέ ἄλλα, τό ὅτι οἱ πρόγονοί τους ὡς λαός, ἔκαναν, ὄντως, μιά μεγάλη Ἐπανάσταση. Καί τούς ἔχει μείνει αὐτή ἡ ἀνάμνηση —ὄχι ὡς ἐνθύμημα γεροντικόν— ὡς ἐνεργός μνήμη, ὡς παρούσα μνήμη, ὡς παρούσα κινητήριος δύναμη. Ὅτι δηλαδή *à ça ira, ça ira, ça ira, les aristocrates on les aura*. Ὅπερ μεθερμηνευόμενον: «Ὅλα θά πᾶνε καλά, θά πᾶνε καλά, τούς ἀριστοκράτες θά τούς νικήσουμε». Τότε, κόβοντάς τους τά κεφάλια. Τώρα, τέτοιο θέμα δέν τίθεται, ἀλλοστε δέν ὑπάρχουν ἀριστοκράτες παρόλο πού πρόγονοι τοῦ Βαλερύ Ζισκάρ ντ' Ἐσταίιν ἀνιχνεύονται, ὡς οἰκογένεια ἱπποτῶν, πρὶν τίς Σταυροφορίες, πρὶν τόν 11ο αἰῶνα. Δέν ὑπάρχουν ἀριστοκράτες, ὑπάρχουν ὅμως οἱ σημερινοί εὐρωκράτες. Καί πρέπει νά ἔχουμε συνείδηση ὅτι ἀπό τήν ἰδρυτική πράξη τῆς ΕΟΚ στή Ρώμη τό 1957, οὐδέποτε σχεδόν ρωτήθηκε ὁ λαός, οὔτε ὁ γαλλικός οὔτε ἄλλος τις. Οὔτε τό 1961 οὔτε στό Μάαστριχτ οὔτε στό Ἄμστερνταμ οὔτε στή Νίκαια οὔτε γιά τίς μίνι διευρύνσεις (Ἑλλάδα, Πορτογαλία, Ἰσπανία) οὔτε γιά τή μεγάλη διεύρυνση τῆς σημερινῆς Εὐρώπης τῶν 25. Ἡ ἐτυμηγορία τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν δέν ἦταν ὁ τρόπος τῆς εὐρωπαϊκῆς οἰκοδόμησης, ὅση τουλάχιστον ὑπῆρξε ὡς τώρα. Ὅλα συνέβαιναν μεταξύ κυβερνήσεων καί ἀρχηγῶν κρατῶν. Καί βέβαια οἱ κυβερνήσεις δέν ἦταν δικτατορικές, ἦταν προϊόντα λαϊκῆς ἐτυμηγορίας. Ἀλλά τό ἐρώτημα Εὐρώπη δέν εἶχε τεθεῖ ποτέ, μέ ἕνα κάποιο τρόπο, στοὺς λαούς.

Αὐτό συμβαίνει γιά πρώτη φορά μέ τό παρόν Σχέδιο Συνταγματικῆς Συνθήκης. Ἐνα σχέδιο, ὅμως, πού σχεδιάστηκε ἐρήμην τῶν λαῶν, ψηφίστηκε ἀπό τίς κυβερνήσεις, πάει νά ἐπικυρωθεῖ κυρίως ἀπό τίς ἐθνικές ἀντιπροσωπεῖες — λίγα τά δημοψηφίσματα. Σέ κάθε περίπτωση προσφέρεται ἕνα σχέδιο πού γιά τήν ἐκπόνησή του δέν ὑπῆρξε καμία λαϊκή συμμετοχή καί δέν ἔλαβε ὑπόψη τίς «ἐγνοῖες τῶν συνδικάτων καί τῶν ἐργαζομένων» πού λέει ἡ Εὐρωπαϊκή Συνομοσπονδία Συνδικάτων. Καί ἐπειδή οἱ ἐγνοῖες τῶν ἐργαζομένων, τῶν ἀγροτῶν καί τῶν μικροαστικῶν στρωμάτων ἦταν ἐκ διαμέτρου ἀντίθετες μέ τίς ἐγνοῖες τῶν *opinion makers*, οἱ Γάλλοι θυμήθηκαν καί τίς παραδόσεις τους καί τά προβλήματα τους καί εἶδαν τίς ζοφερές κοινωνικές προοπτικές τους. Γι' αὐτό εἶπαν «Ὀχι». Τόσο εὐκόλα νά τό πεῖς, τόσο δύσκολα καί βασανιστικά νά τό συνειδητοποιήσεις, νά τό παλέψεις μέ τόν ἑαυτό σου καί τούς ἄλλους.

Ἔτσι ἦλθαν τά πάνω κάτω. Μιά κοινωνιολογική σταθερά —οἱ λαϊκές τάξεις καί στρώματα—, μετασχημάτισε τόν πολυπρόσωπο ἑαυτό της σέ ἐνιαία πολιτική πράξη: εἶπε «Ὀχι». Τό κοινωνικό στοιχεῖο ἄλλαξε τό

πολιτικό, ἐνῶ τό ἰδεολογικό περιέβαλε καί τά δυό. Κι ὅλα τοῦτα ἐγγράφονται στόν σκληρό δίσκο τῆς δημοκρατίας: ἦταν οἱ πολύ πού μίλησαν ἔτσι. «Ὅταν ὁ λαός κάνει ν' ἀκουστεῖ ἡ κυρίαρχη φωνή του πρέπει ἢ νά ὑποταχθεῖ ἢ νά παραιτηθεῖ» (Γαμβέτας, 1877).

Γ. Γιά τό μέλλον: Νά κρατήσουμε μιά βαριά κουβέντα ἐνός παλιοῦ σοφοῦ. Δέν μπορούμε νά προβλέπουμε (ἕνα τόσο ἀστάθμητο) μέλλον, μπορούμε ὅμως νά προλέγουμε, νά σκεφτόμαστε γιά τό μέλλον (Γκράμσι). Κι αὐτό πού μπορούμε νά ποῦμε κατηγορηματικά, γιά τήν ὥρα, εἶναι ὅτι πολιτική ἐνοποίηση τῆς Εὐρώπης δέν μπορεῖ νά ὑπάρξει χωρίς τή δημοκρατικά ἐκπεφρασμένη βούληση τῶν Εὐρωπαίων. Ὅλων τῶν Εὐρωπαίων. Ὁ δρόμος αὐτός ἀνοίξε. Καί θά εἶναι μακρῶς.

Ἰστορόγραφο

Ἀκούγεται ἀπ' ὅλες τίς μεριές ὅτι, τώρα πιά, στήν Εὐρώπη τῶν 25 θά βασιλεύσει ἀκυβερνησία, πολύ περισσότερο πού ἀναγκαστικά θά ὀπισθοδρομήσει στή συνθήκη τῆς Νίκαιας, ἡ ὁποία θεωρεῖται (καί εἶναι) «κακή». Ποιός φταίει γι' αὐτό; Δέν ἦταν οἱ δυνάμεις τοῦ «Ὀχι», πού ἐπέβαλαν τήν ἀλόγιστη διεύρυνση ὡς τούς 25, ἐγκαταλείποντας τή γραμμή τῆς ἐμβάθυνσης, οὔτε ἦταν αὐτές πού ἐπέβαλλαν τή Συνθήκη τῆς Νίκαιας. Οἱ ἴδιοι πού ἐπεξεργάστηκαν τό «Εὐρωσύνταγμα» πρωταγωνίστησαν, καί ἐπέβαλαν, καί τή Νίκαια καί τή διεύρυνση. Οἱ αἰτιάσεις τῶν πρωταγωνιστῶν τοῦ «Ναί» γιά τήν ἀκυβερνησία καί τήν ὀπισθοδρομηση στή Νίκαια μοιάζουν μέ τό ἐπιχείρημα τοῦ πατροκτόνου πού ζητᾶ ἀπό τό δικαστήριον νά τοῦ ἀναγνωρισθοῦν ἐλαφρυντικά γιά τήν πατροκτονία διότι... εἶναι ὀρφανός. Ἄς εἶναι. Τό ζήτημα πιά σήμερα δέν εἶναι, κυρίως, ποιός φταίει, ἀλλά οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, τί γίνεται. Τί μπορεῖ νά γίνει τό λειτουργικό καί κοινά ἀποδεκτό; Καί ἐπί τοῦ θέματος αὐτοῦ ὑπάρχουν πολλά πού μποροῦν νά συνομολογηθοῦν μέ μιά νέα συνθήκη, αὐριο τό πρῶτο, π.χ. στήν Σύνοδο Κορυφῆς στίς 16 Ἰουνίου, στίς Βρυξέλλες. Νά τά ἀναφέρω ἐπιγραμματικά: α) Ὁ χάρτης τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου. β) Οἱ διατάξεις γιά τήν προστασία τοῦ περιβάλλοντος. γ) Ἡ διεύρυνση τῶν ἀρμοδιοτήτων τοῦ Εὐρωκοινοβουλίου. Ἐπί αὐτῶν συμφωνοῦν ὅλοι. Ἄς καταγραφοῦν, λοιπόν, σέ μιά νέα Συνθήκη, δέν χρειάζεται «Σύνταγμα» γι' αὐτά. Θά μπορούσε νά προσθέσει κανεῖς καί τήν αὔξηση τοῦ προϋπολογισμοῦ, καί νά σταματήσει τό αἶσχος ἡ Ἀγγλία στό Εὐρωπαϊκό ταμεῖο νά μήν πληρώνει φράγκο. Τά ὑπόλοιπα βλέπουμε. Συζήτηση, διαβούλευση καί πᾶμε ὡς ἐκεῖ πού συμφωνοῦμε. Κανεῖς δέν μπορεῖ νά φορέσει καπέλο σέ κανένα.

ΜΕΤΑ ΤΟ «ΟΧΙ», ΣΤΟΠ ΣΤΗΝ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΟΥ ΓΑΛΛΙΚΟΥ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΣΙΔΗΡΟΔΡΟΜΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ!

του Φιλίπ Μυλστέν*

Οι γάλλοι εκλογείς πριν λίγες μέρες εκφράστηκαν ενάντια στην Ευρωπαϊκή Συνταγματική Συνθήκη που τους προτάθηκε. Συνειδητοποίησαν ότι αυτό το «σύνταγμα» στόχευε κυρίως στη διαιώνιση των νεοφιλελεύθερων, και άρα αντικοινωνικών, πολιτικών που ασκούνται στην Ευρώπη εδώ και είκοσι χρόνια, κάτω από τη «σιδερένια γροθιά» της ανταγωνιστικότητας, στην οποία, ακόμη και πάντοτε, απονέμονται τά πρωτεία σε σχέση με οποιαδήποτε άλλη θεώρηση. Πρέπει τώρα να επεξεργαστούμε δημοκρατικά ένα νέο ευρωπαϊκό σύνταγμα, που θα επιτρέπει επιτέλους στους λαούς να επιλέξουν πολιτικές αλληλεγγύης ανάμεσα στα άτομα και ανάμεσα στις χώρες, του Βορρά όσο και του Νότου, πολιτικές ποιότητας της καθημερινής ζωής, προστασίας της πλανητικής μας βιοσφαίρας, πραγματικής ισότητας ανάμεσα σε άνδρες και γυναίκες...

Χωρίς να περιμένουν την έναρξη της διαδικασίας, ή γαλλική κυβέρνηση και οι ευρωπαϊκές αρχές, έκαστη γι' αυτό που την αφορά, πρέπει χωρίς καθυστέρηση να αναγνωρίσουν επίσημα, σε τί ο γαλλικός λαός είπε «Όχι»!

Χωρίς καμιά αμφιβολία, στις κάλπες εκφράστηκε ένα κοινωνικό «Όχι» και όχι ένα «Όχι» αντιευρωπαϊκής αναδίπλωσης, όπως μάταια προσπάθησαν να κάνουν πιστευτό οι υποστηρικτές του «Ναί».

Οι πολίτες περιμένουν την απόδειξη ότι οι διευθύνουσες ευρωπαϊκές και εθνικές αρχές γνωρίζουν ακόμη τι σημαίνει ή λέξη «δημοκρατία». Απέναντι στη θετική απαίτηση που εκφράστηκε για την οικοδόμηση μίας κοινωνικής Ευρώπης, ο καλύτερος τρόπος να δοθεί αυτή η απόδειξη είναι να σταματήσει άμεσα η πολιτική της διάλυσης και ιδιωτικοποίησης των δημόσιων υπηρεσιών, που μαστίζει την Ευρώπη εδώ και πολλά χρόνια. Πράγματι, ο πρωταρχικός προορισμός των δημόσιων υπηρεσιών είναι, ακριβώς, να αποτελούν τά

προνομιούχα όχημα της πολιτικής της ισότητας, της αλληλεγγύης και της προστασίας του περιβάλλοντος που οι Γάλλοι απαίτησαν με την ψήφο τους.

Στόν ιδιαίτερο τομέα των μεταφορών και των δημόσιων σιδηροδρόμων, είναι επείγον να τεθεί τέλος στη διάλυση πριν προχωρήσουμε στην ανοικοδόμηση. Τό επείγον του πράγματος προκύπτει, αφενός, από το ρόλο που μπορεί να παίξει το τρένο στην εγκαθίδρυση ενός πραγματικού δικαιώματος στις μεταφορές και, αφετέρου, από τα εξαιρετικά πλεονεκτήματα του τρένου σε ό,τι αφορά την ενεργειακή αποτελεσματικότητα και τη μείωση των ατμοσφαιρικών ρύπων, είτε πρόκειται για τοπική μόλυνση είτε για αέρια που συμβάλουν στο φαινόμενο του θερμοκηπίου.

* Ο Φιλίπ Μυλστέν είναι μέλος του επιστημονικού Συμβουλίου της ΑΓΓΑΚ Γαλλίας.

Τό σταμάτημα τῆς διάλυσης, σημαίνει πρώτα ἀπ' ὅλα νά καταργηθοῦν καθαρά καί ἀπλά τά σχέδια τῶν εὐρωπαϊκῶν νομοθετικῶν κειμένων καί κανονισμῶν πού στόχευαν στήν ἐξακολούθηση αὐτῆς τῆς διάλυσης καί τά ὁποῖα τό γαλλικό «Όχι» κατέστησε ἀπολύτως παράνομα. Αὐτή ἡ ἀπαίτηση δέν θά πρέπει νά ξαφνιασθεῖ ιδιαίτερα τούς ἀποκηρυγμένους συγγραφεῖς καί ὀπαδούς τῆς συνταγματικῆς συνθήκης, εἴτε ἀνήκουν στήν κυβέρνηση ἢ ἄλλοῦ, ἀφοῦ αὐτοί εἶχαν ζητήσει ἀπό τήν Ἐπιτροπή τῶν Βρυξελλῶν καί εἶχαν πετύχει αὐτά τά συγκεκριμένα κείμενα νά τεθοῦν σέ ἀναμονή –μέ ἀπλά λόγια νά τά «καταχωριάσουν»– ἕως τό γαλλικό δημοψήφισμα, γνωρίζοντας καλά σέ τί στόχευαν καί τί σκεπτόταν γι' αὐτό ἡ πλειοψηφία τῶν ψηφοφόρων. Αὐτή εἶναι ἡ περίπτωση τοῦ πολύ γνωστοῦ σχεδίου τῆς «Ὀδηγίας Μπολκεστάιν», ἀλλά ἐπίσης, στόν τομέα τῶν σιδηροδρόμων, δύο ἀκόμη σχεδίων εὐρωπαϊκῶν κειμένων.

Πρόκειται καταρχάς γιά τό Σχέδιο κανονισμοῦ τοῦ Συμβουλίου καί τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Κοινοβουλίου σχετικά μέ τίς δημόσιες ὑπηρεσίες μεταφορᾶς ταξιδιωτῶν σιδηροδρομικῶς καί ὀδικῶς, πού θά ἔβαζε ὑποχρεωτικά τήν SNCF καί τό RATP σέ συνθήκες ἀνταγωνισμοῦ μέ τούς ἰδιώτες μεταφορεῖς, μέ τήν εὐκαιρία τῆς προσεχοῦς ἀνανέωσης τῶν ὑφισταμένων συμβάσεων μέ τά Περιφερειακά Συμβούλια, γιά τίς ὑπηρεσίες TER στήν ἐπαρχία καί τά προαστιακά τρένα, τό RER,* τό μετρό καί τά λεωφορεῖα στήν Ἰλ-ντέ-Φράνς. Αὐτός ὁ κανονισμός θά ἀντιστοιχοῦσε, γιά αὐτές τίς ὑπηρεσίες, στήν ὑποχρεωτική ἐπιβολή τῆς ὀργάνωσης τοῦ συνόλου τῶν βρετανικῶν σιδηροδρόμων πού ἰσχύει ἀπό τήν ἰδιωτικοποίησή τους τό 1994 μέ, δυνητικά, τά ἴδια καταστροφικά ἀποτελέσματα σέ ὅ,τι ἀφορᾶ τά ἀτυχήματα καί τήν αὐξηση τῶν ναύλων, χωρίς νά ξεχνᾶμε τήν πιθανή κατάργηση χιλιάδων θέσεων ἐργασίας τόσο στοῦς τομείς τῆς ὀδήγησης καί τῆς συνοδείας τῶν τρένων, ὅσο καί στά ἐργοστάσια συντήρησης τοῦ σιδηροδρομικοῦ ὕλικου TER.

Αὐτό τό σχέδιο κανονισμοῦ εἶναι παράνομο: πρέπει νά ἀκυρωθεῖ!

Τό δεύτερο σύνολο νεοφιλελεύθερων φερμανιῶν, πού πάγωσαν προσωρινά, ἀποτελεῖ αὐτό πού συνηθίζεται νά ἀποκαλεῖται τό τρίτο «σιδηροδρομικό πακέτο». Πρόκειται γιά ἕνα σχέδιο πού συνίσταται σέ δύο ὀδηγίες καί δύο κανονισμούς καί τό ὁποῖο στοχεύει συγκεκριμένα νά ἀνοίξει στόν ἀνταγωνισμό, ἀπό τώρα καί μέχρι τό 2009, τίς διεθνεῖς σιδηροδρομικές μεταφορές προσώπων, περιμένοντας –δέν ὑπάρχει καμιά ἀμφιβολία ἐπ' αὐτοῦ– νά ἀνοίξει στόν ἀνταγωνισμό τό σύνολο τῶν μεγάλων ἐσωτερικῶν σιδηροδρομικῶν γραμμῶν. Αὐτή ἡ ἐπιχείρηση ἔχει ἤδη ὀλοκληρωθεῖ σέ ὅ,τι ἀφορᾶ τή μεταφορά ἐμπορευμάτων μέ τό πρῶτο καί δεύτερο «σιδηροδρομικό πακέτο», ἀρχίζοντας καί σέ αὐτή τήν περίπτωση ἀπό τίς διεθνεῖς μεταφορές γιά νά καταλήξει, τό 2006, στήν πλήρη ἀπελευθέρωση. Παρεμπιπτόντως, νά ἐπισημάσουμε ὅτι τό πρῶτο ἰδιωτικό διε-

θνές φορτηγό τρένο –πού ἐπρόκειτο νά τεθεῖ σέ κυκλοφορία στό γαλλικό σιδηροδρομικό δίκτυο ἀπό τήν ἐταιρεία Connex, θυγατρική τῆς Veolia (τέως Vivendi), τό Μάιο 2005– κλήθηκε, ὅπως τυχαίως, νά κάνει ὑπομονή μέχρι τά μέσα Ἰουνίου, μετά τό δημοψήφισμα... Ἡ ἀπελευθέρωση τῶν σιδηροδρομικῶν μεταφορῶν ἐμπορευμάτων στήν Εὐρώπη, πού ἔχει περισσότερο ἢ λιγότερο προχωρήσει ἀνάλογα μέ τίς χῶρες, πουθενά δέν ὀδήγησε στήν ἀνάπτυξή τους, οὔτε τούς ἐπέτρεψε νά διεκδικήσουν μερίδιο ἀπό τίς ὀδικές μεταφορές: ἀντίθετα, ἡ σιδηροδρομική κυκλοφορία συνολικά μειώθηκε καί τά δρομολόγια πού ἐξασφαλίζονται ἀπό ἰδιώτες μεταφορεῖς προέρχονται ἀπό μιά ἀπλή μεταφορά τῶν δρομολογίων πού ἐξασφάλιζαν οἱ ἱστορικοί δημόσιοι ὀργανισμοί. Ἀντίθετα οἱ συνέπειες ἦταν βίαιες σέ ὅ,τι ἀφορᾶ τή μείωση τῶν σιδηροδρομικῶν πού ἀπασχολοῦσαν αὐτοί οἱ ὀργανισμοί καί τό κοινωνικό ντάμπινγκ ὑπό τήν ἀπειλή τῆς ἀνεργίας. Αὐτός δέν ἦταν ὁ στόχος τῆς ἀπελευθέρωσης τοῦ τομέα τῶν σιδηροδρόμων;

Τό τρίτο «σιδηροδρομικό πακέτο» εἶναι παράνομο: πρέπει καί αὐτό νά ἀκυρωθεῖ! Καί αὐτά δέν εἶναι παρὰ τά ἐπείγοντα μέτρα, γιάτί πρέπει νά ἀναθεωρηθεῖ συνολικά ἡ λογική πού κυριαρχεῖ τήν ἀπελευθέρωση τῶν σιδηροδρόμων ἐδῶ καί 15 χρόνια.

Μετά τή νίκη τοῦ «Όχι» στή Γαλλία, ἡ ἀνταγωνιστική λογική τῶν παλαιῶν συμφῶνων πρέπει νά ἀντικατασταθεῖ ἀπό μιά νέα λογική, θεμελιωμένη πάνω στή συνεργασία μεταξύ εὐρωπαϊκῶν σιδηροδρομικῶν δικτύων, σέ ἐπενδύσεις στίς δημόσιες ὑποδομές τῶν μέσων μαζικῆς μεταφορᾶς πού θά χρηματοδοτοῦνται ἀπό κοινοτικά κονδύλια καί πάνω σέ ἕνα σχέδιο μᾶς δημόσιας εὐρωπαϊκῆς ὑπηρεσίας σιδηροδρόμων πού θά ἀνταποκρίνεται στίς ἀνάγκες τῶν χρηστῶν της, χωρίς νά ἐπιβάλλει τό κοινωνικό ντάμπινγκ στό προσωπικό της.

Ὁ διαχωρισμός ἀνάμεσα στήν ὑποδομή καί στήν ἐκμετάλλευση στοῦς σιδηροδρόμους πού ἐπιβλήθηκε ἀπό τήν Εὐρωπαϊκή Ἐπιτροπή στόχευε μόνον στό νά ἐπιτρέψει τήν εἴσοδο στόν ἀνταγωνισμό τῶν δημόσιων ὀργανισμῶν. Ἡ ἐμπειρία ἔδειξε ὅτι οἱ συνέπειες ἦταν ἀρνητικές γιά τήν ἀποτελεσματικότητα καί τήν ἀνάπτυξη τῆς δημόσιας σιδηροδρομικῆς ὑπηρεσίας. Αὐτό ἰσχύει ιδιαίτερα γιά τή Γαλλία, ὅπου ἡ σιδηροδρομική ἀντιμεταρρύθμιση τοῦ Φεβρουαρίου 1997 προχώρησε πέρα ἀπό ἐλάχιστο πού ἦταν ἀναγκαῖο γιά νά γίνουν σεβαστές οἱ εὐρωπαϊκές ὀδηγίες πού ἀφοροῦσαν τό σιδηροδρόμο καί πού ἦσαν ἤδη σέ ἰσχύ. Ἡ ἐθνική ἐπιλογή γιά τόν θεσμικό διαχωρισμό ὀδήγησε στή δημιουργία τοῦ Σιδηροδρομικοῦ Δικτύου Γαλλίας (RFF),

* SNCF: ὁ γαλλικός ΟΣΕ, RATP: τό παριζιάνικο μετρό καί τά λεωφορεῖα, RER: ὁ προαστιακός σιδηροδρόμος τοῦ Παρισιῦ.

μιά οντότητα ανέυθνη απέναντι στους χρήστες του τρένου, καθαρό όργανο για την εμπορευματοποίηση του δικτύου μέσω των διοδίων, για τό άνοιγμα του σιδηροδρόμου στον ανταγωνισμό, για την άσκηση πίεσης στους σιδηροδρομικούς και τή μείωση τής συντήρησης των γραμμών, όπως τό μαρτυρά ή μείωση των ταχυτήτων που επιβλήθηκε σε 1000 χιλιόμετρα του δικτύου για νά διατηρηθεί ή ασφάλεια τής κυκλοφορίας.

Αυτός ό μηχανισμός που εγκαταστάθηκε στη Γαλλία, διαρρηγνύοντας τήν ενότητα στρατηγικής και δράσης του έθνικού δημόσιου σιδηροδρομικού συστήματος, ύποθηκεύει τήν άπολεσματικότητα και τήν ανάπτυξη του στην ύπηρεσία του δημόσιου συμφέροντος. Όδηγει τήν SNCF νά συμπεριφέρεται όλο και περισσότερο ως ιδιωτική επιχείρηση, που ενδιαφέρεται μόνον για τήν άποδοτικότητα και καθόλου για τίς ανάγκες των πληθυσμών, όπως δείχνει ή σταδιακή έξαφάνιση των τρένων Corail και ή όπισθοχώρηση τής σιδηροδρομικής μεταφοράς εμπορευμάτων σε έναν «άποδοτικό πυρήνα», ως προαπαιτούμενο για τήν ιδιωτικοποίησή της.

Αυτός ό μηχανισμός πρέπει νά καταργηθεί ώστε νά ανοικοδομηθεί ή χαμένη ενότητα και νά συγκροτηθεί ένας ολοκληρωμένος δημόσιος οργανισμός, πράγμα που

μπορεί νά έπιτευχθεί μέ ταυτόχρονο σεβασμό τής ευρωπαϊκής νομοθεσίας που είναι ακόμη προσωρινά σε ισχύ. Άργότερα, αυτή ή νομοθεσία, που για τους πληθυσμούς τής Ευρώπης είναι όπισθοδρομική και άναποτελεσματική πιθανότατα θά αντικατασταθεί χάρη στην έκβαση του συντακτικού δημόσιου διαλόγου, από μιά πολιτική πραγματικής συνεργασίας των μεταφορών και θά αναλάβει απόλυτα τίς κοινωνικές και οικολογικές διαστάσεις, που μέχρι τώρα θυσιάζονται στό βωμό καθαρά κερδοσκοπικών συμφερόντων. Στο πεδίο των σιδηροδρομικών μεταφορών, όπως και άλλου, οι κοινωνικές δυνάμεις θά επαγρυπνούν για νά βεβαιωθούν ότι τό δημοψήφισμα για τή Συνταγματική Συνθήκη θά μεταφραστεί σε άναπροσανατολισμό των προηγούμενων πολιτικών.

Τό 1877, ό Γαμβέττας, που δέν ήταν έπαναστάσης αλλά μόνον ρεπουμπλικάνος, άποστόμωσε τόν μοναρχικό Μάκ Μαόν: «Όταν ό λαός κάνει νά άκουστεί ή κυρίαρχη φωνή του, πρέπει ή νά ύποταχτείς ή νά παραιτηθείς!» Αυτό άραγε δέν ισχύει πιά τόν 21ο αιώνα;

Μετάφραση: Έλένη Καλαφάτη

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΗΤΗΣ

Ίδρυμα Τεχνολογίας και Έρευνας

Μάνης 5, 106 81 Αθήνα, Τηλ.: (01) 38 18 372, Fax: 33 01 583

MICHAEL SHERMER

Γιατί οι άνθρωποι πιστεύουν σε παράξενα πράγματα;

Ψευδοεπιστήμη, προλήψεις και πλάνες του καιρού μας

Γιατί στη σημερινή «επιστημονικά φωτισμένη» εποχή, οι άνθρωποι πιστεύουν ακόμη στις απαγωγές από εξωγήινους, στους μάγους, στις τηλεπάθειες και στις αιρέσεις; Ένα συναρπαστικό βιβλίο για τις απάτες και τις πλάνες του καιρού μας...

17 x 24 cm, σελ. 360 Τμή: 17,50 €

ΚΥΠΡΟΣ:

Ίστορίες για περιουσίες καί ή μυρωδιά του γιασεμιού

της Σεβγκιούλ Ούλουντάγ

Εκτός από τις περιουσίες που εγκατέλειψαν οι Έλληνοκύπριοι στο βορρά της Κύπρου [μέ τις όποιες ασχολείται στο παρόν κείμενο ή Σεβγκιούλ Ούλουντάγ] υπάρχουν και οι περιουσίες που εγκατέλειψαν οι Τουρκοκύπριοι στο νότο, όταν εκδιώχθηκαν από τα σπίτια τους είτε λόγω επιθέσεων από έλληνοκύπριους εξτρεμιστές είτε λόγω της ανταλλαγής πληθυσμών, που ακολουθήσε μετά την τουρκική εισβολή, το 1974. Το 80% των έλληνοκυπριακών προσφυγικών οικισμών στο νότο είναι χτισμένοι σε τουρκοκυπριακή γη. Το 60% της τουρκοκυπριακής γης βρίσκεται στην κατοχή ιδιωτών Έλληνοκυπρίων. Όχι μόνο προσφύγων, αλλά και επιχειρηματιών.

Τό 1974-75, ολόκληρα χωριά μετακινούνταν από το Νότο στο Βορρά. Έκατοντάδες χιλιάδες άνθρωποι από τη Λεμεσό, την Πάφο, τη Λάρνακα μετακινούνταν στο δόρειο τμήμα του νησιού. Γύρω στις 200.000 Έλληνοκύπριοι εγκατέλειψαν το βορρά και το σύνολο του πληθυσμού των Τουρκοκυπρίων, που δεν ξεπερνούσε τις 120.000, συγκεντρώθηκε στο βορρά.

Οι Έλληνοκύπριοι άφησαν πίσω εργοστάσια, σπίτια, καταστήματα, ξενοδοχεία, περιουσίες. Όλα αυτά μοιράστηκαν στους Τουρκοκύπριους. Ολόκληρα χωριά εγκαταστάθηκαν σε ακατοίκητα χωριά. Σε μερικούς δεν άρεσε αυτό: είχαν ζήσει όλη τους τη ζωή κοντά στη θάλασσα και τώρα τους εγκατέστησαν στις ήλιοκαμένες πεδιάδες της Μεσαορίας. Άλλοι ήταν συνηθισμένοι να εργάζονται στα εργοστάσια της ΚΕΟ και τώρα βρέθηκαν στην Καρπασία. Για μερικούς ήταν ή δεύτερη μετακίνησή τους. Αυτοί που είχαν εγκατασταθεί στην Άκανθου μετακινήθηκαν στην Κερύνεια.

Νομίζετε ότι ήταν δύσκολο να εγκατασταθούν 120

χιλιάδες άνθρωποι στα σπίτια που άφησαν πίσω 200 χιλιάδες άλλοι; Βεβαίως και ήταν δύσκολο. Δεν έπρεκειτο για μία δίκαιη διανομή. Το πρόβλημα ήταν ποιός θά παίρνε τί, ποιός μπορούσε να πάρει περισσότερα, ποιός μπορούσε να τα πάρει όλα. Και μήν ξεχνάτε ότι υπήρχε και ένα άλλο θέμα που απασχολούσε το καθεστώς στο βορρά, σε συνεργασία με την Άγκυρα: το θέμα των εποίκων που μεταφέρθηκαν στο βορρά για ν' αύξηθει ο πληθυσμός και που έπρεπε κι εκείνοι να εγκατασταθούν στα χωριά και στα σπίτια που είχαν αφήσει πίσω τους οι Έλληνοκύπριοι.

Δημιουργήθηκε λοιπόν ένα τεράστιο πρόβλημα, που ήταν εξαιρετικά δύσκολο να λυθεί, και το οποίο γινόταν όλο και πιο δύσκολο με την πάροδο του χρόνου. Πρώτ' απ' όλα, έδω στο βορρά, δεν υπήρχε «διεθνές δίκαιο». Δεν ίσχυαν οι κανόνες του διεθνούς δικαίου. Και αυτό σήμαινε ότι όρισμένοι ήταν σε θέση να πάρουν πολλά και μερικοί τίποτα. Αυτό σήμαινε ότι εκείνοι που ήταν εύποροι στο νότο, θά μπορούσαν να γίνουν φτωχοί μέσα σε μία νύχτα. Αυτό σήμαινε ότι μερικοί πήραν ένα σπίτι για τους ίδιους, ένα για την κόρη τους, ένα για τον γιό τους, ένα για την πεθερά. Και ίσως να είχαν αφήσει πίσω στο νότο μοναχά ένα μικρό σπίτι. Αυτό όμως δεν είχε σημασία. Σημασία είχε ότι είχαν έναν συγγενή εκεί ψηλά στην έξουσία.

Οι Έλληνοκύπριοι δεν άφησαν πίσω μόνο σπίτια. Άφησαν επιπλα, βιβλία, κοσμήματα, αυτοκίνητα, ρούχα. Στην αρχή έπρόκειτο για σκέτη λεηλασία. Θυμάμαι έναν αξιωματικό της αστυνομίας, που δεν ήταν πρόσφυγας, αλλά κουβαλούσε επιπλα στο σπίτι του με φορτηγό. Η γυναίκα του πετούσε τα παλιά επιπλα για να τα αντικαταστήσει με τα επιπλα που άφησαν πίσω τους οι Έλληνοκύπριοι. Αυτό συνέβηκε ίσως ξανά το 1963 και το 1974 και σε τουρκοκυπριακά σπίτια. Μία οικογένεια Τουρκοκυπρίων μου είπε ότι όταν εγκατέλειψαν το σπίτι τους, το 1963, τους έκλεψαν το πλυντήριο και την τηλεόρασή τους. Αργότερα είδαν τις δυό συσκευές σ' ένα γειτονικό έλληνοκυπριακό σπίτι.

Δημοσιεύτηκε στην έλληνοκυπριακή εφημερίδα «Αλήθεια» στις 22 Μαΐου.

Ο πόλεμος σήμαινε λεηλασία και άρπαγή. Κι αυτοί που λεηλατούσαν, λεηλατούσαν τους εαυτούς τους.

Τό καθεστώς άνοιξε καταστήματα στα όποια πουλούσε τά επιπλα πού είχαν περισσέψει. Μπορούσες νά πᾶς ἐκεῖ νά τά δεῖς: τραπέζια, πολυθρόνες, χαλιά, βιβλιοθήκες, ἐρμάρια. Ἄπ' ὅλα. Ἐκεῖνες τίς μέρες ἔτρεχαν ὅλοι ν' ἀγοράσουν. Οἱ Τουρκοκύπριοι πού ἦταν πρόσφυγες ἀπό τό νότο δέν μπόρεσαν νά φέρουν τά επιπλα μαζί τους. Εἶχαν ἀφήσει πίσω τά κρεβάτια τους, τά σεντόνια, τίς κουρτίνες, τά οικογενειακά ἄλμπουμ, τά ρούχα τους, ὅλα. Ἐπρεπε λοιπόν νά ξαναφτιάξουν τό νοικοκυριό τους.

Μέχρι τό 1985, οἱ περιουσίες διανέμονταν μόνο σέ αὐτούς πού ἦταν πρόσφυγες ἀπό τό νότο. Μετά ὅμως, ἄρχισε νά ἐφαρμόζεται μιά νέα διαδικασία. Μπορούσες τώρα, ἀκόμη κι ἂν δέν ἦσουν πρόσφυγας, νά πάρεις περιουσία. Ἄν ἦσουν στό στρατό, ἔπαιρνες κάποιους βαθμούς. Καί ἀνάλογα μέ τούς βαθμούς μποροῦσες νά διεκδικήσεις ἑλληνοκυπριακή περιουσία. Σύντομα δημιουργήθηκε ἕνα εἶδος «νέας ἀγορᾶς», στήν ὁποία μποροῦσες νά πουλήσεις ἢ νά ἀγοράσεις βαθμούς. Μιά περιουσία πού ἤθελες νά πάρεις ἀξίζε, γιά παράδειγμα, 500.000 βαθμούς. Ἄν ἐσύ διέθετες μόνο 300.000, μποροῦσες νά ἀγοράσεις τίς ὑπόλοιπες 200.000. Σέ βαθμούς ὑπολογιζόταν καί ἡ περιουσία πού ἄφησες στό νότο. Ἄν τό σπίτι πού ἄφησες ὑπολογιζόταν στίς 300.000 βαθμούς, ἔπαιρνες στό βορρά ἕνα κομμάτι γῆς ἀξίας 100.000 βαθμῶν.

Στήν ἀρχή δέν ἔδιναν στόν κόσμο «τίτλους» ἀκινήτων, ἀλλά μόνο ἕνα ἔγγραφο στό ὁποῖο ἀναγραφόταν ὅτι ἔπαιρναν τή συγκεκριμένη περιουσία ὡς ἀντάλλαγμα γιά τήν περιουσία πού εἶχαν ἐγκαταλείψει στό νότο. Ἀργότερα ὅμως, τό καθεστώς μοίραζε «τίτλους», δίνοντας ἔτσι τή δυνατότητα στοὺς κατόχους τους ν' ἀγοράζουν καί νά πουλοῦν τίς ἑλληνοκυπριακές περιουσίες.

Στήν ἀρχή, οἱ Τουρκοκύπριοι πού εἶχαν ἐγκατασταθεῖ σέ ἑλληνοκυπριακά σπίτια ἦταν πολύ προσεκτικοί. Γιά ἀρκετά χρόνια ἀπέφενγαν ἀκόμη καί νά βάψουν τά σπίτια ἢ νά κάνουν ὅποιοσδήποτε ἀλλαγές. Θεωροῦσαν τήν κατάσταση ρευστή καί δέν ἦταν βέβαιοι ἂν θά ἔμεναν ἐκεῖ γιά πάντα. Μέ τόν καιρό ὅμως ἄρχισαν νά αισθάνονται πιό ἄνετα. Σιγά σιγά ξεθαρρεύτηκαν, ἄρχισαν νά ἐπιδιορθώνουν τά σπίτια, νά φυτεύουν δέντρα, νά κάνουν ἀλλαγές, νά προσθέτουν ἕνα ἢ δύο δωμάτια. Ἡ ζωή συνεχιζόταν, τά παιδιά μεγάλωναν καί χρειάζονταν χῶρο δικό τους.

Ἡ ζωή δέν εἶχε σταματήσει. Ἡ ζωή συνεχιζόταν. Τά γιασεμιά ἀνθίζαν στήν ἐποχή τους, οἱ νέοι ἐρωτεύονταν καί ἔκαναν οἰκογένεια. Ὁ κόσμος ζοῦσε τή ζωή του ὅπως παλιά, ἡ καθημερινή ζωή κυλοῦσε στοὺς δικούς της ρυθμούς καί τό μεγάλο πρόβλημα θρυσκόταν στό περιθώριο, σάν μιά σκιά πού τοὺς ἀκολουθοῦσε παντοῦ. Τό μεγάλο πρόβλημα ἦταν: τί θά συμβεῖ αὐριο; Θά λυθεῖ τό Κυπριακό; Θά ὑπάρξει ἐπιτέλους σι-

γουριά σ' αὐτό τόν τόπο; Ἦταν σά νά περιμέναμε τόν Γκοντό, ἐνῶ ὁ Γκοντό εἶχε περάσει ἐδῶ καί καιρό καί δέν τόν εἶδαμε. Ὁ κόσμος περίμενε καί περίμενε, ἐνῶ ἡ ζωή συνεχιζόταν.

Στό τέλος δέν ἔμειναν ἄλλες ἑλληνοκυπριακές περιουσίες γιά διανομή. Καί τότε ἦρθε τό σχέδιο Ἄνάν. Οἱ Τουρκοκύπριοι νόμισαν, ἴσως, ὅτι τό σχέδιο Ἄνάν ἦταν ὁ Γκοντό. Ὁ Γκοντό ἀποφάσισε ἐπιτέλους νά κάνει τήν ἐμφάνισή του στήν Κύπρο γιά νά τεματίσει τήν ἀβεβαιότητα καί νά φέρει περισσότερη νομιμότητα, περισσότερη δημοκρατία καί περισσότερες εὐκαιρίες. Ἴσως πάλι, ὁ Γκοντό νά ἦταν ἡ Εὐρωπαϊκή Ἐνωση. Ὅλοι ἐκεῖνοι πού ἔζησαν τό δράμα τῶν πολέμων καί τῆς προσφυγιάς, μέσ' ἀπ' αὐτήν ἔβλεπαν κάποιο φῶς στήν ἄκρη τῆς σήραγγας. Τά ξεντεμένα παιδιά τους καί τά ἐγγόνια τους θά μποροῦσαν νά γυρίσουν στήν Κύπρο, ἂν ἡ λύση πρόσφερε κάποιες εὐκαιρίες. «Ἄν ὑπάρξει λύση, θά μπορέσω τουλάχιστον νά πεθάνω εἰρηνικά, γνωρίζοντας ὅτι τά παιδιά μου θά ζήσουν μιά καλύτερη ζωή», ἔλεγαν μερικοί.

Οἱ Τουρκοκύπριοι, ὅμως, σκεφτόντουσαν μόνο τόν ἑαυτό τους, ἀκριβῶς ὅπως καί οἱ ἑλληνοκύπριοι. Τούς ἑλληνοκύπριους τοὺς ἀπασχολοῦσαν τά δικά τους βάσανα, πού οἱ Τουρκοκύπριοι δέν ἦταν σέ θέση νά τά δοῦν. Κανένας δέ ρώταγε «τί θά πάrouμε τελικά μ' αὐτό τό σχέδιο». Ρώταγαν «τί θά πάrouν οἱ Τουρκοκύπριοι» ἢ «τί θά πάrouν οἱ ἑλληνοκύπριοι» καί ἀκόμα «τί θά χάσουν οἱ ἑλληνοκύπριοι» ἢ «τί θά χάσουν οἱ Τουρκοκύπριοι».

Ἀμέσως μετά, ἄρχισε αὐτό πού ὅλοι γνωρίζουμε. Στίς ἀρρογιαλιές τοῦ βορρᾶ ἄρχισε ὁ οἰκοδομικός ὄργασμός. Τίποτα δέν ἔχει μείνει ἀνέπαφο. Ἐφτασε ἡ ὥρα τοῦ ξεπουλήματος, διότι ὁ Γκοντό δέν πρόκειται νά κάνει τήν ἐμφάνισή του στό κοντινό μέλλον. Καί ἴσως θά ἦταν καλύτερα νά δοῦμε πῶς θά «ἀξιοποιήσουμε» αὐτή τήν κατάσταση, παρᾶ νά περιμένουμε νά πετάξει ὁ Γκοντό στήν Κύπρο. Καί δέν εἶναι μόνο οἱ Τουρκοκύπριοι πού ἐμπλέκονται στόν οἰκοδομικό ὄργασμο. Εἶναι καί οἱ Βρετανοί, οἱ Ἰσραηλίτες, οἱ ἔποικοι.

Καί ἡ ζωή συνεχίζεται. Χθές τό δράδυ, ὁ σύντροφός μου μοῦ ἔδωσε μιά χούφτα γιασεμί. «Νά! Εἶναι τό πρῶτο γιασεμί τοῦ καλοκαιριοῦ. Μύρισε τό». Ἡ τουρκική κατοχή δέν εἶναι ὀρατή αὐτό τόν καιρό στοὺς Τουρκοκύπριους γιατί ἡ προσοχή τους εἶναι στραμμένη στό νέο καθεστῶς καί στό πῶς θά βολέψουν τό γιό ἢ τήν κόρη τους. Ἐνα νέο κύμα σοβινισμού ἐναντίον τῶν ἑλληνοκυπρίων ἔχει ἐξαπολυθεῖ ἀπό τό καθεστῶς καί ὅλοι μιλοῦν μόνο γιά τήν «ἀδιαλλαξία τοῦ Παπαδόπουλου καί τοῦ ΑΚΕΛ» καί γιά τό «κακό ἑλληνοκυπριακό καθεστῶς».

Μυρίζω τό γιασεμί. Τό καλοκαίρι εἶναι σχεδόν ἐδῶ. Ἴσως τό γιασεμί, καί ὄχι ὁ Γκοντό, εἶναι αὐτό πού θά μᾶς ἐνώσει μιά μέρα. Κάτι τό αὐθεντικό, κάτι τό καθαρό, κάτι ἀπό τή φύση, κάτι πού δέν προσποιεῖται ὅτι εἶναι κάτι ἄλλο.

Τά κείμενα πού δημοσιεύονται ἐδῶ, τῆς Ὀντέτ Βαρών-Βασάο, τῆς Ρένας Μόλχο καί τῆς Ἀριέλλας Ἀσέρ εἶναι ἀνακινώσεις στήν ἡμερίδα πού ὀργάνωσε τό Πάντειο Πανεπιστήμιο 17 Μαΐου 2005, μέ τίτλο «60 χρόνια ἀπό τήν ἀπελευθέρωση τοῦ Ἄουσοιτς. Τό γεγονός καί ἡ μνήμη του»

ΑΟΥΣΒΙΤΣ: Η ΑΝΑΔΥΣΗ ΜΙΑΣ ΔΥΣΚΟΛΗΣ ΜΝΗΜΗΣ

τῆς Ὀντέτ Βαρών-Βασάο

Στίς 8 Μαΐου τοῦ 2005 συμπληρώθηκαν 60 χρόνια ἀπό τή συνθηκολόγηση τῆς Γερμανίας καί τό τέλος τοῦ Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Πρὶν ἀπό λίγους μῆνες, καί συγκεκριμένα στίς 27 Ἰανουαρίου 2005, συμπληρώθηκαν 60 χρόνια ἀπό ἓνα ἄλλο γεγονός πού ἔλαβε χώρα στό πλαίσιο αὐτοῦ τοῦ πολέμου, προοιωνίζοντας μέ τόν τρόπο του τή λήξη του: πρόκειται γιά τήν ἀπελευθέρωση τοῦ στρατοπέδου τοῦ Ἄουσοιτς. Ἡ θέσπιση τοῦ ἑορτασμοῦ αὐτῆς τῆς ἐπετείου εἶναι πολύ πρόσφατη καί βέβαια ὄχι τυχαία: ἡ ἡμέρα αὐτή ἐπελέγη ἀπό τοὺς εὐρωπαίους ὑπουργούς Παιδείας τό 2002 ὡς ἡμέρα μνήμης γιά τήν ἐξόντωση τῶν Ἑβραίων τῆς Εὐρώπης ἀπό τό ναζιστικό καθεστῶς τῆς Γερμανίας.¹ Φέτος, πού ἡ ἐπέτειος ἦταν ἡ 60ῆ, ὁ ἑορτασμός πῆρε ιδιαίτερη ἔκταση καί βαρύτητα. Τό 1995, στά πενήντα χρόνια, εἶχαν ἤδη γίνει πολλές ἐκδηλώσεις, συνέδρια, δημοσιεύσεις, κι ὑπῆρχε διάχυτη ἡ αἴσθησις ὅτι τότε εἶχε κορυφωθεῖ τό ἐνδιαφέρον. Ἡ φετινὴ ἐπέτειος ὅμως διέψευσε αὐτὴ τὴν ἐντύπωση, καθώς πυροδότησε ἀκόμη μεγαλύτερη ἐκρηξη ἐνδιαφέροντος. Τό ἐνδιαφέρον ὅμως στήν Ἑλλάδα δέν συμβάδισε μέ τό γενικό κλίμα, ὑστέρησε μάλιστα κατά πολύ. Ἡ σημερινὴ ἡμερίδα, λοιπόν, ἔχει ἀκόμη μεγαλύτερη σημασία καθώς μαρτυρεῖ πῶς ἡ ἑλληνικὴ ἀκαδημαϊκὴ κοινότητα συμμετέχει στή διεθνή συζήτηση γύρω ἀπὸ αὐτὰ τὰ θέματα, καί γι' αὐτό θά ἤθελα νά συγχαρῶ τό Τμῆμα Πολιτικῆς Ἐπιστήμης καί Ἱστορίας τοῦ Παντείου Πανεπιστημίου καθώς καί τό Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης (καί ιδιαίτερα τόν Νίκο Τζαβάρα) γι' αὐτὴν τους τὴν πρωτοβουλία.

Στὴ συνέχεια θά προσπαθῶ νά ἐστιάσω διαδοχικά τὴν προσοχή μου σέ δύο σημεία: πρῶτα στό ἴδιο τό Ἄουσοιτς καί στήν ἀπελευθέρωσή του καί δεύτερον στό πῶς ἀναδύθηκε καί συγκροτήθηκε ἡ μνήμη του, ὑπόθεση διόλου εὐκόλη, πού πῆρε δεκαετίες. Καί πρῶτα πρῶτα, γιατί νά γιορτάζεται ἡ ἀπελευθέρωση εἰδικὰ τοῦ Ἄουσοιτς. Ἡ ἐπιλογή δέν εἶναι τυχαία: τό Ἄουσοιτς δέν ἦταν βέβαια τό μόνο στρατόπεδο. Ἡ ναζιστικὴ Γερμανία εἶχε καλύψει τό ἔδαφος τῆς χώρας της καθώς καί αὐτό τῆς γειτονικῆς Πολωνίας μέ στρατόπεδα, ἄλλα συγκεντρώσεως, ἄλλα ἐξοντώσεως, καί ἄλλα πού ἐπιτελοῦσαν καί τίς δύο λειτουργίες. Τό Ἄουσοιτς ἀνῆκε στήν τρίτη αὐτὴ κατηγορία, καθώς σ' αὐτό ἐξοντώθηκαν συστηματικά Ἑβραῖοι καί Τσιγγάνοι, καί κρατήθηκαν ἐγκλειστοὶ αἰχμάλωτοι πολέμου τοῦ σοβιετικοῦ στρατοῦ, ἀντιστασιακοὶ ἀπὸ πολλές εὐρωπαϊκὲς χώρες, καί φυσικά κατάδικοι τοῦ κοινοῦ ποινικοῦ δικαίου.

Ἄν ἡ ἡμέρα ἀπελευθέρωσης αὐτοῦ τοῦ στρατοπέδου ἐπελέγη ὡς ἡμερομηνία μνήμης εἶναι γιατί ἐκεῖ βρῆκαν τόν θάνατο σχεδόν 1.000.000 Ἑβραῖοι, ὁ μεγαλύτερος δηλαδή ἀριθμὸς πού ἀντιστοιχεῖ σ' ἓνα μόνο στρατόπεδο καί τό ἓνα πέμπτο περίπου ἀπὸ τό σύνολο τῶν Ἑβραίων πού ἀφανίστηκαν μέ συστηματικὸ τρόπο σ' αὐτὴ τὴ γενοκτονία πού εἶχε

1. Ἡ Ἑλλάδα ἀναγνώρισε αὐτὴ τὴν ἐπέτειο καί τόν Ἰανουάριο τοῦ 2004 (μέ πρωτοβουλία τοῦ τότε ὑπουργοῦ Ἑξωτερικῶν Γιώργου Παπανδρέου) ἐγινε ἐπίσημη τελετὴ στό Μέγαρο Μουσικῆς.

στόχο τήν ἀπόλυτη ἐξολόθρευση τῶν Ἑβραίων τῆς Εὐρώπης (ὁ ἀκριβὴς ἀριθμὸς τῶν νεκρῶν εἶναι 5.660.000 Ἑβραῖοι, πού πέθαναν εἴτε σέ στρατόπεδα, εἴτε σέ ἐκτελέσεις).² Παραδόξως, ἀπό τό Ὑουοβιτς ἐπέστρεψαν καί οἱ περισσότεροὶ ἐπιζῶντες κι εἶται οἱ περισσότερες γραπτές καί προφορικές μαρτυρίες ἐπιζῶντων ἀναφέρονται σ' αὐτό τό στρατόπεδο. Τέλος, καθὼς μεγάλο μέρος ἀπὸ τίς ἐγκαταστάσεις παρέμεινε ἀνέπαφο, μετατράπηκε σέ χῶρο μνήμης καί ἀργότερα σέ Μουσεῖο,³ ἂν καί γιὰ τίς ἀνάγκες τοῦ μνημονικοῦ τόπου ξαναχτίστηκε ἀργότερα ὁ θάλαμος ἀερίων καί τὰ δύο ἀπὸ τὰ τρία κρεματόρια.⁴ Τό σύνολο λοιπὸν τῶν τριῶν στρατοπέδων, πού ἐκτείνονταν σέ σαράντα τετραγωνικά χιλιόμετρα, τῶν Ὑουοβιτς I, Ὑουοβιτς II-Μπιρκενάου καί Ὑουοβιτς III (Μπούνα - Μόνοβιτς), ἔχει γίνει ὁ κατεξοχὴν ἐπισκέψιμος μνημονικὸς τόπος.

Σήμερα πιά, ἐξήντα χρόνια ἀργότερα, τό ὄνομα

«Ὑουοβιτς» δέν παραπέμπει μόνο στό συγκεκριμένο πλέγμα στρατοπέδων, ἀλλὰ εἶναι ἐμβληματικὸ ὄλων τῶν στρατοπέδων καί ἔχει γίνει συνώνυμο τῆς

2. Τὸν ἀριθμὸ ἐδωσε τό Insitute of Jewish Affairs τὸν Ἰούνιο τοῦ 1945.

3. Ἡ Annette Wiewiorka, ἡ γαλλίδα ἱστορικός ἢ εἰδικευμένη στὴν ἱστορία τοῦ Ὑουοβιτς, ἀναφέρει αὐτὴ τὴν ἐξήγηση σχετικὰ μὲ τὴν ἐπιλογή τοῦ Ὑουοβιτς (βλ. συνέντευξή της στό περ. *Le Nouvel Observateur*, 13-19 Janvier 2005, no 2097, σελ. 4-7). Πολλές ἀπὸ τίς πληροφορίες τοῦ ἀρθρου μου προέρχονται ἀπὸ τό ἀφιέρωμα αὐτοῦ τοῦ τεύχους: «Auschwitz, L'histoire vraie du crime absolu».

4. Σχετικὰ μὲ τίς ἐγκαταστάσεις τοῦ στρατοπέδου καί ἀργότερα τὴ μετατροπὴ τους σέ Μουσεῖο, ἰδίαιτερα διαφωτιστικὸ εἶναι τό σχετικὸ κεφάλαιο στό τελευταῖο βιβλίο τῆς Annette Wiewiorka, *Auschwitz, 60 ans après*, ἐκδ. Robert Laffont, Παρίσι 2005, σελ. 60-65.

εξολόθρευσης των Εβραίων της Ευρώπης. Αντικαθιστά, δηλαδή, στην ευρωπαϊκή βιβλιογραφία τον αμερικανικής εμπνεύσεως άτυχο «Όλοκαύτωμα», που σημαίνει κατ' αρχάς στην Παλαιά Διαθήκη «Θυσία διά του πυρός», ανασύρθηκε και χρησιμοποιήθηκε στη δεκαετία του '80 από την αμερικανική βιβλιογραφία για να «βαφτίσει» τό γεγονός και διαδόθηκε από τό όμώνυμο τηλεοπτικό σήριαλ που γνώρισε τεράστια έπιτυχία τόσο στις ΗΠΑ όσο και στη Γερμανία. Δέν είναι τυχαίο τό γεγονός ότι τό «άκατονόμαστο» αυτό, που οι ναζί έκρυψαν πίσω από την έκφραση «τελική λύση», αναζήτησε για δεκαετίες τό όνομά του. Στά έβραϊκά έχει καθιερωθεί ό όρος «Shoah», που σημαίνει «όλοκληρωτική καταστροφή» και δηλώνει αυτή την γενοκτονία.⁵ Έχει διατυπωθεί ή άποψη ότι έτσι τό γεγονός ένδύεται έναν έντελώς έβραϊκό χαρακτήρα και περιχαράκώνεται σέ μία έθνική μνήμη.⁶ Προσωπικά πιστεύω πως, αν και ό όρος «Όλοκαύτωμα» έχει περάσει στα έλληνικά, στον προφορικό λόγο και στα μέσα μαζικής ενημέρωσης, έχει νόημα να επιμένουμε σέ μία ακριβέστερη όρολογία όπως «γενοκτονία των Εβραίων» ή «Αουσβιτς», αν θέλουμε να είμαστε, όπως τόνισε και ό Θάνος Λίποβατς στην εισήγησή του, «φύλακες της διαφοράς των λέξεων».

Τό γεγονός

Πρίν περάσω όμως στην πραγμάτευση της μνήμης, θά ήθελα να σταθώ λίγο ακόμη στο γεγονός και να θυμίσω όρισμένες από τίς διαστάσεις του. Από την πρώτη χρονιά που τό Γ' Ράιχ πήρε την έξουσία άρχισε να άνοίγει στρατόπεδα. Η έννοια του έγκλεισμού και άποκλεισμού από την κοινωνία (σέ πρώτη φάση) ήταν σύμφυτη μέ την έννοια του όλοκληρωτικού αυτού καθεστώτος. Έτσι στις 20 Μαρτίου του 1933 θά άνοίξει τό πρώτο στρατόπεδο συγκεντρώσεως στο Νταχάου, για να φιλοξενήσει πολιτικούς αντίπαλους του καθεστώτος, κυρίως κομμουνιστές. Άς μή λημονούμε ότι έκτός από τό πλεονέκτημα ότι έδγαζαν τούς αντιφρονούντες έκτός κοινωνικής δράσης, οι κρατούμενοι άποτελούσαν και δωρεάν εργατικό δυναμικό σέ μία περίοδο που ή Γερμανία έτοιμάζε πυρετωδώς τό πολεμικό της υλικό.

Στά επόμενα χρόνια, τά στρατόπεδα θά συνεχίσουν να φυτρώνουν στη Γερμανία και στην κατεχόμενη Πολωνία, διαμορφώνοντας έναν άλλο χώρο. Οι χώρες αυτές αντί για πόλεις είναι πλέον διάσπαρτες από στρατόπεδα. Όρισμένα τοπωνύμια θά πάψουν για πάντα να σημαίνουν αυτό που σήμαιναν στη γλώσσα τους (Μπούχενβαλντ «τό δάσος μέ τίς όξιές», Μπιρκενάου «τό δάσος μέ τίς σημύδες») για να γίνουν διεθνώς συνώνυμα τόπων μαρτυριών και έξόντωσης. Έπιτρέψτε μου μία συνοπτική απα-

ρίθμιση: Πρώτον, στρατόπεδα συγκεντρώσεως στη Γερμανία, όπου οι κρατούμενοι βρίσκουν τον θάνατο από κακουχίες, χωρίς όμως ό σκοπός του στρατοπέδου να είναι αυτός: Μαουτχάουζεν (σέ κατεχόμενο αυστριακό έδαφος), Νταχάου (ό χώρος του στρατοπέδου φιλοξενεί σήμερα τό μεγαλύτερο μουσειό για την έβραϊκή έξόντωση στη Γερμανία), Φλόσσενμπουργκ, Τερξιενστάντ, Γκροσσρόζεν, Μπούχενβαλντ (στό όποιο άφιέρωσε τέσσερα βιβλία ό Χόρχε Σεμπρούν), Σάρεμπρυκ, Στρώτχοφ (στην κατεχόμενη Άλσατία), Μπέργκεν-Μπέλεν (σ' αυτό σώθηκαν ισπανικής ύψηκοότητας Έλληνες, Έβραίοι), Ράβενσμπρυκ (στρατόπεδο έκτοπισμένων γυναικών, στό όποιο βρήκε τον θάνατο και ή άγαπημένη του Κάφκα, ή Μιλένα⁷), Ντόρα, Σαξενχάουζεν, Νιουενγκάμμε.

Άν τά στρατόπεδα συγκεντρώσεως έγκαινιάστηκαν στό γύρισμα του αιώνα στό πλαίσιο της άποικιοκρατίας,⁸ τό ναζιστικό καθεστώς θά έπινοήσει και θά θέσει σέ λειτουργία τά στρατόπεδα έξόντωσης. Σ' αυτά οι νεότεροι κρατούμενοι θά προσφέρουν εργασία μέχρι τον θάνατό τους, ενώ οι γέροι, οι άρρωστοι, οι μεγαλύτερες γυναίκες και τά παιδιά θά θανατωθούν κατ' ευθείαν μετά την άφιξή τους. Η περίφημη «σελεξιόν», ή έπιλογή δηλαδή αυτών που θά όδηγηθούν κατ' ευθείαν στον θάνατο και των άλλων που θά γνωρίσουν πρώτα τά καταναγκαστικά έργα, γινόταν μέ την άποβίδαση από τό τρένο. Ό μεγαλύτερος αριθμός ανθρώπων που έξοντώθηκαν έφτασαν στους θαλάμους άερίων άμέσως μετά την άποβίδαση τους από τό τρένο. Πολύ μικρότερος αριθμός έφτασε στους θαλάμους, έξαθλιωμένος από πολύμηνη κράτηση και κακουχίες.

5. Να θυμίσω ότι τόσο ό όρος «γενοκτονία» όσο και ό όρος «έγκλημα κατά της ανθρωπότητας» έπινοήθηκαν κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, για να χαρακτηρίσουν έγκλήματα άλλης κλίμακας από αυτά που γνώριζε ως τότε ή ανθρωπότητα.

6. Μέ την άποψη αυτή συμφωνεί και ό Στ. Ζουμπουλακης, στό άρθρο του «Όλοκαύτωμα, Έβραϊσμός και κράτος του Ίσραήλ», Πρακτικά του Συνεδρίου «Σύγχρονες Μορφές Ίστορικής Κουλτούρας», cd-rom περ. *Historien*, τχ. 4, Δεκ. 2004.

7. Βλ. τή μαρτυρία της κόρης του φιλόσοφου Μάρτιν Μπούμπερ: Margarete Buber-Neumann, *Déportée à Ravensbruck*, coll. Points, ed. du Seuil, 1988.

8. Οι Ίσπανοί θά προδούν στον έγκλεισμό έπαναστατών της Κούβας σέ στρατόπεδο συγκεντρώσεως στα τέλη του 19ου αϊ. και ό Βρετανοί θά περιορίσουν τον άμαχο πληθυσμό των Μπόερς της Νότιας Άφρικής σέ στρατόπεδο για να τούς προφυλάξουν από τον άνταρτοπόλεμο. Έκεί πρωτοχρησιμοποιείται ή έκφραση «στρατόπεδο συγκεντρώσεως». (Α. Wiewiorka, *Auschwitz, 60 ans après*, ό.π., σελ. 50.)

Περνώ λοιπόν στά στρατόπεδα έξοντώσεωο, τά όποία οι ναζί φρόντισαν νά άνοιξουν στό κατεχόμενο πολωνικό έδαφοο, ένώ στή Γερμανία είχαν μόνο στρατόπεδα συγκεντρώσεωο (πράγμα πού δείχνει κάτι γιά τόν σχεδιασμό τήο «Τελικήο Λύσηο»): Μαϊντανέκ (50.000 νεκροί), Σέλλμνο (ή Κούλμχοφ στά γερμανικά, 150.000 νεκροί), Σόμπιμπορ (200.000 νεκροί), Μπέλζεκ (550.000 νεκροί, όλοι Έβραίοι – τό κατεχοήν στρατόπεδο τήο γενοκτονίαο, άπ' τό όποίο όμωο δέν ύπήρξαν επιζώντεο), Τρεμπλίγκα (750.000 νεκροί) και τέλοο ΎΑουοβιτς-Μπιρκενάου (1.100.000 νεκροί, εκ τών όποίων 960.000 Έβραίοι⁹, 75.000 Πολωνοί άντιστασιακοί καθολικού θρηοκεύματοο, 21.000 Τσιγγάνοι¹⁰, 15.000 Σοβιετικοί αιχμάλωτο πολέμου, 15.000 κρατούμενοι άπό άλλεο χώρεο (Γαλλία, Ίταλία κλπ.).¹¹ Τό ναζιστικό καθεστώο προέβη στήν καινοτομία τών στρατοπέδων έξοντώσεωο πού του άνήκει όλοκληρωτικά, σημειώνονταο μιά διαφορά ουσίαο με τά σταλινικά στρατόπεδα του Γκούλάγκ.

Άο έπιστρέφουμε όμωο στήν 27η Ίανουαρίου του 1945, ήμέρα άπελευθέρωοο του στρατοπέδου του ΎΑουοβιτς γιά νά δούμε λίγο τή «μικροϊστορία». Η διαδικασία τήο εκκένωοο του στρατοπέδου είχε άρχισει μήνεο πριν, καθώο στόχοο τών Γερμανών ήταν νά μην πέσουν στά χέρια τών συμμάχων επιζώντεο, αλλά και νά μη μείνουν ίχνη άπό τουο θαλάμουο άερίων και τά κρεματόρια. Η φροντίδα τών ναζί νά άφανίσουν όχι μόνο τουο Έβραίοο, αλλά και τήν άνάμνηση του άφανισμού τουο, ήταν ιδιαίτερα έντονη. Ηδη άπό τόν Οκτώβριο του 1944 οι ναζί είχαν άρχισει νά εκκενώνουν τό ΎΑουοβιτς-Μπιρκενάου, τό μεγαλύτερο σύμπλεγμα στρατοπέδων πού βρισκόταν στό πολωνικό έδαφοο. Στίο 7 Οκτωβρίου του 1944 οι Ζοντερκομμάντο (οι Έβραίοι δηλαδή πού δούλευαν στό κρεματόρια) άνατίναξαν ένα άπό αυτά, στή διάρκεια εξέγεροοο.

Τόν Νοέμβριο του '44 οι ίδιοι οι Γερμανοί θα καταστρέφουν τουο θαλάμουο άερίων, γιά νά μη βρούν ίχνη οι Σύμμαχοι. Δέν ήταν άραγε αυτή ή πρώτη ένδειξη ότι έφτανε τό τέλοο αυτού του καθεστώοο κι ότι πλησίαζε ή λήξη του πολέμου; Η Άννα Άρεντ είχε έπισημάνει σχετικά με τή σπουδαιότητα τήο έξόντωοοο τών Έβραίων: «Λέο και οι ναζί είχαν τήν πεποίθηση πώο ή λειτουργία τών έργοοτασιών έξόντωοοοο ήταν σπουδαιότερη άπό τή νίκη στόν πόλεμο».¹²

Έχει σημασία νά τονιστεί ότι τό τμήμα εκείνο του σοβιετικού στρατού πού στίο 27 Ίανουαρίου του 1945 «έπεοο» τυχαία πάνω στό στρατόπεδο κατά τήν προέλασή του στό πολωνικό έδαφοο με κατεύθυνση τό Βερολίνο και τό ανακάλυψε, δέν τό άναζητούοοο ούτε είχε σκοπό τήν άπελευθέρωσή του. Η άπελευθέρωοοο τών στρατοπέδων δέν ήταν στούο άμεσοοο στόχοοο τών Συμμάχων, όπωο δέν

ήταν και ό βομβαρδιόμοοο τών σιδηροδρομικών γραμμών πού όδηγοΰσαν σ' αυτά.¹³ Μάλλον άμχα-νία τουοο προκάλεοο αυτό τό εκκενωμένο σέ μεγάλο βαθμό και έγκαταλειμμένο στρατόπεδο, όπου φυτοζωοΰσαν 7.000 έτοιμοθάνατοο κρατούμενοι, πού ή άθλια φυσική τουο κατάσταση δέν τουο επέτρεπε νά άκολουθήσουν τίο «ποροείοο τουο θανάτουο», στίο όποίοο έξαναγκάοτηκαν οι 58.000 εκτοπισμένοι πού θεωρήθηκαν άκόμη κατάλληλοο πρíoο έργοοοοοο. Οι Σοβιετικοί κατανόησαν τή λειτουργία έξόντωοοοο πού είχαν οι θάλαμοο άερίων, αλλά δέν δημοοιοποίησαν τό γεγοноοοο στήν πραγματική του διάοταση. Στή σοβιετική έφημερίδα *Ίσβέστια* τήο 8ηο Μαΐου 1945 δημοοιεύτηκε ή πρώτη άναφορά γιά τό ΎΑουοβιτς. Η περιγραφή ήταν πλήρηο, και τονιζόταν πώο ή φρίκη ξεπερονούοο ό,τι είχε γνωρίσει ώο τότε ή άνθρωπότητα. Μία μόνο λέξη έλειπε, ή λέξη «Έβραίοο». Γιά τουοο Σοβιετικοοοο πού συνέταξαν τήν εκθεση στό ΎΑουοβιτς βρήκαν τόν θάνατο ευρωπαίοο πολίτεο (κατονομάζονται οι διαφοροετικές χώρεο, με πρώτη τή Σοβιετική Ένωοοο) και ό αριθμόο τών θυμάτων άνέρχεται στά 4.000.000. Αυτό πού δέν άναφέρεται είναι ότι ένας όλόκληροοο πληθυσμόο εκτοπίοτηκε στό ΎΑουοβιτς με σκοπό τήν έξόντωσή του λόγω τήο έβραϊκήοο του καταγωήοο και μόνο. Συγκαλύπτεται δηλαδή ή «Τελική Λύση» ώο ναζιστικό σχέδιο έξόντωοοοο τών έβραϊκών κοινοτήτων τήο Ευρώπηοο, άποκρύπτεται ή ραοισοτική πλευρά τήο έξόντωοοοοο, ένώ οι Έβραίοοοο συγγέονται γενικώο με τά θύματα του πολέμου και του ναζισμού. Η Έκθεση αυτή είναι τό πρώτο γραπτό ντοκουμένο και ώο τή δεκαετία του '70 θά παραμείνει ή έπίσημη εκδοχή τήο ιστορίαοο τόσο ώο πρíoοο τόν αριθμόο τών θυμάτων όσο και ώο πρíoοοο τήν περιγραφή.¹⁴

9. Οι 60.000 ήσαν Έλληνεο Έβραίοο, εκ τών όποίων 50.000 περίπου προέροχονταν άπό τή Θεοοαλονίκη, ένώ οι ύπόλοιποο άπό πολλέο άλλεο πόλεις, όπωοο Κέρκυρα, Καστορία, Καβάλα, Άλεξανδροΰπολη, Γιάννενα, Λάρισα, Βόλοο, Χαλκίδα και φυσικά Άθήνα.

10. Γιά τήν έξόντωοοοο τών Τσιγγάνων βλ. Η. Asseo-K. Fings-H. Heuss-F. Sparing, *Οι Σίντι και Ρομά ύπό τό ναζιστικό καθεστώοοο*, εκδ. Καστανιώτη, Άθήνα 1998.

11. Τά στοιχεία είναι άπό τόν F. Piper, «The number of victims», *Auschwitz*, εκδ. Μουοείοο ΎΑουοβιτς-Μπιρκενάου 2000, σ. 205-231. (άπό τό άφιέρομα τουο περ. *L' Histoire*, «Le dossier Auchwitz», no 294, Ίανουάριοο 2005).

12. Η. Arendt, «Οι τεχνικήοο τών κοινωνικών έπιστημών και ή μελέτη τών στρατοπέδων συγκεντρωοοοοο», έλλ. μτφρ. Βίκυ Ίακώδου, περ. *Σύγχρονα Θέματα*, τχ. 83, Δεκέμβριοο 2003, σ. 44.

13. Α. Kaspi, «Fallait-il bombarder Auschwitz?», *L' Histoire*, no 294, σ. 40-43.

Η μεταπολεμική ιστορία της αποσιώπησης της εβραϊκής γενοκτονίας από τους ναζί αρχίζει εκεί και τότε, και θα χρειαστεί να παρέλθουν αρκετές δεκαετίες μέχρι την ανάδυση και την έγγραφη αυτής της μνήμης στη συλλογική συνείδηση των κοινωνιών του δυτικού κόσμου και μερικές ακόμη μέχρι να γίνει κεντρική.

Η μνήμη

Αν η συνήθης πορεία των «επετείων» είναι να τίς διακρίνει λαμπρότητα και πάθος τα πρώτα χρόνια και μετά να ξεφτιίζουν, η επέτειος αυτή γνώρισε μία αντίστροφη ζωή. Μές στην άναταραχή που κυριάρχησε τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια, οι πληροφορίες που αφορούσαν την εξόντωση στα στρατόπεδα δεν έβρισκαν εύκολα απήχηση, έμεναν χωρίς αποδέκτη. Ας θυμίσουμε μόνο ότι το χειρόγραφο της μαρτυρίας του Πρίμο Λέβι (*Αν αυτό είναι άνθρωπος*) απορρίφθηκε το 1947 από τον μεγάλο εκδοτικό οίκο Einaudi και κυκλοφόρησε σε μία τελείως περιορισμένη έμβέλεια τοπική έκδοση.¹⁵

Είναι πολλοί οι λόγοι για τους οποίους καμία κοινότητα δεν ήθελε να διεκδικήσει την ιδιαιτερότητα αυτής της μνήμης. Στη Γαλλία, λόγω χάση-μία χώρα από την οποία έκτοπιστηκαν πολλές χιλιάδες άτομα-, στους 75.000 επιζώντες έκτοπισμένους που επέστρεψαν, μόνο οι 2.500 ήταν Έβραιοι. Οι υπόλοιποι ήταν αντιστασιακοί που υπήρξαν πολιτικοί κρατούμενοι σε στρατόπεδα όπως το Μπούχενδαντ και το Νταχάου. Η μνήμη λοιπόν που πρώτη θα εγγραφεί στη συλλογική συνείδηση των Γάλλων είναι η ήρωική μνήμη των αντιστασιακών. Η εικόνα του έκτοπισμένου θα ταυτιστεί μ' αυτήν του αντιστασιακού και αυτή η μνήμη είναι η πρώτη που θα έχει δικαίωμα λόγου και θα τύχει αναγνώρισης. Την τύχη αυτήν δεν είχαν οι Έλληνες πολιτικοί κρατούμενοι, αγωνιστές του ΕΑΜ και του ΕΛΑΣ, οι οποίοι επιστρέφοντας γνώρισαν τις διώξεις του εμφυλιακού κράτους και περίμεναν ως το 1982 την αναγνώριση της Έθνικής Αντίστασης. Αν ο Γάλλος αντιστασιακός Ρομπέρ Αντέλμ (Robert Antelme) θα άγγιξει άμεσα μετά την απελευθέρωση ένα ευρύτερο κοινό με το έργο του για τα στρατόπεδα, *Τό Ανθρώπινο είδος*, ο δικός μας έκτοπισμένος αντιστασιακός Όμηρος Πέλλας, στην επιστροφή του από τη Γερμανία, θα γνωρίσει την εξορία στην Ίκαρία και στη Μακρόνησο και το *Ημερολόγιο της όμηρίας* θα εκδοθεί πρώτη φορά το 1962, λίγους μόλις μήνες πριν τον θάνατό του, και βέβαια δεν πρόκειται να έχει την απήχηση που του αξίζει.¹⁶

Οι εβραϊκές κοινότητες από την πλευρά τους εστιάζουν την προσπάθειά τους στην περίθαλψη

και επανένταξη των επιζώντων και επιχειρούν να ανασυγκροτηθούν. Πιστεύουν ότι η σιωπή θα έπουλάσει τα τραύματα. Ξεάλλου, αυτό που έχουν να διηγηθούν οι μάρτυρες είναι τόσο άνειπωτο, που ακόμη κι όταν επιχειρούν να το πουν, οι υπόλοιποι δεν θέλουν να το ακούσουν. Περίπου μία δεκαετία αργότερα, θα φτιαχτούν τα δύο πρώτα μνημεία της εξόντωσης των Έβραίων: το πρώτο το 1953, στο νεοσύστατο κράτος του Ισραήλ, το Memorial Yad Vashem, στην Ίερουσαλήμ· το δεύτερο το 1956 στο Παρίσι, το «Μνημείο του Άγνωστου Μάρτυρα», με άτομική πρωτοβουλία. Τα δύο αυτά μνημεία θα παραμείνουν για πολλά χρόνια τα μοναδικά.

Ως προς το στρατόπεδο στο οποίο έχασαν τη ζωή τους 960.000 Έβραιοι, θα αργήσει πολύ να ταυτιστεί με την εβραϊκή μνήμη. Η πρώτη εθνική μνήμη που θα οικειοποιηθεί το Άουσβιτς είναι η πολωνική. Το 1947 η Πολωνική Βουλή αποφάσισε να μετατρέψει το στρατόπεδο σε Μουσείο του πολωνικού έθνους. Το 1967 θα γίνει ένα πρώτο μνημείο στο Άουσβιτς, το οποίο θα τιμά τους 75.000 καθολικούς Πολωνούς που βρήκαν εκεί τον θάνατο. Είκοσι χρόνια αργότερα, δηλαδή, το πρώτο μνημείο του Άουσβιτς αφορά αποκλειστικά μία εθνική μνήμη, την πολωνική. Το 1979 η πρώτη επίσημη τελετή μνήμης θα έχει χαρακτήρα αποκλειστικά καθολικό: ο Πάπας Ιωάννης Παύλος ο Β΄ γεννημένος όχι μακριά από το πολωνικό Όσβιέκιμ (πολωνική όνομασία του γερμανικού ονόματος Άουσβιτς) θα μεταβεί εκεί για μία πρώτη λαμπρή τελετή μνήμης με εκατοντάδες χιλιάδες πιστούς του καθολικού δόγματος.¹⁷ Σήμερα μοιάζει άπιστευτο, κι όμως είναι τόσο κοντινό: 25 χρόνια μόλις πριν η πρώτη μεγάλη αναμνηστική τελετή που λαμβάνει

14. A. Wiewiorka, *Auschwitz, 60 ans après*, ό.π., σελ. 32-33 και Editorial του περ. *L'Histoire*, «Le dossier Auchwitz», no 294, Ιανουάριος 2005, σελ. 7. Βλ. και *Auschwitz, La solution finale*, εκδ. Tallandier, Paris 2005. (έπιμ. Α. Wiewiorka)

15. Το 1957 το βιβλίο θα κυκλοφορήσει ξανά από τον εκδ. οίκο Einaudi και θα μεταφραστεί στα αγγλικά και τα γερμανικά· όσο για την πρώτη γαλλική μετάφραση, αυτή θα γίνει το 1987.

16. Robert Antelme, *L'espèce humaine*, Paris 1947 (α' έκδ.) [κορυφαίο έργο, άμετάφραστο στα έλλην.] / Όμηρος Πέλλας, *Στάλαγκ VI C*, 6' έκδ. Νεφέλη, 1990. Βλ. και Χρήστος Σαμουηλίδης, *Στά ναζιστικά στρατόπεδα*, εκδ. Ίωλλός, Αθήνα 2003 (μαρτυρία για το ίδιο στρατόπεδο με τον Πέλλα).

17. Ας θυμηθούμε ότι είμαστε δύο μόλις χρόνια πριν τις μεγάλες απεργίες της «Σολινταρνόσκι» και η καθολική θρησκεία είναι κεντρική στην ταυτότητα των έξεγεμένων Πολωνών.

χώρα στό Ἄουσβιτς γιορτάζεται δίχως ἑβραϊκή συμμετοχή.

Ἡ ἑβραϊκή διεκδίκηση τοῦ Ἄουσβιτς ὡς μνημονικοῦ τόπου θά ἀρχίσει μετά τό 1985. Ἦδη ὅμως ἀπό τή δεκαετία τοῦ '60 θά σημειωθοῦν ὀρισμένα γεγονότα-σταθμοί πού θά σηματοδοτήσουν τήν ἀνάδυση τῆς μνήμης τῆς ἑβραϊκῆς γενοκτονίας: τό 1961, ὅταν ὁ ὑπεύθυνος γιά τήν ὀργάνωση τῆς γενοκτονίας τῶν Ἑβραίων τῆς Εὐρώπης Ἄντολφ Ἄιχμαν θά δικαστεῖ στό Ἰσραήλ, 111 μάρτυρες ἐπιζώντες στρατοπέδων θά παρουσιαστοῦν στό δικαστήριό καί θά καταθέσουν, πολλοί ἀπό τοῦς ὁποίους ἴσως καί νά μιλοῦν δημοσίως γιά ὅλα αὐτά πρώτη φορά. Ἡ ἀπελευθέρωση τοῦ λόγου τῶν ἐπιζώντων, πού θά συντελεστεῖ σ' αὐτή τή δίκη, θά ἐγκαινιάσει μιά ψυχική ἀπελευθέρωση στόν κόσμο τῶν ἐπιζώντων, πού σταδιακά θά πυροδοτήσει μιά ἔκρηξη μαρτυριῶν. Αὐτή θά ἀγγίξει τό ἀπόγειό της μόνο στή δεκαετία τοῦ '80. Ἡ δίκη αὐτή θά ἐπικαιροποιήσει τή μνήμη τῆς γενοκτονίας μετά τό 1965 καί στά γερμανικά μέσα ἐνημέρωσης, καί ἐνῶ ὡς τότε ἦταν ἀντικείμενο συζήτησης μόνο στά πανεπιστημιακά σεμινάρια θά βγεῖ στήν κοινωνία, ὅπως μᾶς θυμίζει ὁ Α. Χριστινίδης στό σημαντικό του δοκίμιο.¹⁸ Ὁ πόλεμος τῶν 6 ἡμερῶν στό Ἰσραήλ, τό 1967, καί ὁ συναφής πανικός πού προκαλεῖται στόν ἑβραϊκό πληθυσμό, ἀναδιώνει τή μνήμη τοῦ Ἄουσβιτς. Ἡ ἰσραηλινή κοινωνία, πού μέχρι τότε ἀντιμετώπιζε τή γενοκτονία ὡς τό ἀκράϊο μελανό ἐπεισόδιο τῆς μακραιωνῆς διασποράς, ἐντάσσει πλέον τό γεγονός ὡς κεντρικό στή συνείδησή της καί διεκδικεῖ μέ τόν δικό της τρόπο τό νόημα αὐτῆς τῆς μνήμης.¹⁹

Ὁ ἐπιστημονικός κόσμος ἀρχίζει ἐπίσης τή δεκαετία τοῦ '60 νά ἀσχολεῖται μέ τό θέμα. Ἡ Ἄννα Ἄρεντ, πού θά παρακολουθήσει τή δίκη τοῦ Ἄιχμαν, θά τήν καταγράψει καί θά τήν ἀναλύσει στό βιβλίο της *Ὁ Ἄιχμαν στήν Ἱερουσαλήμ*. Ὁ Ραούλ Χίλμπεγκ θά βρεῖ ἐπιτέλους ἐκδότη στίς ΗΠΑ γιά τή διατριβή του γύρω ἀπό τήν *Καταστροφή τῶν Ἑβραίων τῆς Εὐρώπης*. Θά περάσουν 2 δεκαετίες ὅμως ἀκόμη μέχρι τά λεγόμενα «Holocaust Studies» νά ἐγκαινιάστοῦν δευτεροβάθμια στήν ἀρχή στά ἀμερικανικά πανεπιστήμια, μέχρι νά ἀποκτήσουν κεντρική θέση στίς ἀνθρωπιστικές ἐπιστήμες στή δεκαετία τοῦ '90. Καί τά δύο μεγάλα μουσεῖα τῶν ΗΠΑ ἀνοίξαν τίς πόρτες τους σχεδόν ταυτόχρονα τήν ἀνοιξη τοῦ 1993: τό «Museum of Tolerance - Simon Wiesenthal Center» στό Λός Ἄντζελες (Μουσεῖο τῆς Ἀνοχῆς) καί τό «Holocaust Memorial Museum» (Μουσεῖο τοῦ Ὀλοκαυτώματος) στήν Οὐάσιγκτον. Ὅσο γιά τό τρίτο μεγάλο μουσεῖο,

αὐτό τῆς Νέας Ὑόρκης, θά ἐγκαινιάσῃ λίγο ἀργότερα.

Στή Γαλλία ἐγκαινιάστηκε στίς ἀρχές τῆς δεκαετίας τοῦ '90 τό «Centre de Résistance et de déportation» τῆς Λυών (Κέντρο Ἀντίστασης καί Ἐκτόπισης), ἕνα ἀπό τά πλέον σύγχρονα Μουσεία τῆς Εὐρώπης γύρω ἀπό τήν μνήμη καί τήν ἱστορία τοῦ Β' Παγκοσμίου Πολέμου, τό ὁποῖο ἐνέταξε τήν ἑβραϊκή γενοκτονία στό ἱστορικό της πλαίσιο. Τό κέντρο αὐτό συνδυάζει τή μνήμη τῆς Ἀντίστασης μέ τή μνήμη τῆς Ἐκτόπισης, πράγμα πού ἀποτελεσε δύσκολο στοίχημα. Τέλος, τόν Ἰανουάριο τοῦ 2005 ἐγκαινιάστηκε στό Παρίσι τό ἐντυπωσιακό μνημεῖο μέ τήν ἀναγραφή τῶν ὀνομάτων τῶν 76.000 Γαλλοεβραίων πού χάθηκαν (Mémorial de la Shoah).

Χωριστή πραγμάτευση ἀπαιτεῖ ἡ ἰδιαίτερα δύσκολη αὐτή μνήμη γιά τή Γερμανία, τήν ὁποία δέν εἶμαι σέ θέση νά κάνω ἐδῶ. Θά θυμίσω ἀπλῶς ὅτι ὁ μεγαλύτερος τόπος μνήμης καί μουσεῖο εἶναι τό στρατόπεδο τοῦ Νταχάου. Τέλος, στίς 10 Μαΐου 2005 ἐγκαινιάστηκε, στήν καρδιά τοῦ Βερολίνου, τό νέο τεράστιο μνημεῖο τῆς γενοκτονίας τῶν Ἑβραίων.²⁰ «Ἕνας τόπος σάν τετράγωνο δάσος ἀπό μπετόν, χωρίς εἴσοδο, χωρίς διέξοδο. Πού πηγαίνει κανείς καί πού καταλήγει εἶναι θέμα ὀπτικής γωνίας», ἔγραφε ἡ γερμανική ἐφημερίδα *Tageszeitung* στίς 10.5.2005. Εἶναι ἐξαιρετικά θετικό τό γεγονός πᾶς ὁ πρῶτος κοινός μνημονικός τόπος τῆς ἐνωμένης Γερμανίας παραπέμπει στό Ἄουσβιτς.

Ποιά εἶναι ὅμως ἡ σημασία αὐτῆς τῆς μνήμης; Καί γιατί ἡ ἀνάδυσή της εἶδε τήν ἴδια δεκαετία πού ἐπαιρνε κάποια ἔκταση, τή δεκαετία τοῦ '80, νά ἀναφύεται ἡ «ἀναθεώρηση» – πού συχνά ἐφτανε στήν πλήρη ἀρνηση – αὐτῆς τῆς ἐξόντωσης;²¹ Ὁ ἀντισημιτισμός πού δέν ἔχει ξεριζωθεῖ εἶναι φυσικά μιά πρώτη ἀπάντηση. Ὑπάρχουν ὅμως καί ἄλλες

18. Ἀνδρέας Χριστινίδης, *Ἐχθρότητα καί προκατάληψη*, ἐκδ. Ἰνδικτος, Ἀθήνα 2003, σ. 11.

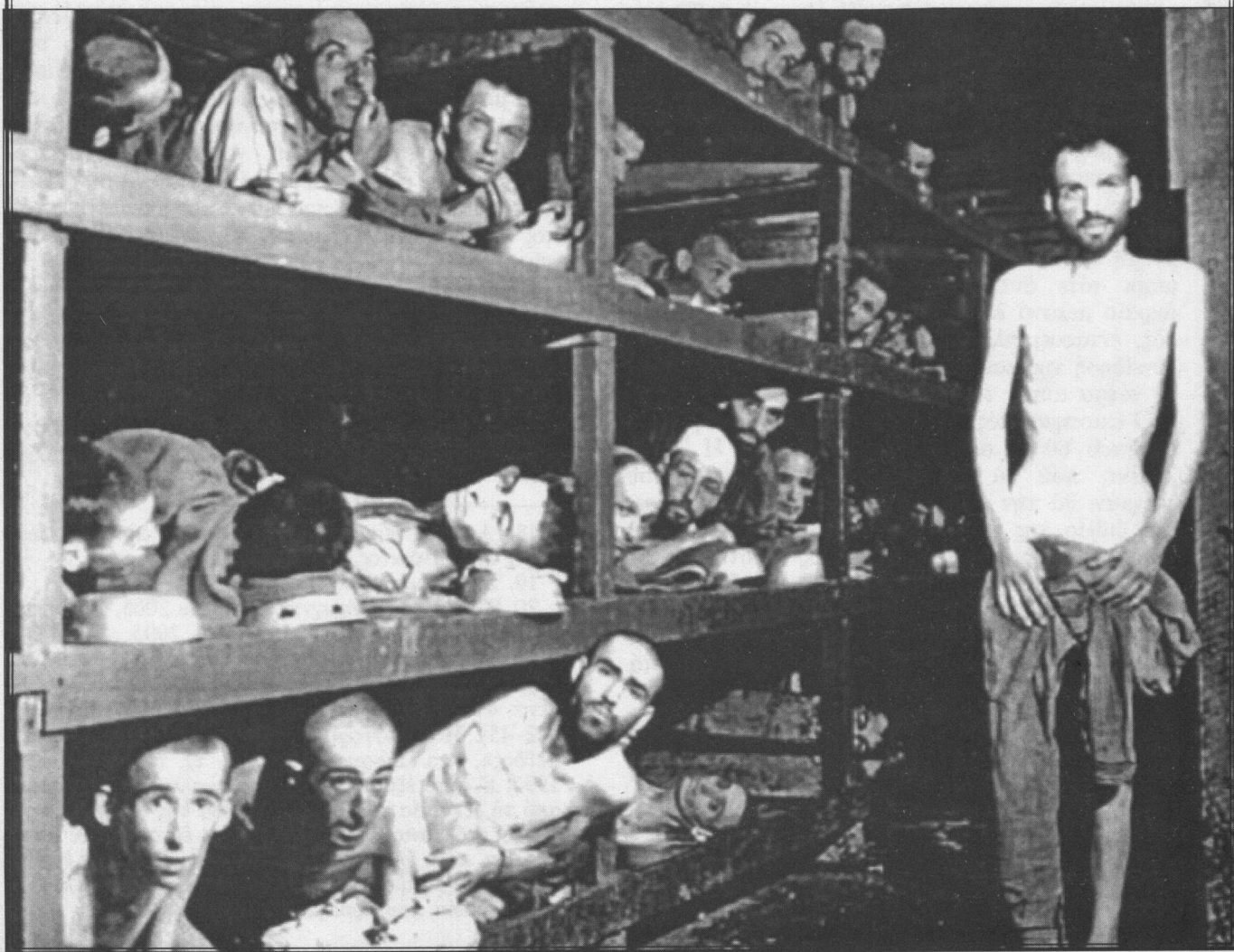
19. Στ. Ζουμπουλᾶκης, ὀ.π.

20. Βλ. ἐφ. *Ἡ Καθημερινή*, 5 Μαΐου 2005, *Τό Βῆμα*, 8 Μαΐου 2005, *Ἡ Αὐγή*, 15 Μαΐου 2005.

21. Μέ τό θέμα τῆς «ἀναθεώρησης» ἡ τοῦ «ρεβιζιονισμοῦ» εἶχα τήν εὐκαιρία ν' ἀσχοληθῶ στό ἐξῆς κείμενο: «Ἱστοριογραφία τῆς γενοκτονίας τῶν Ἑβραίων (42-45). Ἡ ἀνυπόφορη ἀλήθεια καί τό καθησυχαστικό ψεῦδος», περ. *Σύγχρονα Θέματα*, τχ. 62, Ἰαν.-Μάρτ. 1997. Σ' αὐτό ἐξετάζω κυρίως τόν γαλλικό ρεβιζιονισμό ἀπό τή δεκαετία τοῦ '80 ὡς τά μέσα τῆς δεκαετίας τοῦ '90. Ὁ ρεβιζιονισμός δέν ὑποχώρησε ἔκτοτε, κάθε ἄλλο μάλιστα, πῆρε ἔκταση καί στή Γερμανία καί στίς ΗΠΑ, καί τώρα χρησιμοποιοῖ πλέον ἐκτενῶς καί τήν ἐλευθερία-ἀσυνδοσία πού προσφέρει τό Διαδίκτυο.

διαστάσεις: και πρώτα-πρώτα, σέ επίπεδο φιλοσοφικό, ή παραδοχή ότι ο άνθρωπος —και μάλιστα ο πολιτισμένος Ευρωπαίος χριστιανός— έφτασε σέ τέτοιο σημείο, δέν είναι μιά εύκολη παραδοχή. Είναι βαρύ πλήγμα για τόν ναρκισσισμό τών Ευρωπαίων —παιδιών του Διαφωτισμού και τών Έπαναστάσεων— και ακόμη βαρύτερο βέβαια για τή συλλογική συνείδηση και μνήμη τών Γερμανών. Οι ευρωπαϊκές όμως κοινωνίες δέν μπορούν νά προχωρήσουν δίχως τήν έγγραφη και μετάδοση αυτής τής μνήμης, και βεβαίως δίχως τήν ιστορικοποίησή της πού είναι ένα άλλο απαραίτητο στάδιο. Δέν είναι τυχαίο άλλωστε ότι σήμερα ή γενοκτονία διδάσκεται στή μέση εκπαίδευση πολλών ευρωπαϊκών χωρών. Στή νέα Ευρώπη πού οικοδομείται βήμα βήμα δέν μπορεί παρά ή μνήμη αυτή νά είναι κεντρική. Τό γεγονός αυτό πού έλαβε χώρα στήν καρδιά τής Ευρώπης, και στό όποιο ενεπλάκησαν μέ τόν έναν

ή τόν άλλο τρόπο όλες σχεδόν οι χώρες της, είναι βέβαια αναπόσπαστο τμήμα τής ευρωπαϊκής ιστορίας του 20ού αιώνα. Όμως ή μνήμη του Άουσβιτς είναι υπερβολικά σημαντική ώστε νά παραμένει έβραϊκή ή έστω ευρωπαϊκή μόνο μνήμη. Σήμερα διεκδικεί τήν οικουμενικότητα, ή όποία δέν τής στερεί τήν ιδιαιτερότητα: οι έννοιες δέν είναι αντιφατικές. Η μνήμη αυτή για νά έχει νόημα στό μέλλον και νά άφορά όλον τόν δημοκρατικό κόσμο δέν μπορεί νά συρρικνώνεται στήν έννοια του πένθους ενός μόνο λαού: πρέπει νά αναχθεί σέ συμβολική μνήμη ενάντια σέ κάθε προκατάληψη, κάθε ξενοφοβία, κάθε ρατσισμό. Προσωπικά συντάσσομαι μέ όσους πιστεύουν πώς ή μνήμη τών Έβραίων θυμάτων του Άουσβιτς δέν προσβάλλεται όταν γίνεται έμβληματική όλων τών θυμάτων του ρατσισμού. Άντίθετα, μόνο τότε βρίσκει τό πλήρες νόημά της και τιμάται πραγματικά.

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΕΝΤΑΞΗΣ ΤΗΣ ΓΕΝΟΚΤΟΝΙΑΣ ΣΤΗ ΣΥΛΛΟΓΙΚΗ ΕΘΝΙΚΗ ΜΝΗΜΗ: Ἡ περίπτωση τῆς Θεσσαλονίκης

τῆς Ρένας Μόλχο

Μιά ἡμερίδα μνήμης πού ὀργανώνεται γιά πρώτη φορά στήν Ἑλλάδα ἀπό ἕναν δημόσιο φορέα 60 ὀλόκληρα χρόνια μετά ἀπό τή φρικτότερη γενοκτονία στήν ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητας θέτει αὐτόματα τό ζήτημα: Τί ἔγινε ἤ, μάλλον, τί δέν ἔγινε τά προηγούμενα 59 χρόνια; Σέ τί ὀφείλεται ἡ ὀλιγωρία τῆς ἑλληνικῆς πολιτείας (καί κοινωνίας) νά ἀναγνωρίσει ὅτι ἡ ἐξόντωση 62.500 χιλιάδων –ἢ τοῦ 87%– τῶν ντόπιων Ἑβραίων τήν ἀφορᾶ ὅσο, τουλάχιστον, καί ἡ ἐπέτειος τῆς γενοκτονίας τῶν Ἀρμενίων πού προηγήθηκε; Πῶς διαφοροποιεῖται ἡ ἐβραϊκή γενοκτονία ἀπό τίς ἄλλες; Τί γνωρίζει ἐντέλει ὁ μέσος πολίτης γιά τήν ἐβραϊκή ὑπόθεση ὥστε νά μπορεῖ νά συμμετάσχει ἐνσυναίσθητα στήν ἐπέτειο μνήμης τοῦ ἀφανισμοῦ τῶν ἐβραίων συμπολιτῶν του;

Στό σημεῖο αὐτό, νομίζω, εἶναι σκόπιμο νά γίνει μιᾶ συνοπτική ἐπανανάγνωση ὀρισμένων γεγονότων τῆς γερμανικῆς Κατοχῆς. Ὅχι πῶς δέν εἶναι γνωστά, ἀλλά ἀκριβῶς ἐπειδή ἔχει διαπιστωθεῖ πῶς παρ' ὅλα αὐτά, πολλά στοιχεῖα παραποιήθηκαν ἢ ἀποσιωποῦνται ἀκόμη τῶρα στήν Ἑλλάδα. Προκύπτουν ἀναγκαστικά παλαιά ἀλλά κυρίως σύγχρονα ζητήματα εὐθύνης. Ἄν εἶναι νά ἀποκτήσει ἡ ἐπέτειος μνήμης νόημα, ὁ τρόπος νά ἀντιμετωπιστοῦν τά προβλήματα αὐτά εἶναι νά ἀναγνωριστοῦν σέ σχέση μέ συγκεκριμένα γεγονότα.

Τό 1941 ὑπῆρχαν στήν Ἑλλάδα 31 παλαιές ἐβραϊκές κοινότητες. Ἐπέλεξα τή Θεσσαλονίκη ἐπειδή,

ἀπό τοῦς 79.950 Ἑβραῖοις τῆς χώρας, ἐκεῖ ζοῦσαν οἱ 50-56.000¹ καί πρῶτοι αὐτοί ἀντιμετώπισαν τή γερμανική ἀπειλή.

Οἱ Γερμανοί εἰσέβαλαν στή Θεσσαλονίκη στίς 9 Ἀπριλίου τοῦ 1941. Τό πρῶτο δεκαήμερο, ἡ Γκεστάπο φυλάκισε τά μέλη τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου καί τοῦ προσωπικοῦ τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητας καί ἐκλείσε τά κοινοτικά γραφεῖα. Ἀμέσως οἱ Γερμανοί κατέσχεσαν τά κοινοτικά ἀρχεῖα, ἐπειδή μεταξύ ἄλλων περιεῖχαν καί στοιχεῖα γιά τήν ὀικονομική κατάσταση τῆς Κοινότητας καί τῶν μελῶν της². Παρά τίς προσπάθειες τοῦ Κεντρικοῦ Ἰσραηλιτικοῦ Συμβουλίου –ΚΙΣ– ἀπό τό 1993, καί

1. Ὁ ἀριθμός τῶν Ἑβραίων στή Θεσσαλονίκη κατά τήν περίοδο τῆς Κατοχῆς ἀλλάξε πολλές φορές καί γιά τόν λόγο αὐτό δέν μπορεῖ νά ὑπολογιστεῖ μέ ἀκρίβεια. Στήν ἀρχή τοῦ 1941 ὁ ἀριθμός τῶν Ἑβραίων αὐξήθηκε ἐπειδή πολλοί ἐβραῖοι πρόσφυγες ἀπό τή βουλγαρική ζώνη κατοχῆς στήν ἀνατολική Μακεδονία καί τή Θράκη, ἀναζήτησαν ἀσυλο στήν ἐβραϊκή μητρόπολη. Ὡς τά μέσα τῆς Κατοχῆς, ὅμως, καί εἰδικότερα μετά τίς 11 Ἰουλίου τοῦ 1942, πού οἱ Γερμανοί ἐφάρμοσαν τή ρατσιστική νομοθεσία, ὁ ἀριθμός τῶν Ἑβραίων μειώθηκε σημαντικά καθῶς ἀρκετοί ἀπό αὐτούς διέφυγαν στήν ἰταλική ζώνη Κατοχῆς, καί εἰδικότερα στήν Ἀθήνα ὅπου ὁ ἀριθμός τῶν Ἑβραίων δεκαπλασιάστηκε καί αὐξήθηκε σέ 10.000.

2. *Central Archives for the History of the Jewish People* (στό ἐξῆς CAHJP), Φάκελος 2729, χειρόγραφη ἀχρονολόγητη ἐπιστολή στά γερμανικά ἀπό κάποιον

των ελληνικών αρχών από το 1999, μέχρι σήμερα τα αρχεία αυτά, που βρέθηκαν στη Ρωσία, δεν έχουν επιστραφεί στην Ελλάδα³.

Από τον Απρίλιο του 1941 και επί 15 μήνες ως τον Ιούλιο του 1942, δεν εφαρμόστηκε στη Θεσσαλονίκη η ρατσιστική νομοθεσία. Διάφορα αντισημικά φυλλάδια, εφημερίδες και εκπομπές εκπορεύονταν από τη γερμανική προπαγάνδα. Ωστόσο όταν εφαρμόστηκαν μέτρα όπως κατασχέσεις κτιρίων, επίπλων και ραδιοφώνων, βιβλιοθηκών, ιδιωτικών επιχειρήσεων⁴, εμπορίας χάρτου και τυπογραφείων, και η φυλάκιση προκρίτων, αυτά απευθύνονταν πρωτίστως κατά των Εβραίων. Επειδή όμως τα ίδια μέτρα εφαρμόστηκαν, σε μικρότερη κλίμακα, και κατά χριστιανών πολιτών δεν θεωρήθηκαν ειδικά αντιεβραϊκά μέτρα. Φαινομενικά οι Γερμανοί αντιμετώπιζαν αδιάφορα τους Εβραίους επειδή τους είχαν ακόμη ανάγκη όσο οργάνωναν την λεηλασία της περιουσίας της κοινότητας, που το 1945 εκτιμήθηκε σε 18 εκατ. χρυσές λίρες, δηλαδή 1,5 δισεκ, ευρώ⁵.

Από την αρχή ο εβραϊκός Τύπος είχε παυθεί και ο ελληνικός κυκλοφορούσε από συνεργάτες του κατακτητή. Είχαν δημιουργήσει μια νέα εφημερίδα *Τη Νέα Ευρώπη* που μαζί με τη φιλογερμανική *Απογευματινή* δημοσίευαν συχνά αντισημτικούς λίβελους που περιλάμβαναν και ψευδοϊστορικές μελέτες χριστιανών συνεργατών για τον ρόλο των Εβραίων στη Θεσσαλονίκη⁶. Τόν ίδιο καιρό κυκλοφορούσαν επίσης φήμες για *μυστικά ύπομνηματα* Χριστιανών, που ζητούσαν από τις γερμανικές αρχές να εφαρμόσουν τη ρατσιστική νομοθεσία και ο διευθύνων υπεύθυνος της πόλης, Δρ Μάξ Μέρτεν, παρέπεμπε συχνά σ' αυτά για να εκδιώξει τους Εβραίους⁷. Δεν άμφισβητείται ότι στον Μεσοπόλεμο, που στη Θεσσαλονίκη άρχισε μετά την πυρκαγιά του 1917, η έχθρότητα κατά των Εβραίων κλιμακωνόταν διαρκώς με αποκορύφωμα το πογκρόμ του 1931 που προκάλεσαν η φασιστοειδής οργάνωση «Τρία Ήψιλον»⁸ στην συνοικία Κάμπελ. Οι αντισημίτες άλλωστε νομιμοποιούνταν και από την αντιεβραϊκή πολιτική που εφάρμοσαν οι βενιζελικές κυβερνήσεις από το 1917, με στόχο να ξεελληνίσουν την πόλη⁹. Μπορεί τα μυστικά ύπομνηματα στα οποία αναφερόταν ο Μέρτεν να μὴν έχουν βρεθεί, το κλίμα όμως ήταν σίγουρα έχθρικό αφού ήδη από τον Απρίλιο του 1941, όρισμένοι Θεσσαλονικείς ανάγρτησαν με πρωτοβουλία τους απαγορευτικές πινακίδες σε όλα τα εστιατόρια και τα καφενεϊα στα οποία αναγράφονταν ότι οι Εβραίοι ήταν ανεπιθύμητοι¹⁰.

Θεοχαρίδη προς τον Dr. Joh. Pohl στη Φρανκφούρτη όπου επισημαίνεται ότι τα ελληνικά αρχεία δεν περιείχαν ξεχωριστές πληροφορίες για τους Εβραίους.

3. Από το 1993 που αποκαλύφθηκε ότι τα παραπάνω πολύτιμα αρχεία βρίσκονται στη Μόσχα, το Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο της Ελλάδας ζήτησε από τις ελληνικές και τις ρωσικές αρχές να μεσολαθήσουν για την επιστροφή τους. Οι ενέργειες του Ελληνικού Υπουργείου Ξεωτερικών προς τις ρωσικές αρχές ξεκίνησαν το 1999 και συνεχίζονται ακόμη χωρίς αποτέλεσμα. Ίσως επειδή στην ελληνική πλευρά ενεπλάκησαν άτομα που δεν σκέφτηκαν ότι εν λόγω αρχεία εκλάπησαν καταρχήν και μεταφέρθηκαν εκτός Ελλάδας από τους Γερμανούς, και επομένως ότι η απαίτησή μας θα έπρεπε υποβληθεί στις γερμανικές αρχές για να διεκπεραιώσουν αυτές την επιστροφή τους από τους Ρώσους, που τους τα είχαν κατασχέσει εν καιρώ πολέμου. *Ισραηλιτική Κοινότητα Θεσσαλονίκης (ΙΚΘ)*, *Επιστολή 9 Φεβρ. 1993, προς τις Πρεσβείες της Ελλάδας στη Μόσχα και της Ρωσίας στη Αθήνα, ζητώντας την επιστροφή των αρχείων (επειδή ανακαλύφθηκαν τότε στη επιτροπή αρχειακών υποθέσεων της ΚGB στη Μόσχα: (Committee on Archival Affairs of the Government's Russian Federation). Παναγ. Κουπαράνης, «Ελληνικά αρχεία στη Μόσχα», *Τό Βήμα*, ένθετο *Νέες Εποχές*, 11 Δεκ. 1994, σσ. 1-2. *ΙΚΘ*, επιστολή της 17 Ιανουαρίου 1995 προς το υπουργό Μακεδονίας και Θράκης με αίτημα να μεσολαθήσει στις ρωσικές αρχές για την επιστροφή των αρχείων. *Τά Νέα μας*, εφημερωτικό δελτίο ΚΙΣ, Αθήνα, Μάρτιος 2005, σ. 3-4. [Πρόσφατα η ρωσική πλευρά ισχυρίστηκε ότι η ελληνική πλευρά, μολονότι δέχτηκε να επωμιστεί το κόστος επιστροφής των αρχείων, δεν συμφώνησε να επιστρέψει και αυτή ρωσικά αρχεία που ενδέχεται να βρεθούν στην Ελλάδα].*

4. Οι Εβραίοι εκδιώκονταν αυθαίρετως από τα καταστήματά τους, όπως για παράδειγμα συνέβη και με τους βιβλιοπώλες Μόλχο, που από νωρίς εξαναγκάστηκαν να μεταδιβάσουν την επιχείρησή τους σε χριστιανό συνεργάτη των Γερμανών. Στις 19 Δεκεμβρίου 1941 ο έλεγκτης έφορος του Δημοσίου Ταμείου, που διατάχθηκε από την γερμανική *Wegmacht*, μετά από απογραφή, εκτίμησε την αξία των εμπορευμάτων του βιβλιοπωλείου Μ. Μόλχο σε 6,6 εκ. δραχμές. Ένα χρόνο αργότερα ο ιδιοκτήτης του Μ.Ε. Μόλχο εξαναγκάστηκε να το πουλήσει με συμβολαιογραφική πράξη του Μιλτ. Τζανουδάκη στη γελόια τιμή του 1.2 δραχμών στον βιβλιοπώλη Γ.Σ. Βοσνιάδη, ο οποίος διαχειριζόταν το κατάστημα ήδη από τις 26.4.1941, όταν πρώτα κατασχέθηκε από τους Γερμανούς. Στις 19 Ιουνίου 1963 ο κληρονόμος και υιός του Σ.Μ. Μόλχο έλαβε ως αποζημίωση από το γερμανικό κράτος το ποσό των 28.875 δρχ.!

5. *ΙΚΘ*, έγγραφο 684/11 Ιουνίου 1945, ύπομνημα της προσωρινής διοικητικής επιτροπής, υπογεγραμμένο από τον πρόεδρο Η.Μ. Saltiel και τον γραμματέα Α. Safan. Μέχρι στιγμής, οι αποζημιώσεις που δόθηκαν το 1969 από τη Γερμανία ήταν 500 εκ. γερμανικά μάρκα για τη λεηλασία πολύτιμων αντικειμένων λατρείας.

6. Bernard Pietron, *Εβραίοι και Χριστιανοί στη νεότερη Ελλάδα*, εκδ. Πόλις, Αθήνα, 2004, σ. 258-281.

Ἡ ἀντισημιτικὴ πολιτικὴ τῶν Γερμανῶν τὸ 1942

Τὸ πρῶτο ἀντισημιτικὸ μέτρο ἐφαρμόστηκε τὸν Ἰούλιο τοῦ 1942, μὲ διαταγὴ τοῦ γερμανοῦ στρατιωτικοῦ διοικητῆ Βορείου Ἑλλάδος φόν Κρέντσκι πού δημοσιεύθηκε στὴν *Ἀπογευματινὴ*¹. Καλοῦσε ὅλους τοὺς Ἑβραίους μεταξύ 18-45 ἐτῶν νὰ παρουσιαστοῦν στὴν Πλ. Ἐλευθερίας, τὸ Σάββατο 11 Ἰουλίου στίς 8:00 π.μ., καὶ ἀπειλοῦσε μὲ αὐστηρὲς ποινὲς σὲ περίπτωσι ἀνυπακοῆς. Οἱ κληθέντες θὰ στρατολογοῦνταν σὲ καταναγκαστικὰ ἔργα τοῦ γερμανικοῦ στρατοῦ.

Ἐκεῖνο τὸ Σάββατο τὸ πρῶτὸ 7-9.000 Ἑβραῖοι—σχεδὸν ὅλοι ὅσοι εἶχαν ὑπηρετήσει στὸ ἀλβανικὸ μέτωπο— παρουσιάστηκαν στὴν Πλ. Ἐλευθερίας στὸ κέντρο ὅπου, ὑπὸ τὴν ἐπιτήρηση τῆς Γκεστάπο, δεκάδες δημοτικοὶ ὑπάλληλοι εἶχαν στήσει ὑπηρεσίες γιὰ νὰ καταγράψουν τοὺς συγκεντρωθέντες. Ἐπρόκειτο γιὰ μιὰ δῆθεν γραφειοκρατικὴ διαδικασίᾳ πού νομιμοποιοῦσε τὴν κατάχρησι. Στὴ συγκέντρωσι αὐτὴ παρατηρήθηκαν πολλὲς περιπτώσεις κακοποιήσεως Ἑβραίων ἀπὸ γερμανοὺς ἀξιωματικοὺς καὶ στρατιώτες: ξυλοδαρμοί, μπουλντόγκ ἐπιτίθενταν στοὺς Ἑβραίους πού θέλησαν νὰ σκεπάσουν τὸ κεφάλι τους κάτω ἀπὸ τὸν καυτό ἥλιο κλπ. Ὑπῆρξαν τόσα τὰ θύματα πού ὁ Ἐρυθρὸς Σταυρὸς κλήθηκε ἐπανειλημμένα. Οἱ χριστιανοὶ Θεσσαλονικεῖς πού παρακολουθοῦσαν ἢ συμμετεῖχαν ὡς γραφεῖς, μετατρέπονταν ἀναγκαστικὰ σὲ παθητικούς ἢ ἐθελοντὲς συνεργάτες. Ἄν εἶχαν διαμαρτυρηθεῖ, ὅπως ἐπραξάν οἱ οἰκοδεσπότες τοῦ Μ. Μέρτεν, εἶναι βέβαιο ὅτι οἱ Ἑβραῖοι θὰ εἶχαν καλύτερη μεταχείρισι. Ἄλλωστε, τίς ἐπόμενες μέρες, πού ἡ καταγραφή συνεχίστηκε, οἱ Γερμανοὶ ἦταν πιὸ προσεκτικοὶ νὰ μὴ προκαλέσουν τίς ἀντιδράσεις τῶν χριστιανῶν πολιτῶν.

Οἱ Ἑβραῖοι στὰ καταναγκαστικὰ ἔργα

Τὸν Ἰούλιο τοῦ 1942, μόλις καταγράφηκαν, οἱ Ἑβραῖοι ἐξετάστηκαν ἀπὸ χριστιανοὺς ἰατρούς. Φαίνεται πὼς ὀρισμένοι δὲ στάθηκαν στὸ ὕψος τῆς ἐπιστήμης τους καθὼς σὲ διάστημα δύο μηνῶν τὸ 12% αὐτῶν πού κρίθηκαν ὑγιεῖς, ἀποδεκατίστηκαν ἀπὸ διάφορες ἀσθένειες². Κατόπιν 2-3.000 ἄτομα ἀπεστάλησαν σὲ διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδος. Οἱ ἐργολάβοι I. Müller καὶ Bauteitung κατασκεύασαν στρατιωτικούς δρόμους γιὰ τοὺς Γερμανοὺς μὲ τὴν ἐκμετάλλευσι αὐτῶν τῶν Θεσσαλονικέων Ἑβραίων ὡς δωρεάν ἐργατῶν. Οἱ ἐργάτες μεταφέρονταν σὲ προορισμούς κοντὰ στὴ Θεσσαλονικὴ κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίβλεψι τῆς γερμανικῆς καὶ τῆς ἐλληνικῆς ἀστυνομίας. Τὰ καταναγκαστικὰ ἔργα διευθύνονταν

ἀπὸ ἐφεδρους ἀξιωματικούς τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ, κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίβλεψι ἐλλήνων μηχανικῶν καὶ ἐνός μόνον ὑπευθύνου τῆς στρατιωτικῆς γερμανικῆς τεχνικῆς ὑπηρεσίας ὁδοποιΐας (Strassenbahn).

Ἀπὸ τὴν ἀρχὴ οἱ συνθήκες διαβίωσης ἦταν τόσο κακὲς πού ἡ ἀνάγκη ἰατρικῆς περίθαλψης ἦταν ἀμεση. Στούς ἐργάτες δὲν δίδονταν οὔτε ἀρκετὴ οὔτε ἱκανοποιητικὴ τροφή καὶ ζοῦσαν σὲ ἄθλια καταλύματα, σὲ στάβλους κ.λπ. Ἐργάζονταν πάνω ἀπὸ 10 ὥρες τὴν ἡμέρα, κυρίως σὲ ὄρυχια καὶ σὲ ἐλώδεις περιοχές, καὶ ἡ σωματικὴ κακοποίησι τῶν ἐργατῶν ἀποτελοῦσε μέρος τῆς καθημερινῆς ρουτίνας. Ἡ καλοκαιρινὴ ζέστη καὶ ἡ ἔλλειψι στοιχειωδῶν μέσων ὑγιεινῆς καὶ φαρμάκων, συνέβαλαν στὴ διάδοσι ἐπιδημιῶν καὶ ἀσθενειῶν³.

Γιὰ τὴν περίθαλψι τῶν Ἑβραίων ἐργατῶν, ἡ παραγωγικότητι τῶν ὁποίων κατέστη προβληματικὴ, ἡ Γκεστάπο στρατολόγησε Ἑβραίους γιατροὺς διὰ τῆς βίας. Γύρω στίς 20 Αὐγ. 1942 ὁ I. Μύλλερ πρότεινε στὸν κοῦσιλιγκ, δωσίλογο πρόεδρο Σ. Σαλιέλ, νὰ ἀναλάβει ἡ Κοινότητι τὴν στρατολόγησι τῶν Ἑβραίων ἐργατῶν. Ἡ πρότασι του ἐγινε ἀμέσως δεκτὴ καὶ ὁ νομικός σύμβουλος τῆς κοινότητος Γιου. Γιακοέλ ἐτόιμασε ἕνα προσύμφωνο περὶ ἴδρυσι ἐιδικῆς ἐπιτροπῆς στρατολόγησε καὶ ἀπαλλαγῶν⁴. Ὁ Μέρτεν ὑπέγραψε τὴ συμφωνία πού τέθηκε ἀμέσως σὲ ἐφαρμογή. Ἦταν ἐπομένως ὁ κύριος ὑπεύθυνος γιὰ τὴ στρατολόγησι καὶ γιὰ τὴν ἄθλια κατάστασι τῶν Ἑβραίων ἐργατῶν.

Ἡ πρώτη δουλειὰ τῆς ἐπιτροπῆς ἦταν ἡ κωδικο-

7. St. Bowman (ἐπιμ.), and Is. Benmayor (μετάφρασι), *The Holocaust in Salonika: Eyewitness Accounts*, Sephardic House καὶ Bloch Publishing Company στίς ΗΠΑ, 2002, σσ. 34-55.

8. Ἐθνικὴ Ἐνωσι Ἑλλάδος.

9. Ρένα Μόλχο, «Ἡ ἀντιεβραϊκὴ νομοθεσία τοῦ Βενιζέλου στὸν μεσοπόλεμο καὶ πὼς μιὰ δημοκρατία μπορεῖ νὰ γίνι ἀρωγός τοῦ ἀντισημιτισμοῦ», στὸ *Σύγχρονα Θέματα*, τεῦχος 82, Ἰούνιος, 2003, σσ. 53-59.

10. Πρόκειται γιὰ ὀρισμένους τραμπούκους μὲ ἐπικεφαλὴ κάποιον Παπαναοῦμ, πού στὴν Ἀπελευθέρωσι διέφυγε στὴ Γερμανία. Michael Molho καὶ Joseph Nehama, *In Memoriam, Hommage des victims juives des Nazis en Grèce*, ἐκδ. Communauté Israélite de Thessalonique, Thessaloniki, 1948, σὲ ἀνατύπωσι τοῦ 1988, σσ. 47-55 καὶ σ. 49.

11. Joseph Ben, «Jewish Leadership in Greece during the Holocaust», in *Patterns of Jewish Leadership in Nazi Europe*, Yad Vashem, Jerusalem, 1977, σσ. 335-352.

12. I.A. Ματαράσσο, *...Καὶ ὁμως ὅλοι τους δὲν πέθαναν...*, Ἀθήνα, 1948, σ. 24.

13. St. Bowman (ἐπιμ.), καὶ Is. Benmayor (μετάφρασι), *The Holocaust in Salonika...*, ὁ.π., Y. Yakael account, σσ. 85-87.

14. Στὸ ἴδιο, σσ. 46-47.

ποίηση λόγων άπαλλαγής [π.χ. μοναδικός εργαζόμενος στην οικογένεια, σπουδές ή σχολείο κλπ.]. Τά μέλη της ένεκριναν ένα χρηματικό ποσό έξαγοράς μέ κατώτατο όριο τό 1 έκ. δρχ. Έκτιμάται ότι τίς πρώτες 20 μέρες υπό τή έπιτήρηση τών γερμανών ύπευθύνων τό γραφείο συντονισμού στρατολόγησε 3.000 νέους εργάτες. Παράλληλα όρίστηκαν τιμές έξαγοράς για 1.500 άτομα, και έπιπλέον 6.000 σπουδαστές. Ό δρ. Μέρτεν έπικύρωνε άμέσως τίς αποφάσεις τής έπιτροπής¹⁵.

Τά ποσά πού συλλέχτηκαν από τήν έξαγορά 7.500 ατόμων άνήλθαν σέ 750 έκ. δραχμές τουλάχιστον, και κατατέθηκαν σέ έναν ειδικό λογαριασμό τραπέζης τής Ισραηλιτικής Κοινότητας. Όταν όμως ό δωσίλογος πρόεδρος Σαλιέλ άντιλήφτηκε ότι μόνον ή έπιτροπή στρατολόγησης μπορούσε νά προβαίνει σέ άναλήψεις, κατηγόρησε τά μέλη της στόν Μέρτεν, και αυτός μέ τή σειρά του άπειλησε νά τούς έκτοπίσει όλους σέ στρατόπεδο. Η άντίδραση αυτή άποδεικνύει τίς χρηματικές άτασθαλίες τίς όποιες έκαναν ό Μέρτεν μαζί μέ τόν Σαλιέλ. Δέν άποτελεί έκπληξη τό γεγονός ότι τά χρήματα τών έξαγορών δέν έχουν έντοπισθεϊ ώς σήμερα. Και ενώ ή κοινότητα τά διεκδικεί από τή Γερμανία, ή χώρα αυτή ισχυρίζεται ότι παρέμειναν σέ λογαριασμό στην τράπεζα τής Ελλάδος¹⁶.

Στό μεταξύ ή όργάνωση Τόντ, ή στρατιωτική τεχνική μονάδα τών Γερμανών, είχε άποστείλει έβραίους εργάτες σέ διάφορες τοποθεσίες στην Χαλκιδική. Η άγριότητα μέ τήν όποία τούς συμπεριφέρθηκαν προκάλεσε πολλές άποδράσεις, συλλήψεις και άμεσες έκτελέσεις. Ένόψει τών μεγάλων άπωλειών ή έπιτροπή έστειλε τόν Γιακοέλ πού μαζί μέ τόν Μύλλερ και τόν στρατηγό Λαβράνο έπιθεώρησαν τίς έγκαταστάσεις στόν Γιδά, τή Μεθώνη και τόν Άγιο Δημήτριο κ.ά. Ό Γιακοέλ ταράχτηκε τόσο πολύ από αυτά πού είδε πού συνέθεσε μιά άναφορά μέ τίς παρατηρήσεις του. Στην έκθεσή του σχολιάζει τή συμπόνια τών άγροτών, αλλά και τή σκληρότητα και τή βία τών έλλήνων άξιωματικών πρός τούς έξαθλιωμένους, από όλες τίς άπόψεις, κρατουμένους¹⁷. Η συμμετοχή και ό ρόλος τών έλλήνων εφέδρων και μηχανικών στά καταναγκαστικά έργα είναι ένα πρόβλημα πού δέν έχει διερευνηθεϊ.

Άφου ό εργολάβος Ι. Μύλλερ, διαπίστωσε προσωπικά τήν κακή κατάσταση τών εργατών, πρότεινε στόν Γιακοέλ νά αντικατασταθούν όλοι οι Έβραίοι μέ χριστιανούς εργάτες ειδικούς στην όδοποιία. Έκτίμησε ότι τό ποσό τών 2 δισεκατομμυρίων, πού θά συλλέγονταν από τίς έξαγορές τών έβραίων εργατών, θά άρκοϋσε για νά καλύψει τήν άμοιδή τών χριστιανών εργατών.

Στή συνέχεια ό Μέρτεν ανακοίνωσε στή συντονιστική έπιτροπή τήν ιδέα νά αντικατασταθούν όλοι οι έβραίοι εργάτες μέ χριστιανούς, έπαναπροοδρί-

σε όμως τό ποσό άπαλλαγής σέ 3,5 δισεκατομμύρια δραχμές. Ό άρχιραβίνος Κόρετς, πού στό μεταξϋ είχε άποφυλακιστεϊ, και τά μέλη τής Συντονιστικής Έπιτροπής άπάντησαν ότι δέν μπορούσαν νά συλλέξουν ένα τόσο μεγάλο ποσό σέ τόσο μικρό χρονικό διάστημα. Τό περιστατικό αυτό δείχνει ότι ό Μέρτεν, πού αύξησε αυθαίρετα τό ποσό τών λύτρων σχεδόν στό διπλάσιο, θά είχε έπανειλημμένα εκμεταλλευτεϊ παρόμοιες περιστάσεις.

Όταν τά μέλη τής έπιτροπής ζήτησαν από τόν Μύλλερ νά μεσολαθήσει για νά μειωθεϊ τό ποσό, ό Μέρτεν ισχυρίστηκε ότι αυτό ήταν άδύνατον. Δήλωσε ότι θά δεχόταν μέν 2 δισεκατομμύρια, αλλά για τό υπόλοιπο 1,5 δισεκατομμύριο θά κατέστρε-

15. St. Bowman (έπιμ.), και Is. Benmayor (μεταφρ.), *The Holocaust in Salonika...*, ό.π., Y. Yakoeel account, σσ. 48-49.

16. Τήν περιουσία τής Κοινότητας διαχειριζόταν ή Τράπεζα τής Θεσσαλονίκης ή *Bank of Salonika*, πού ήταν πρώτα μιά έβραϊκή τράπεζα πού είχε κατασχεθεϊ από τούς Γερμανούς τό 1941 όταν έγινε θυγατρική τής Reichsbank, βλ. Alex. Kitroeff, «Documents: The Jews of Greece, 1941-1944-Eyewitness Accounts» *Journal of the Hellenic Diaspora*, vol. XII - No. 3, Fall 1985, pp. 5-32, σ. 26, IV. Office of Strategic Services, report no. 10792.

17. St. Bowman (έπιμ.), and Is. Benmayor (μετάφραση), *The Holocaust in Salonika...*, ό.π., σσ. 52-53.

1. Οι περισσότεροι από τούς εργάτες ήταν άκατάλληλοι για εργασία και δέν παρήγαγαν ικανοποιητικό έργο.

2. Η διατροφή τους ήταν κακή και άκατάλληλη κατά συνέπεια όσοι μπορούσαν αγοράζαν φαγητό ίδίους πόρους.

3. Ένίοτε οι επιβλέποντες άξιωματικοί συμπεριφέρονταν σκληρά και βίαια

4. Οι συνθήκες διαβίωσης και οι προμήθειες νερού ήταν άκατάλληλες και άνθυγιεινές.

5. Οι περιπτώσεις έλονοσίας πού σέ όρισμένες περιοχές είχαν πλήξει τό 15-20% τών εργατών, στό Γιδά, άνήλθαν στό 60%.

6. Η ιατρική και φαρμακευτική περίθαλψη ιδιαίτερα ήταν έντελώς ανεπαρκής για τούς άρρώστους πού ξάπλωναν σέ σάβλους και στό τσιμέντο μέ 40° πυρετό.

7. Η ένδυση και υπόδηση είχε φθαρεϊ και έχρηζαν άμέσως άνεφοδιασμού προκειμένου νά καλύψουν τή γύμνα τους.

8. Ένόψη του επικείμενου χειμώνα έπρεπε νά δοθούν στους εργάτες κουβέρτες και ζεστά ρούχα.

9. Η συμπεριφορά τών άγροτών στίς περιοχές τών καταναγκαστικών έργων ήταν πολύ καλή.

10. Μαζικές άποδράσεις εργατών είχαν σημειωθεϊ σέ διάφορες τοποθεσίες καταναγκαστικών έργων εξαιτίας τών κακών συνθηκών διαβίωσης. Τό ποσοστό θνησιμότητας στά μέρη αυτά, στή διάρκεια του πρώτου διμήνου, άνήλθε στό 3%.

φε τό εβραϊκό νεκροταφείο, προκειμένου να χρησιμοποιήσει τις ταφόπλακες ως οικοδομικό υλικό για τις ανάγκες του γερμανικού στρατού.

Ο δήμος Θεσσαλονίκης επέδωσε μεταφορά του εβραϊκού νεκροταφείου από τό 1925, και τό ζήτημα είχε απασχολήσει κατ' επανάληψη τήν Κοινότητα. Ωστόσο, τόσο ή Κοινότητα όσο και ή Δημαρχία τό ανέβαλαν συνεχώς γιατί ήταν ένα δύσκολο νομικό και θρησκευτικό ζήτημα. Ο Μέρτεν υπενθύμιζε συνέχεια στους Έβραίους ότι είχαν πολλούς έχθρους στήν πόλη πού έπιζητούσαν τήν καταστροφή του εβραϊκού νεκροταφείου. Έφόσον δέν είχε υπάρξει προηγούμενο καταστροφής νεκροταφείων από Γερμανούς, ή αλήθεια είναι ότι ο γερμανός διοικητής δέν θά μπορούσε να γνωρίζει τό ζήτημα παρά μόνον μέσω του γεν. διοικητή Μακεδονίας Β. Σιμωνίδη (1941) και του δήμου Θεσσαλονίκης.

Ένώπιον του έκδιασμου πού άσκούσε ο Μέρτεν, τά μέλη τής συντονιστικής επιτροπής άπάντησαν γραπτώς ότι τά 2 δισεκατομμύρια. θά συλλέγονταν στήν καθορισμένη προθεσμία, και αν οι στρατιωτικές ανάγκες επέβαλαν τήν καταστροφή του νεκροταφείου, ο γερμανός διοικητής ήταν υπεύθυνος να άποφασίσει.

Κατά τή δίκη του στήν Αθήνα, τό 1959, ο Μέρτεν κατηγορήθηκε για 15 ποινικά άδικήματα πού τόν χαρακτήριζαν ως έκδιαστή και δολοφόνο. Παρότι δρέθηκε ένοχος για τίς περισσότερες κατηγορίες και καταδικάστηκε σε 25 χρόνια κάθειρξη, δέν εξέτισε παρά ελάχιστο μέρος τής ποινής του στήν Ελλάδα. Οι ελληνικές άρχές τόν εξέδωσαν στή Γερμανία θεσπίζοντας άπαράδεκτο νόμο μέ άλλοθι τή διευκόλυνση οικονομικών συναλλαγών μεταξύ των δύο κρατών¹⁸. Τόν ίδιο νόμο, πού έγινε ειδικά για τήν περίπτωση του Μέρτεν και θά μπορούσε εύκολα να καταργηθεί, επικαλέστηκε ή ελληνική κυβέρνηση τό 1985, άποφεύγοντας να ζητήσει τήν έκδοση του διαδόχου σαδιστή και έγκληματία Αλόις Μπρούνερ, πού είχε έντοπιστεί στή Συρία. Δέν είναι μυστικό ότι υπήρξε ο κύριος υπεύθυνος για τήν έξόντωση του 96% των Θεσσαλονικέων Έβραίων¹⁹. Τό γεγονός αυτό άποκαλύπτει ότι τό 1985, αλλά και επί των έπομένων κυβερνήσεων του ΠΑΣΟΚ, παλαιοί συνεργάτες του έχθρου κατείχαν άκόμη σημαντική έξουσία στήν Ελλάδα και ήλεγχαν ή έπηρεάζαν, τήν πολιτική της.

Η καταστροφή του νεκροταφείου

Ο Μέρτεν, μετά από έντολή του Διοικητή Μακεδονίας Βασ. Σιμωνίδη, ζήτησε από τήν Κοινότητα να συνεργαστεί μέ τόν Δημαρχία για τή μεταφορά του εβραϊκού νεκροταφείου πού, όπως και τό χριστιανικό τής Εύαγγελίστριας, βρισκόταν και σε κεντρικό σημείο τής πόλης²⁰. Η δεκαήμερη όμως προ-

θεσμία πού δόθηκε για τή μεταφορά των όστων δέν έπαρκούσε για να μπορέσει ή Κοινότητα να εκτελέσει αυτή τήν τεράστια έπιχείρηση, καθώς τό παλιό νεκροταφείο κάλυπτε μία περιοχή 550.000 τ.μ. και είχε 500.000 τάφους.

Στίς 6 Δεκεμβρίου 1942, ομάδα εργατών τής τεχνικής υπηρεσίας του δήμου ανέλαβε τή μαζική καταστροφή του νεκροταφείου, τήν όποία εκτέλεσε μέ έντυπωσιακό ζήλο. Άλλωστε, ή έντολή των γερμανικών άρχών για τή διατήρηση όρισμένων τάφων μοναδικής αρχαιολογικής και ιστορικής άξίας άγνοήθηκε, χωρίς κανένα κόστος. Ο δήμος χρησιμοποίησε ταφόπλακες για να επισκευαστούν τά ρείθρα των πεζοδρομίων τής πόλης, ή εκκλησία του Αγίου Δημητρίου και κτίστηκε πσινα για τήν ψυχαγωγία των γερμανών αξιωματικών²¹. Οι υπόλοιπες ταφόπλακες πουλήθηκαν ως οικοδομικό υλικό έξω

18. Σούζαν-Σοφία Σπηλιώτη, «Μια υπόθεση τής πολιτικής και όχι τής δικαιοσύνης». Η δίκη του Μέρτεν 1957-1959 και οι έλληνογερμανικές σχέσεις», στό Μπενβενίστε Ρίκα (έπιμέλεια), *Οι Έβραίοι τής Ελλάδος στήν Κατοχή*, εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 1998, σσ. 29-41. Samuel Hassid, «The Trial of Max Merten in the Changing Mirrors of Time and Place», άνέκδοτη μελέτη στό Διαδίκτυο.

19. Όμιλία του Προέδρου του Κεντρικού Ισραηλιτικού Συμβουλίου Ελλάδος Μωϋσή Κωνσταντίνη, «Στο τό Βιβλίον», 30.3.2005.

20. Michael Molho, «El cemeterio Judio de Salonica, verdadero museo epigrafico, historico y arqueologico», *Sefarad*, IX, 1949, 1-24. Stella Salem, «The Old Jewish Cemetery of Thessaloniki», *Cultural Forum of the Jewish Community of Thessaloniki*, Etz Ahaim Foundation, Thessaloniki, 2002, σσ.49-59. Η μεταφορά του εβραϊκού νεκροταφείου είχε απασχολήσει κατ' επανάληψη τήν Κοινότητα ήδη από τό 1925. Όμως τόσο ή Κοινότητα όσο και ή Δημαρχία τό ανέβαλαν συνεχώς γιατί ήταν ένα δύσκολο νομικό και θρησκευτικό ζήτημα. Τό 1936-40 πού τό ζήτημα ξαναήλθε στό προσκήνιο πολύ πιο έντονα ή εβραϊκή Κοινότητα δώρισε 30.000 τ.μ. και για τό σκοπό αυτό τό Πανεπιστήμιο ανέλαβε τή μεταφορά των όστων σε άλλο μέρος του νεκροταφείου, μέχρις ότου να μπορέσει ή Κοινότητα να αλλάξει τή τοποθεσία του νεκροταφείου όπως όριζε ο νόμος. Η κατάσταση δημιούργησε άναταραχή μεταξύ μεγάλο μέρους του χριστιανικού πληθυσμού, μέχρις ότου επανήλθε στήν έπιφάνεια τό 1942, πού τό ανέλαβαν οι Γερμανοί προκειμένου να ικανοποιήσουν τίς έπιθυμίες ενός άλλου τμήματος του χριστιανικού πληθυσμού.

21. Michael Molho and Joseph Nehama, *In Memoriam, Hommage des victims juives des Nazis en Grèce*, Communauté Israélite de Thessalonique, Thessaloniki, πρώτη έκδοση 1948, άνατύπωση Θεσσαλονίκη 1988, σσ. 47-55.

από τή Θεσσαλονίκη. Ἀκόμη σήμερα μπορεῖ κανεῖς νά δεῖ ἑβραϊκοὺς τάφους νά διακοσμοῦν παιδικές χαρές, μπάρ καὶ ἐστιατόρια σέ πολυτελεῖς τουριστικές ἐγκαταστάσεις στήν Κασσάνδρα Ἰαλκιδικῆς.

Ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὰ παραπάνω ἢ καταστροφὴ τοῦ νεκροταφείου ὑπῆρξε μιά πολιτικὴ καὶ ὄχι στρατιωτικὴ πράξη, καὶ ὁ Μέρτεν γνώριζε καλά ὅτι αὐτὸ θὰ τοῦ ἐξασφάλιζε τὶς ἑλληνικὲς ἀρχές μετὰ τὸ μέρος του. Ἡ καταστροφὴ τοῦ νεκροταφείου, ὅπου κτιστήκε κατόπιν τὸ Ἀριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, ὀλοκλήρωσε τὸν «ἐξελληνισμό» τῆς Θεσσαλονίκης²². Τώρα ὁμως πού ἡ φυσιολογία τῆς πόλης ἔχει ἀλλάξει, ἡ παντελής ἀπουσία κάθε μνείας γιὰ τὴν ὑπαρξή του καὶ τὴν καταστροφὴ του στὸ χῶρο τοῦ πανεπιστημίου συντελεῖ στὴ μνημοκτονία τῆς ἑβραϊκῆς παρουσίας, πού ἐπιδιώκεται καὶ μετὰ ἄλλους τρόπους. Τὸ συγκεκριμένο γεγονός ἀντανανκᾶ ἓνα πολὺ σοβαρὸ συνειδησιακὸ πρόβλημα πού ἂν δέν ἀντιμετωπισθεῖ ἡ ἔνταξη τῆς γενοκτονίας στὴ συλλογικὴ ἐθνικὴ μνήμη εἶναι καταδικασμένη καὶ ἐπομένως ἡ ἐπέτειος κενὴ νοήματος. Στὸ ἴδιο διάστημα, πού ἀντιπροσωπεῖα τῆς Κοινότητος συνέλεγε τὸ ποσοτὸ τῶν λύτρων στήν Ἀθήνα, ἔμπειροι ἑβραῖοι ἠγέτες συντάξαν ἱστορικὸ, δημογραφικὸ καὶ οἰκονομικὸ ὑπόμνημα περὶ τῆς Κοινότητος καὶ τῶν μελῶν της κατ' ἐντολήν ἀξιωματοῦχου τῆς Γκεστάπο²³.

Ἀπὸ τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1943, ὁ ἀρχιραβίνος Δρ Τσὴ Κόρετς, καὶ τώρα πλέον πρόεδρος τῆς Κοινότητος, ὄφειλε νά παρουσιάζεται δύο φορές τὴν ἑβδομάδα στὰ SS. Οἱ πρόσφατα ἀφικθέντες ἐκπρόσωποι Ἀιχμαν, τῆς Ἐπιτροπῆς Rozenberg, D. Wisliceny καὶ A. Brunner ἐγκατέστησαν τὸ ἀρχηγεῖο τους σέ ἓνα ἑβραϊκὸ σπίτι δίπλα στὰ κεντρικὰ γραφεῖα τῆς Κοινότητος. Στὶς 8 Φεβρουαρίου 1943 ἀνακοίνωσαν στὸ Κοινοτικὸ Συμβούλιο σειρά κατασταλτικῶν ἐντολῶν πού ἔπρεπε νά ἐφαρμοστοῦν ὡς τὴν 25η Φεβρουαρίου²⁴. Παρὰ τὶς ὑποσχέσεις τοῦ Μέρτεν, οἱ Γερμανοὶ ἐφάρμοζαν τώρα ρατσιστικὰ μέτρα καὶ οἱ ἑβραῖοι ἦταν ἀπελπισμένοι καὶ ἀδοήθητοι. Τὸ Κοινοτικὸ Συμβούλιο ἐργαζόταν μέρα-νύχτα γιὰ τὴν ἐπανεγκατάσταση 7.500 οἰκογενειῶν, πού ἐνῶ πρῶτα ζοῦσαν διασκορπισμένες σέ ὅλη τὴν πόλη, ἔπρεπε τώρα νά περιοριστοῦν σέ δύο μόνον συνοικίες μετὰ τὴν μεγαλύτερη συγκέντρωση ἑβραίων²⁵.

Παρὰ τὶς δυσκολίες ἐφαρμογῆς αὐτῶν τῶν μέτρων σέ 15 μόνον μέρες, οἱ κοινοτικοὶ ἠγέτες ἀποφάσισαν νά ἐπιδιώξουν τὴν ἀναθεώρηση τῶν διαταγῶν. Ὁ Κόρετς, ὁμως, εἶχε ἄλλη νοοτροπία ἀπὸ τοὺς ντόπιους ἑβραῖους, καὶ ἀρνήθηκε νά συνεργαστεῖ. Ἡ στάση του καὶ οἱ διάφορες διαταγές τῶν SS μετὰ τὶς ὁποῖες βομβαρδίζονταν ἡ Κοινότητα, δέν ἐπέτρεψαν στοὺς ἰθύνοντες νά βροῦν λύσεις πού θὰ

ἐξασφάλιζαν τὴν σωτηρία τους. Οἱ ἑβραῖοι ὄφειλαν νά καταγράψουν σέ εἰδικές ἐντυπες δηλώσεις τὰ ὑπάρχοντά τους καὶ παραδώσουν τὸν οἰκιακὸ τους ἐξοπλισμὸ στὶς ἀρχές Κατοχῆς²⁶. Μολονότι οἱ δηλώσεις αὐτές ἔχουν βρεθεῖ, οἱ ἐπιζῶντες δέν ἔχουν λάβει παρὰ ἐλάχιστη ἀποζημίωση γι' αὐτὴ τὴν ἐπίσημη κλοπῆ²⁷.

22. Βασίλη Δημητριάδη, *Τοπογραφία τῆς Θεσσαλονίκης κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς Τουρκοκρατίας: 1430-1912*, Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Θεσσαλονίκη, 1983, σ. 446.

23. ΙΚΘ (ἀταξινόμητα ἔγγραφα τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Θεσσαλονίκης), α) Daoud Levy, *Notas Historicas sobre la Comunidad Judia de Thessaloniki, 1870-1940*, χειρόγραφο τοῦ 1942, 31 σ. Στὸ ἴδιο χειρόγραφο μετάφρασης στὰ ἑλληνικά ἀπὸ τὸν Ντ. Μπενβενίστη, *Περὶ προελεύσεως μέρους τῆς ἀκινήτου περιουσίας τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος τῆς Θεσσαλονίκης* (1942), Θεσσαλονίκη 1971, σ. 11. Τὰ δύο αὐτὰ ὑπομνήματα συντάχθηκαν κατὰ παραγγελία τῶν γερμανικῶν ἀρχῶν ἤδη ἀπὸ τὸ 1942. St. Bowman (ἐπιμ.), καὶ Is. Benmayor (μετάφραση), *The Holocaust in Salonika...*, ὁ.π., σ. 82. Αὐτὸ ἐγινε στὶς 23 Δεκεμβρίου 1942.

24. Στὸ ἴδιο, σ. 90-91.

– Ἀπαγορευόταν στοὺς ἑβραῖους ἡ κάθε εἶδους χρησὴ μεταφορικῶν μέσων μετὰ ἀπειλὴ ἐκτέλεσης.

– Ἀπαγορευόταν στοὺς ἑβραῖους νά κυκλοφοροῦν στοὺς κεντρικοὺς δρόμους μετὰ τὴν 5:00 ἀπογευματινῆ.

– Ὅλοι οἱ ἑβραῖοι –ἀπὸ ἐξὶ ἐτῶν καὶ ἄνω– ὑποχρεοῦνταν νά φοροῦν τὸ κίτρινο ἀστέρι.

– Ὅφειλαν ὅλοι νά διαμένουν σέ μιά συγκεκριμένη περιοχὴ στήν πόλη ἢ γκέττο.

25. Ἡ μία ἦταν στὴ πυρκαϊστο ζώνη καὶ ἡ ἄλλη πλησίον τοῦ Λευκοῦ Πύργου. Rena Molho, «Jewish Working-Class Neighborhoods Established in Salonica Following the 1890 and 1917 Fires», στὸ Minna Rozen, ἐπιμέλεια, *The Last Ottoman Century and Beyond: The Jews in Turkey and the Balkans, 1808-1945*, vol. II, (Proceedings of the International Conference on The Jewish Communities in the Balkans and Turkey in the 19th and 20th Centuries through the End of World War II, the Goldstein-Goren Diaspora Research Center, Tel Aviv University 5-8 June, 1995), Tel Aviv University, Τέλ Ἀβίβ 2002, σσ. 173-194.

26. Alex. Kitroeff, «Documents: The Jews of Greece, 1941-1944...» ὁ.π.

27. Ὁ ὀργανισμὸς Περιθάλψεως καὶ Ἀποκαταστάσεως Ἰσραηλιτῶν Ἑλλάδος πού ἰδρύθηκε τὸ 1949 ἐκτίμησε τὴν ἀξία τῶν κατασχεθέντων ἀκινήτων στὴ Θεσσαλονίκη σέ 102 ἐκ. χρυσὰ φράγκα καὶ σέ 25 ἐκ. στὴν ὑπόλοιπη Ἑλλάδα. Οἱ ἀποζημιώσεις πού λάβαν οἱ ἐπιζῶντες δέν ξεπερνοῦσαν τὸ 15%. Ἡ κινήτες περιουσίες πού λεηλατήθηκαν στὴ Θεσσαλονίκη ἐκτιμήθηκαν σέ 160 ἐκ. χρυσὰ φράγκα καὶ 32 ἐκ. στὴν ὑπόλοιπη Ἑλ-

Στό ἴδιο διάστημα ἡ συνοικία Βαράνου Χίρς στό Βαρδάρη, κοντά στόν σιδηροδρομικό σταθμό, μετατράπηκε σέ στρατόπεδο συγκεντρώσεως περιφραγμένο μέ ἠλεκτροφόρα καλώδια, πού τό ἀπομόνωναν ἀπό τόν ὑπόλοιπο πληθυσμό. Ἡ μεταφορά τῶν Ἑβραίων ἐκεῖ ἀρχισε τήν 25η Φεβρουαρίου 1943. Τό πρῶτο τρένο μέ Θεσσαλονικεῖς Ἑβραίους ξεκίνησε στίς 15 Μαρτίου 1943 καί ἐφθασε στό Ἄουσιτις στίς 20 τοῦ ἴδιου μηνός. Ἀπό τά 2.800 ἄτομα πού μεταφέρθηκαν, τά 2.191 ἐξοντώθηκαν ἀμέσως μετά τήν ἀφιξή τους στούς θαλάμους ἀερίων²⁸.

Ἡ ἔνωση Ἀναπήρων Πολέμου καί 150 Θεσσαλονικεῖς δικαστικοί διαμαρτυρήθηκαν κατά τῶν ἐκτοπισμῶν καί ὑπέβαλαν αἴτημα ζητώντας νά μεταφερθοῦν οἱ κρατούμενοι σέ ἄλλα μέρη τῆς ἐλληνικῆς ἐπικράτειας. Οἱ διανοοῦμενοι στήν Ἀθήνα μαζί μέ τόν ἀρχιεπίσκοπο Δαμασκηνό, προσπάθησαν καί αὐτοί νά ἐπέμβουν ὑπέρ τῶν Ἑβραίων²⁹.

Ἀλλά καί ὁ ἀρχιραβίνος Κόρετς σέ πλήρη ἀπόγνωση, προσπάθησε χωρίς ἐπιτυχία μέσω τοῦ πρωθυπουργοῦ Ἰωάννη Ράλη, νά ἐπηρεάσει τούς Γερμανούς νά αὐξήσουν τόν ἀριθμό τῶν Ἑβραίων στά καταναγκαστικά ἔργα. Οἱ ἐνέργειες αὐτές κατέληξαν στήν τρίτη κατά σειρά φυλάκιση τοῦ ἀρχιραβίνου³⁰.

Μέ ἐξαίρεση ὀρισμένα ἄτομα πού κατόρθωσαν νά ἐνωθοῦν μέ τίς δυνάμεις τῆς Ἀντίστασης ἢ νά βροῦν κρυφύγετο σέ πόλεις τῆς Ἰταλικῆς Ζώνης, καί ἄλλοι πού διέφυγαν στήν Παλαιστίνη, οἱ μόνοι πού κατάφεραν νά γλυτώσουν ἀπό τήν ἐφαρμογή τῆς «Τελικῆς Λύσης» ἦταν καμιά ἑκατοστή Ἴσπανοί καί Ἴταλοί Ἑβραῖοι πού εἶχαν δικαίωμα νά «ἐπαναπατριστοῦν». Καί αὐτοί ὅμως χρειάστηκε νά παραδώσουν τά χρήματά τους καί τά τιμαλφή τους στούς Γερμανούς πρῶν ἐκτοπιστοῦν προσωρινά στό Μπέργκεν-Μπέλεν³¹. Οἱ ἀπελάσεις συνεχίστηκαν ὡς τίς 18 Αὐγούστου 1943³². Μέ 19 συρμούς, σέ πέντε μήνες, 43.850 ἄτομα ἐγκατέλειψαν τήν πόλη. Ἀπό αὐτά 37.387 δολοφονήθηκαν στούς θαλάμους ἀερίων ἀμέσως μόλις ἐφθασαν στό Μπιρκενάου. Οἱ περισσότεροι ἀπό τούς ὑπόλοιπους πέθαναν ἢ ἐκτελέστηκαν στό Ἄουσιτις³³. Στά τέλη Αὐγούστου τοῦ 1943 ἡ Θεσσαλονίκη, ἡ Ἱερουσαλήμ τῶν Βαλκανίων, μέ περισσότερο ἀπό 2.000 χρόνια ἔντονης ἐβραϊκῆς παρουσίας, εἶχε ἀδειάσει ἀπό Ἑβραίους.

Ἡ τύχη τῶν ἐβραϊκῶν περιοισιῶν

Ἀπό τή στιγμή πού οἱ Ἑβραῖοι περιορίστηκαν στά γκέτο, οἱ Γερμανοί ἀρχισαν νά κατάσχουν τίς περιουσίες τους. Ἦταν πιά ἐλεύθεροι νά ἐκμεταλλεῦτοῦν τά ὑπάρχοντα τῶν θυμάτων τους καί νά ἀνταμεῖψουν τούς συνεργάτες τους. Γιά τόν ἴδιο

σκοπό, ἀπό τίς 7 Μαρτίου τοῦ 1943, ὁ Μέρτεν σέ συνεργασία μέ τόν Γενικό Διοικητή Μακεδονίας Βασίλη Σιμωνίδη, ἴδρυσαν τήν Ὑπηρεσία Διαχειρίσεως Ἰσραηλιτικῶν Περιουσιῶν -ΥΔΙΠ³⁴- καθῶς

λάδα. Οἱ ἀποζημιώσεις δέν ξεπερνοῦσαν τό 1% τῆς ἀξίας. Ρένα Μόλχο, «Ἡ ἐβραϊκή παρουσία στή Θεσσαλονίκη», *Παρατηρητής*, ἀριθμ. 25-26, χειμῶνας 1994, σσ. 13-51.

28. Alex. Kitzroeff, «Documents: The Jews of Greece, 1941-1944...», ὅ.π.

29. Steven B. Bowman, «Greek Jews and Christians during World War II», στό Yehouda Bauer et al., *Remembering the Future: Working Papers and Addenda, Jews and Christians during and after the Holocaust*, Oxford, Pergamon Press, 1989, τομ. α', σσ. 215-223.

30. *Yad Vashem Archives* (στό ἐξῆς YVA), ἀντίγραφο ἀπό μικροφίλμ ἐγγράφου 2933300, μέ ἀριθμό σφραγίδας 8002527, τοῦ εἰδικοῦ γραφείου τῆς Guestapo (ἀστυνομίας ἀσφαλείας γιά ἐβραϊκά ζητήματα, Saloniki-Aegean τῆς 15.4.1943 ἀπό τόν Wislisceny (SS Hauptsturmfurher) σελ. 1 στά γερμανικά σημεῖωμα μέ τό ὁποῖο ἀποστέλλεται στόν διοικητή Θεσσαλονίκης-Αἰγαίου Dr. Merten σχετικά μέ τόν ἀρχιραβίνο Zvi Koretz. Σελίδες 2 καί 3, τῆς 16.4.43, πρὸς τό Deutsches Generalkonsulat (Γερμανικό Γενικό Προξενεῖο), μέ ὑπογραφή τοῦ Dr. Schonberg (no. 2933391 καί 2933392), ἀπευθύνεται στόν Wislisceny, μέ τήν παράκληση νά διαβαστεῖ ἀπό τόν πρέσβη τοῦ γερμανικοῦ Ράιχ στήν Ἑλλάδα, πρέσβη Ἀλτενμπουργκ στήν Ἀθήνα.

31. YVA, ἀταξινόμητο ἐγγράφο τῆς 1ης Ἰουνίου 1943 πρὸς τόν Sonderkommando der Sicherheitspolizei fur Hudenangelegenheiten Salonik-Agais, μέ ὑπογραφή τοῦ Wislisceny μέσω τοῦ Γενικοῦ Προξένου τοῦ Ράιχ στή Θεσσαλονίκη, Dr. Schonberg -ὁ ὁποῖος τό διαβιβάζει μέ ἐπιστολή του τῆς 2 Ἰουνίου στοῦ Deutsche Gesandtschaft στήν Ἀθήνα, μαζί μέ τήν κατάσταση Ἑβραίων πού ἔχουν ὑπηρετικότητα τῶν ἐχθρικών δυνάμεων. E. Benbassa and A. Rodrigue, *Juifs des Balcans...*, ὁ.π. cit., σσ. 282-3. Ὁ ἰσπανός πρὸξενος στήν Ἀθήνα Sebastian Romero Radigales κατάφερε νά περιθάλπει 150 Ἴσπανούς Ἑβραίους στό νότιο τμήμα τῆς χώρας. Ὁ ἰταλός πρὸξενος στή Θεσσαλονίκη, Guelfo Zamboni καί ὁ στρατιωτικός ἀκόλουθος Lucillo Merci ἐπίσης ἀνέλαβαν τήν προστασία 750 Ἑβραίων καί τῶν περιοισιῶν τους παρέχοντας πιστοποιητικά ὑπηρετικότητας πού τούς βοήθησαν νά καταφύγουν στήν ἰταλική ζώνη κατοχῆς.

32. Στίς 8 Μαΐου 1943, 1.162 Ἑβραῖοι ἀπό τή Δυτική Θράκη μεταφέρθηκαν στή Θεσσαλονίκη ἀπ' ὅπου ἐκτοπίστηκαν μέ πολλούς Θεσσαλονικεῖς στίς 9 Μαΐου 1943. Ἀνάμεσά τους 970 Ἑβραῖοι ἀπό τό Διδυμότειχο, 32 ἀπό τό Σουφλί καί 160 ἀπό τή Νέα Ὀρεσιτιάδα.

33. E. Benbassa - A. Rodrigue, *Juifs des Balcans...*, ὅ.π., σσ. 282-3.

34. Νόμος 205/29 Μαΐου 1943, στή διάρκεια τῆς διακυβέρνησης τοῦ Ἰωάννη Ράλλη ἀπό τήν 7.4.1943. Mark Mazower, *Inside Hitler's Greece. The experience of*

μετά από επίσημη συμφωνία με τις ελληνικές αρχές κοινοί οι περιουσίες αυτές έπρεπε να παραδοθούν σε Έλληνες «μεσεγγυόχους», αποκλειστικά από τη Θεσσαλονίκη. Η διεύθυνση της ΥΔΠ ανατέθηκε στον διευθυντή της Τράπεζας Παρακαταθηκών και Δανείων Ηλία Δούρο. Στο μεταξύ όμως ορθόδοξοι πολίτες και γερμανοί στρατιώτες είχαν προβεί σε τέτοιας έκτασης λεηλασία, πού όταν ανέλαβε ο Δούρος παραπονέθηκε ότι δεν κατόρθωσε να καταγράψει περισσότερο από τό 1/3 εκ των 1.898 εβραϊκών περιουσιών³⁵. Οι αιτήσεις των υποψηφίων μεσεγγυόχων έπρόκειτο να αξιολογηθούν από ειδική επιτροπή του Έμπορικού Έπιμελητηρίου. Ο Μέρτεν όμως, πού παραδρίσκονταν πάντα στις συνεδριάσεις της επιτροπής, παρέκαμπτε τη διαδικασία της και προωθούσε τις αιτήσεις των συνεργατών του³⁶. Τό 1948 ο Λευτ. Σταυριανός ανέφερε ότι 12.000 συνεργάτες και δωσίλογοι εκμεταλλεύτηκαν την κατάσταση³⁷. Σε αντίθεση με τους εβραίους δωσίλογους, ουδείς εκ αυτών τιμωρήθηκε, και από τις 600 άγωγές για επιστροφή ακινήτων πού διεκδικήθηκαν από μιά χούφτα εβραίους έπιζώντες, μόνο 30 ακίνητα έπιστράφηκαν³⁸.

Τως τά παραπάνω έξηγούν την άπώθηση της εβραϊκής γενοκτονίας από τη συλλογική έθνική μνήμη. Όταν όμως τά προβλήματα αυτά δεν αντιμετωπίζονται, οι συνέπειες είναι έπιβαρυντικές για τη χώρα και τους πολίτες: ή άπουσία πολιτικού έκπροσώπου από την Ελλάδα όταν έγκαινιάστηκε τό μνημείο στο Άουσιβιτς δικαιώνει αυτούς πού βεηλώνουν τά εβραϊκά νεκροταφεία. Αντιδραστικές δηλώσεις από σημαντικές προσωπικότητες, πού αν στο έσωτερικό περνούν άπαρατήρητες, προκαλούν τη διεθνή κατακραγή και ή Ελλάδα βρίσκεται άπολογούμενη. Έλληνες πολιτικοί πού προωθούν άδιακρίτως διβλία προβληματικά, γεμάτα άποσιωπήσεις, φανερώνουν την έγκληματική άδιαφορία τους³⁹. Τότε τό «Όλοκαύτωμα» γίνεται είδος προς εκμετάλλευση πού καταχρώνται άτομα σαν τον Καρατσαφέρη για να τό παραποιήσουν άνεμπόδιστα⁴⁰. Μέ την ύποστήριξη πολιτικών, τυχάρπαστοι αυτοδιορίζονται ειδικοί και οικειοποιούνται άνεξέλεγκτα τη διδασκαλία και τη διοργάνωση σεμιναρίων περί γενοκτονίας, άποφεύγοντας έπιμελώς την πρόσκληση των έλλήνων ειδικών⁴¹. Όταν τά άρχεία για αντίστοιχα ζητήματα είναι προσβάσιμα σε όλους τους έρευνήτες στην Ευρώπη, στη χώρα μας για τους περισσότερους τά ίδια άρχεία παραμένουν έρμητικώς κλειστά⁴². Η κριτική πού δέχεται ή Ελλάδα και τά νέα προβλήματα πού δημιουργούνται, δεν αντιμετωπίζονται με την έπιλεκτική δημοσίευση έγγραφων φιλεβραϊκού περιεχόμενου⁴³. Οι πολλές άποσιωπήσεις γεγονότων και μαρτυριών περί ελληνικού δωσιλογισμού, όσο έπώδυνη και να εί-

να για όλους μας ή σαφής καταγραφή τους, ώστόσο είναι άπαραίτητη για να περιχαρακωθούν οι

Occupation, Yale University press, London, 1993, σσ. 246-248. Άλέξιος Μενεξιάδης, «Η τύχη των εβραϊκών περιουσιών κατά και μετά την Κατοχή: τό νομικό πλαίσιο», στο Έταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, *Ό ελληνικός εβραϊσμός*, Έπιστημονικό Συμπόσιο 3-4 Άπριλίου 1998, Άθήνα, 1999, σσ. 293-302.

35. ΥVA, φάκελος No. 7972. Όνομαστικός κατάλογος των ισραηλιτικών καταστημάτων Θεσσαλονίκης (εκ του γερμανικού καταλόγου κατάσταση όνομάτων και διευθύνσεων 1.898 εβραίων έπαγγελματιών πού βασίστηκε στις καταστάσεις πού συγκόπησε με γερμανική έντολή ή Ισραηλιτική Κοινότητα στις αρχές του 1943).

36. ΥVA, No. 2933305, άκρω έμπιστευτικό έγγραφο του Dienststelle der Sicherheitpolizei und des SD in Athen της 17.6.1943 από τον ύπουργό Minister Altenburg στην Άθήνα άποσταλέν στις 21 Ιουνίου 1943 στο Deutschen Generalkonsulat στη Θεσσαλονίκη με ύπόδειξη στον Dr. Kuhn, ύπεύθυνο για την άνάθεση των εβραϊκών καταστημάτων να μεταδιδάσει τις έγκατελειμμένες εβραϊκές περιουσίες αποκλειστικά σε Έλληνες πολίτες της Θεσσαλονίκης, όπως είχε συμφωνηθεί με την ελληνική κυβέρνηση.

37. L.S. Stavrianos, «The Jews of Greece», *Journal of Central European Affairs*, vol. 8, no. 3, 1948, σσ. 256-269.

38. Μόλχο, (Ρένα), «Η εβραϊκή παρουσία στη Θεσσαλονίκη», *Παρατηρητής*, άριθμ. 25-26, χειμώνας 1994, σσ. 13-51.

39. Π.χ. Σπύρου Κουζινόπουλου, *Υπόθεση Άλούς Μπροϋνερ. Ό δήμος των 50.000 Έβραίων της Θεσσαλονίκης*, Ίανός, Θεσσαλονίκη, 2005. Βλ. διβλιοκρισία: Ρένα Μόλχο, «Κακώς κείμενα», *Αύγή*, 29.3.2005, σ. 21.

40. «Διευκρίνιση προς τον κ. Καρατσαφέρη», *Τά Νέα μας*, Άθήνα, Μάρτιος 2005, σ. 5.

41. «Τό πρώτο σεμινάριο στην Ελλάδα για τη διδασκαλία του όλοκαυτώματος», *Newsletter*, τεύχος 52, 2004/2005, σσ. 1-5. Τ.Μ. Καλαμίτσης, «Ένα “πilotικό” πρόγραμμα εβραϊκού πολιτισμού για τη μέση εκπαίδευση», *Χρονικά*, Μάρτιος-Άπρίλιος 2005, σ. 33. Τό έγχειρίδιο *Ίστορίας της Γ΄ Λυκείου* σε κεφάλαιο για την περίοδο 1940-1949 στην Ελλάδα, δεν αναφέρεται καθόλου στη γερμανική κατοχή της Θεσσαλονίκης και συνεπώς δεν ύπάρχει ούτε λέξη για την εβραϊκή γενοκτονία. [βλ. Β. Σκουλάτου, Ν. Δημακοπούλου, Σ. Κόντη, *Ίστορία Νεότερη και σύγχρονη*, τεύχ. Γ΄ Τρίτης Ένιαίου Λυκείου, ΟΕΔΒ, Άθήνα, εκδ. ΙΒ΄ 120.000 αντίτυπα, 1999]

42. Ό «ιός της Κυριακής», «Άρχεία στο γύψο», *Κυριακάτικη Έλευθεροτυπία*, 8 Ιουλίου 2003, σσ. 53-55.

43. Υπουργείο Έξωτερικών-Πανεπιστήμιο Άθηνών, έπιμ. Φωτ. Κωνσταντοπούλου - Θαν. Βερέμης, *Οι Έλληνες Έβραίοι*, Καστανιώτης, Άθήνα 2000.

εὐθύνες σέ ἐκείνους τούς Ἕλληνας πού βοήθησαν στήν ἐξόντωση τῶν Ἑβραίων.

Φαινόμενα συνεργασίας βέβαια παρατηρήθηκαν σέ ὅλες τίς χώρες τῆς Εὐρώπης στήν περίοδο τῆς Κατοχῆς⁴⁴. Προτού ὅμως αὐτές καταλήξουν στήν ἀπό κοινού θέσπιση τῆς ἐπετείου στή Στοκχόλμη τό 2000, προέβησαν σέ ἐκδηλώσεις ἀντοκρατικῆς καί συγνώμης καί πῆραν σοβαρές πρωτοβουλίες ἐπιμόρφωσης καί πληροφόρησης τοῦ κόσμου ἔτσι ὥστε ἡ ἐπέτειος τῆς γενοκτονίας νά μήν περιορίζεται στό πολιτικῶς ὀρθόν πράττειν⁴⁵.

44. Χάγκεν Φλάισερ, «Ὁ ἀνταγωνισμός τῶν θυμάτων», *Τό Βῆμα: Νέες Ἐποχές*, 8 Μαΐου 2005, σσ. 4-5.

45. ΦΕΚ 51, 28 Φεβρ. 2005, διάταξη 4, σ. 613. Ἡ 4η διάταξη τοῦ νόμου διά τῆς ὁποίας ἡ πολιτεία θέτει τό ὄρο ὅτι ἡ δαπάνη τῆς ἐπετείου δέν θά βαρύνει τόν κρατικό προϋπολογισμό ἀκυρώνει τήν ὅποια καλή πρόθεση θά μπορούσε νά ἐπικαλεσθεῖ ἡ κυβέρνηση πού τόν θέσπισε. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ ὄρος αὐτός εἶναι ἐξαιρετικά προσβλητικός ὄχι μόνο γιά τούς Ἕλληνας Ἑβραίους, ἀλλά καί γιά τούς Χριστιανούς πού τούς βοήθησαν νά διασωθοῦν καί οἱ ὅποιοι τιμήθηκαν ὀνομαστικά ὡς δίκαιοι τῶν ἐθνῶν!

ΑΠΟΓΟΝΟΙ ΘΥΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΘΥΤΩΝ: ΤΡΑΥΜΑΤΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

της 'Αριέλλας 'Ασέρ

Είσαγωγή

Ο ὄρος «τραῦμα τῆς ἱστορίας» εἶναι μᾶλλον ἀδόκιμος. Ἄς ποῦμε ὅτι ἔχει ἕναν περιγραφικό χαρακτήρα. Πρόκειται γιὰ τὰ ψυχικά τραύματα, πού δημιουργοῦνται ἀπό τή συνάντηση τῆς Ἱστορίας –στὶς πιό ὠμές, στὶς πιό βάρβαρες στιγμές τῆς– μέ τὴν πολυπλοκότητα μιᾶς προσωπικῆς ἱστορίας, μιᾶς βιογραφίας.

Οἱ διαγενεαλογικὲς ἐπιπτώσεις τῆς ἐξόντωσης τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ἐβραϊσμοῦ ἀπὸ τὸ ναζιστικὸ καθεστῶς, στοὺς ἀπογόνους τῶν διασωθέντων καὶ στοὺς ἀπογόνους τῶν γερμανῶν ἐγκληματιῶν, θά μπορούσε νὰ εἶναι ὁ τίτλος τῆς σημερινῆς ὁμιλίας.

Μέ τὸν ὄρο τραῦμα, ὅμως, ἤθελα νὰ δηλώσω ἐξαρχῆς ὅτι ἀναφέρομαι σὲ μιὰ ρῆξη. Τραῦμα: λύση-διάρρηξη τοῦ ψυχικοῦ ἰσοῦ. Καὶ στὴν περίπτωσή μας, ρῆξη, τομή, ἐπίθεση, στὴ γενεαλογικὴ συνέχεια, στὴν ἴδια τὴν ἀρχὴ τῆς γενεαλογίας. Ρῆξη πού διαπερνᾷ τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴ τοῦ ὑποκειμένου ἀλλὰ καὶ τῆς συλλογικότητας στὴν ὁποία ἀνήκει.

Λέγοντας «τραῦμα τῆς ἱστορίας» ἀναφέρομαι σ' ἕνα τραῦμα δυνάμει ἱστορικό, πού μπορεί ἢ οφείλει νὰ ἱστοριοποιηθεῖ, νὰ βρεῖ θέση στὴν ἱστορία, διαδικασία ἀντίστοιχη μέ ἐκείνη τῆς ψυχοποίησης, τῆς ἐνταξης τοῦ τραύματος στὸν ψυχισμό. Δεδομένου ὅτι τὸ τραῦμα, τὸ «φροῦδικό τραῦμα», ἀφορᾷ ἕνα «ἐπώδυνο βίωμα πού ἔμεινε ἀβίωτο, μιὰ ἐμπειρία παρελθούσα ἀλλὰ χωρὶς παρελθόν, ἕνα κενὸ νοήματος, μιὰ ἔλλειψη αἰτιότητας καὶ κυρίως τὸν ψυχικὸ πόνο ἀπὸ κάτι πού κυριολεκτικὰ δὲν ἔλαβε χώρα, παρόλο πού συνέβη» (Γ. Στεφανάντος, περ. *Ἐκ τῶν ὑστέρων*, τχ. 12, σ. 71).

Ἦθελα ἐπίσης νὰ τονίσω ὅτι μιλώντας γιὰ τραῦμα ἀναφέρομαι σὲ «μιὰ δυναμικὴ διαδικασία

καὶ ὄχι σὲ μιὰ στιγμὴ στὴν ἱστορία τοῦ ὑποκειμένου ἢ σὲ ἕνα συμβάν πού παθητικὰ ὑφίσταται ὁ ψυχισμός». Πρόκειται «γιὰ ἕνα εὐρὺ φάσμα καταστάσεων (...) ἀπὸ τὶς περιπτώσεις ὅπου οἱ τραυματικὲς ἐπιπτώσεις στὴν ἱστορία τοῦ ὑποκειμένου ἀπῆλυσαν στὴ συνέχεια μιᾶς ἐπεξεργασίας τέτοιας ὥστε, πάντοτε στὸ ἐκ τῶν ὑστέρων, νὰ προέχει ἡ ὀργανωτικὴ ἢ δομοῦσα διάσταση τοῦ τραυματικοῦ ἔτσι ὅπως τὴν ἔκαναν γνωστὴ τὰ φροῦδικὰ κείμενα (...) ὡς τὶς περιπτώσεις ἐκείνες ὅπου γιὰ κάποιους λόγους τὰ τραύματα καὶ οἱ συνέπειές τους δὲν μπόρεσαν νὰ τύχουν τέτοιας ἐποουλωτικῆς ἐπεξεργασίας παραμένοντας ἐκτὸς ψυχικῶν διασυνδέσεων (...) καὶ συνέχισαν ὡς ξένα σώματα (...) τὴν δική τους χωριστὴ ζωὴ» (Γ. Κούριας, περ. *Ἐκ τῶν ὑστέρων*, τχ. 12, σ. 63).

Τὰ συλλογικὰ τραύματα, τὰ συνεπαγόμενα ἀπὸ ἀκραῖες καταστάσεις, καταστάσεις ὅπου ἐπιδιώκεται ἡ καταστροφὴ τοῦ ἀνθρώπου, ὅπου στοχεύεται ἄμεσα ἢ ταπεινωσὴ του, ὅπου ἀπειλεῖται ἡ σωματικὴ ἢ καὶ ἡ ψυχικὴ του ἀκεραιότητα εἶναι ἐξαιρετικὰ πολύπλοκα γεγονότα καὶ ἀφοροῦν ὄχι μόνον μιὰ κατάσταση ἀλλὰ καὶ ἕνα ὑποκείμενο μέσα σὲ μιὰ κατάσταση.

Εἶχα ὀρισμένες ἐπιφυλάξεις γιὰ τὴ χρήση τῆς ἐννοίας τοῦ τραύματος, ὅπως τὸ συναντᾶμε στὴ στρατοπεδικὴ ψυχαναλυτικὴ βιβλιογραφία, ἢ σὲ πολλοὺς «ψυχαναλυτὲς τοῦ Ὀλοκαυτώματος», ὅσο καὶ στὴν ψυχιατρικὴ καὶ στὰ μετατραυματικὰ τῆς σύνδρομα ἀλλὰ καὶ λόγω τῆς κατάχρησης τοῦ ὄρου στὴν καθημερινότητα, στὰ Μέσα Ἐπικοινωνίας κ.λπ., ὥσπου ἔπεσε στὰ χέρια μου ἕνα πολὺ πρόσφατο ἄρθρο τῆς Λωράνς Κάν (Laurence Kahn), γαλλίδας ψυχαναλύτριας μέ ἀστραφτερὴ σκέψη, μέ τὸν προκλητικὸ τίτλο «Ὅταν ἡ Shoah εἶναι ἕνα τραῦμα» καὶ ὑπότιτλο «καὶ ὁ πατέρας ἐξαφανίζε-

ται από την ψυχαναλυτική θεωρία». Τό κείμενό της έβαλε σέ λόγια τήν άπροσδιόριστη δυσφορία μου. Η Α. Κάν συζητάει τήν κλινική καί τή μεταψυχολογία πού άφορά στους έπιζήσαντες τών στρατοπέδων, άσκώντας κριτική σέ μιá όλόκληρη ψυχαναλυτική κίνηση μέ βάθος καί διάρκεια, πού έχει τήν τάση νά προσδιορίζει τόν φόνο, τήν καταστροφή, μέσα από τήν υλικότητα τών γεγονότων, μέ άποτέλεσμα νά θρυσκόμαστε μπροστά σέ μιá προαναλυτική έκδοχή τοῦ τραύματος, μέ τήν έννοια τής επίδρασης τών πραγματικῶν καί άδιαμφισβήτητων γεγονότων, χωρίς τή συμμετοχή τής δυναμικής τοῦ ψυχισμοῦ, ὅπως τή γνωρίζουμε από τή φροϋδική θεωρία. Λέει λοιπόν γιά τίς «τραυματικές» αυτές παθολογίες:

Ὁ κλινικός προσδιορισμός τών νέων αὐτῶν παθολογιῶν (έννοεῖ τίς τραυματικές καταστάσεις τίς συνδεόμενες μέ τή στρατοπεδική εμπειρία) ἀναφέρεται στά συφραζόμενα (contexte) ὡς αἰτίες, σῦντεροποιώντας σημασιολογικά τήν περιγραφή τής ψυχικής κατάστασης, μέσω τής έσκεμμένης είσαγωγῆς ἀντικειμενικῶν γεγονότων.

Μέ άλλα λόγια: παραμελεῖται ἡ ψυχική διάσταση ὑπέρ τοῦ γεγονότος, τής εμπειρίας. Εἶναι λόγω τοῦ ειδικοῦ βάρους τοῦ γεγονότος, λόγω τοῦ πρωτοφανοῦς του χαρακτήρα ἢ λόγω μιᾶς κάποιας «άντιμεταβίβασης» τών ἀναλυτῶν, λόγω τών δικῶν τους «άντιστάσεων», πού συμμετείχαν κι ἐκεῖνοι στή «συνωμοσία τής σιωπῆς» πού γεννήθηκε ὄχι μόνο ἀπό τήν ἀδυναμία τών ὁμήρων νά ποῦν καί νά σκεφτοῦν τήν εμπειρία τους ἀλλά καί ἀπό τήν ἐπιθυμία τής κοινωνίας νά μήν εἰπωθεῖ τίποτα γι' αὐτήν τή φρίκη.

Οἱ Ναζί ἐγκαινίασαν τή μέγιστη παράβαση (transgression) τών θεμελιακῶν ἀπαγορεύσεων τοῦ ἀνθρώπου, ἐπιτέθηκαν στή γενεαλογία καί στά συστατικά θεμέλια τής ὑποκειμενικότητας θέλοντας νά ὑποδουλώσουν τόν κόσμο μέσω τής ριζικής ἀποβολῆς τοῦ «ἄλλου».

Στόχος τους ἦταν ἡ πλήρης καί διά παντός στείρωση κάθε δυναμικοῦ ἐβραϊκῆς γονιμότητας, γράφει ἡ Μπιάνκα Λεσεβαλιέ (Bianca Lechevalier): γονιμότητα στό ἐπίπεδο τής σκέψης, τής κουλτούρας ἀλλά κυρίως στή μετάδοση τής ἴδιας τής ζωῆς.

Ὅμως κάθε ἐξάλειψη τοῦ ξένου, κάθε ἐπίθεση στή γενεαλογία του, ἔχει ὡς ἀφετηρία τήν κατάργηση τών μελῶν τής ομάδας πού κυριαρχεῖ ὡς ἄτομα. Δέν ὑπάρχει γενοκτονία χωρίς αὐτήν τήν παράσταση (figuration) τής μάζας, σημειώνουν οἱ Ντάλιγκαντ καί Κόνιν (Daligand καί Conin).

Μ' αὐτή τήν έννοια ὁ λαός τών ἐκλεκτῶν —οἱ «ἄριοι» στήν περίπτωσή μας— ἐμφανίζονται, σ' αὐτή

τήν περίοδο τής ιστορίας, καταργημένοι ὡς ἀτομικότητες, ἀπόντες ἀπό τόν ἑαυτό τους, ἀπό τίς συγκινήσεις, ἀπό τήν ὀδύνη, σέ πλήρη ἄγνοια τοῦ προορισμοῦ τους, τής ἀκύρωσης τής ὑπαρξῆς τους, καταδικασμένοι, ἀλλοτριωμένοι. Ναυάγιο πνευματικό.

Η ομάδα τῶν θυτῶν ἐμφανίζεται ἐδῶ ὡς παράσταση στό θετικό (ὅπως στίς φωτογραφίες) τής κατάργησης τῶν ἀνθρώπων στήν ομάδα τῶν θυμάτων. Πρόκειται καί στίς δύο περιπτώσεις γιά μιá ὀριακή εμπειρία. Η σχετική συμμετρία πού περιγράφω δέν σημαίνει ἀσφαλῶς σύγχυση μεταξύ θυμάτων καί θυτῶν. Οὔτε, βέβαια, σημαίνει ὅτι στήν οὐσία οἱ ναζιστές ἔκαναν στούς ἄλλους ὅ,τι ἔκαναν στόν ἑαυτό τους.

Μποροῦμε ὅμως νά μιλάμε γιά μιá ὀριακή εμπειρία, καί ἐνδεχόμενο τραῦμα ἀκόμη καί στή γενιά τοῦ καταστροφέα; Πρός τί μιá ἀπό κοινοῦ προσέγγιση τῶν δύο αὐτῶν ἀσύμμετρων πόλων τής καταστροφῆς; Στή γενιά τῶν θυμάτων ἀλλά καί στή γενιά τῶν θυτῶν. Θά προσπαθήσω νά ἀπαντήσω ὅσο μπορῶ πío συνοπτικά.

Ἄν ὁ ὅρος ἐγκλημα κατά τής ἀνθρωπότητας πού ἀποδόθηκε στίς ναζιστικές φρικαλεότητες —καί πού γιά πολλούς δέν ἦταν ικανοποιητικός— ἔχει νόημα, εἶναι στό βαθμό πού ἀναφέρεται στήν ἀνθρώπινη ὑπόσταση/ἀνθρωπότητα (humanité) μέσα στόν καθενα.

Στήν ἀνθρώπινη ὑπόσταση στούς Ἑβραίους, θύματα μιᾶς γενοκτονίας πού πρίν τούς ἀφανίσει τούς ὀνόμασε ὑπάνθρωπους, τούς ἀφῆρεσε τήν ἀνθρώπινη ιδιότητα. Στήν ἀνθρώπινη ὑπόσταση στόν ἀπόγονο τῶν ναζιστῶν; Θά ἔφταναν νά πῶ: ἐγκλημα, σφαγή, τής ἀνθρώπινης ὑπόστασης καί στούς ἴδιους τούς ἐγκληματίες τοῦ πολέμου, μέ τήν έννοια ὅτι ἡ ἀνθρώπινη ὑπόσταση μέσα τους ἀφανίστηκε ἀνεπιστρεπτι, ἀφοῦ οὔτε ἐκ τῶν ὑστέρων δέν ἀναγνώρισαν τό ἐγκλημά τους.

Η ἀνθρώπινη ὑπόσταση ἀφανίστηκε, λοιπόν, ἀφήνοντας ἕνα τεράστιο ἐρωτηματικό, ὄχι μόνον ψυχολογικῆς ἢ πνευματικῆς, ἀλλά κυρίως ἠθικῆς τάξης: Πῶς ἕνας ὀλόκληρος λαός μετατράπηκε σέ ἐγκληματίες; Καί πῶς διώνεται αὐτή ἡ ἐγκληματικότητα στίς ἐπόμενες γενιές, στά παιδιά τῶν ναζι;

Μιá ἀπορία πού, παρά τίς ἀπόπειρες ἀπαντήσεων πού κατά καιρούς προτείνονται, ἔχει νόημα νά παραμείνει ἀνοικτή, νά διατηρηθεῖ ὡς ἀπορία, ἐνῶ θά ἐξακολουθοῦμε νά ἀναζητοῦμε ἀπαντήσεις. Ἄν ἀπαντηθεῖ ὀριστικά, ἂν καταχωρηθεῖ μιá γιά πάντα, ἐκλογικευμένη καί τακτοποιημένη, ἂν τό ζήτημα κλείσει, θά ἔχουμε κάθε λόγο ν' ἀνησυχοῦμε.

Βρισκόμαστε ἤδη αὐτή τή στιγμή σέ ἕναν προβληματισμό πού ἀφορᾶ τή δεύτερη γενιά, τούς ἀπογόνους. Οἱ γονεῖς τῶν Ἑβραίων τής λεγόμενης

δεύτερης γενιάς («μετά τόν Κατακλυσμό» τούς είπαν όρισμένοι, «παιδιά τού Νώε» τούς όνόμασαν άλλοι, διατυπώσεις πού συνδέουν τήν Καταστροφή μέ τή φρουδική «πρωταρχική σκηνή») στερήθηκαν τήν ανθρώπινη ιδιότητά τους από τούς γονείς τών σημερινών Γερμανών. Ή ανθρώπινη ύπόσταση στους πρώτους πληγώθηκε, άκρωτηριάστηκε και στην πλειοψηφία τήν αφάνισαν οι δεύτεροι, αυτοί οι «συνηθισμένοι –καθημερινοί– άνθρωποι», όπως συνηθίζουμε νά τούς όνομάζουμε πιά...

Όπως είναι γνωστό, μετά τόν πόλεμο έπιχειρήθηκε νά δοθούν άπαντήσεις στό έρώτημα πώς γίνεται κανείς ένοχος, σωτήρας ή θεατής αυτής τής ιστορίας. Νά σκιαγραφηθεί τό ψυχολογικό και κοινωνικοπολιτισμικό προφίλ τής καθεμιάς άπ' αυτές τίς κατηγορίες.

Οι γνωστότερες ύποθέσεις όσον άφορά τούς ναζί μάς λένε ότι έπρόκειτο για «συνηθισμένους ανθρώπους», μέ άλλα λόγια ότι ή ψυχοπαθολογία τους τοποθετείται, έν γενει, στό πλαίσιο τού «φυσιολογικού». Μήπως θά πρέπει νά έπαναπροοδιορίσουμε τήν έννοια τού «φυσιολογικού», τού «συνηθισμένου»;

Άν δέν μπορούμε νά διακρίνουμε εκείνους πού είναι δυνατόν νά διαπράξουν μία γενοκτονία (ή εκείνους πού θά άντιστέκονταν σ' αυτήν) άναρωτιέται ό Ντάν Μπαρόν (Dan Baron), μέ φαινομενική άφέλεια, πώς είναι δυνατόν νά λάβουμε μέτρα για νά προφυλαχθοΰμε από μία άνάλογη καταστροφή στό μέλλον;

Μελέτες τού ναζιστικού φαινομένου από ιστορικούς (άπλουστεύω και σχηματοποιώ) μάς έξηγοΰν πώς ή ναζιστική γραφειοκρατία, και τό σύστημα κατήχησης και προπαγάνδας πού διέθετε και τό όποιο όριζε τά θύματα ως ύπανθρώπους, πραγματοποιήσε τόν συλλογικό –ή μάλλον τόν μαζικό, μέ τήν έννοια τού άδιαφοροποίητου– φόνο. Οι κοινωνιολόγοι τονίζουν κυρίως τή δύναμη τού δεσμού μεταξύ άρχηγού και ομάδας. Οι ψυχαναλυτές μιλοΰν για μία ψυχική διχοτόμηση (clivage) πού έξηγει πώς οι εκτελεστές ήταν σε θέση νά έξακολουθοΰν νά έξοντώνουν Έβραίους και άλλους διατηρώντας τήν «άνθρωπιά» τους μέσα στό οικογενειακό τους περιβάλλον.

Άντιλαμβάνεστε ότι όλες αυτές οι προσεγγίσεις, οι έρμηνείες, δέν είναι έπαρκείς. Και δέν είναι έπαρκείς διότι άν μάς έπιτρέπουν νά καταλάβουμε πώς φυσιολογικοί άνθρωποι μπόρεσαν νά διαπράξουν τέτοιες ωμότητες χωρίς νά θυσιάζουν σε ένα συναισθηματικό άπόγνωσης στή διάρκεια τής ναζιστικής περιόδου, δέν έξηγοΰν καθόλου τί έμπόδισε αυτούς τούς ανθρώπους νά άναγνωρίσουν τήν ένοχή τους μετά τή λήξη τού πολέμου.

Ο φόβος τής τιμωρίας, θά πείτε. Σύμφωνοι. Όμως ό τοίχος πού προστάτευε τήν ήθική τους υπα-

ξη πώς είναι δυνατόν νά μήν άπέκτησε τήν παραμικρή ρωγή; Και τά παιδιά τους, πώς έξησαν τό παρελθόν τών πατεράδων τους; Πώς αυτό έπενεργεί στή ζωή τους, 40 χρόνια μετά, άν έπενεργεί...

Μέ άφετηρία αυτά τά έρωτήματα, ό ψυχολόγος Ντάν Μπαρόν, Ίσραηλινός ό ίδιος, έβραιογερμανικής καταγωγής, έκανε μία σειρά συνεντεύξεις (γύρω στις 50) μέ παιδιά άξιωματούχων ναζί πού οι γονείς τους είχαν άμεση έμπλοκή στην «Τελική Λύση». Μέ άντιφατικά συναισθήματα πού έφταναν από τόν φόβο, τόν τρόμο ως και τήν ένοχή πού ό ίδιος ένας Έβραίος ό όποίος είχε επί χρόνια εργαστεί ως κλινικός ψυχολόγος μέ έπιζήσαντες και άπογόνους έβραίων όμήρων, θά συναντοΰσε τά παιδιά τών δημίων τους.

Ή άμφιθυμία ήταν έντονη σε όλα τά στάδια τής έρευνάς του. Ο φόβος ότι θά ανακάλυπτε άπέναντί του «συνηθισμένους ανθρώπους» τόν παρέλυε. Κάποια στιγμή άντιλαμβάνεται πώς εκείνο πού ό ίδιος άναζητοΰσε σ' αυτούς τούς ανθρώπους ήταν ένα σημάδι πού θά έδειχνε ότι είχαν στρατευθεί σε μία μακρόχρονη άτομική προσπάθεια άνάλυσης τής έμπειρίας τους. Ένοιωθε ότι βρίσκει σε γνώριμο έδαφος όταν συναντοΰσε ένα τέτοιο σημάδι, και ήταν βαθύτατα άναστατωμένος όταν δέν τό έβρισκε. Θά περάσει άρκετός καιρός ώσπου νά μπορέσει νά πεί ότι ή εργασία του μαζί τους ήταν μία από κοινού άναζήτηση τής αλήθειας.

Δέν θά έπεκταθώ στό υλικό τών συνεντεύξεων πού παραθέτει στό βιβλίο του, και πού έχουν μεγάλο ένδιαφέρον, θά σταθώ μόνο σε δύο συμπεράσματά του.

Τό 1ο, τό όνομάζει *κρυφή πλευρά τού νοΰ*, και εκφράζει κάτι άνάλογο μέ τούς άσυνείδητους ψυχικούς μηχανισμούς τής άρνησης, τής άπώθησης, δηλαδή πληροφορίες –παραστάσεις– και συγκινησιακό υλικό, πού έχουν άποσυρθεί από τή συνείδηση. Ή συναισθηματική άπομόνωση αυτών τών παιδιών (σήμερα από 45 ως 65 έτών) μέσα στην οικογένεια και στην κοινωνία, οι έπιθέσεις πού όρισμένοι άπ' αυτούς δέχτηκαν, ό φόβος ότι είναι φορείς μιας κακοποιού και άνώμαλης φύτρας, τά συγκρούμενα συναισθήματα προς τούς πατεράδες τους, τούς έμπόδισαν νά έλευθερωθούν από τό παρελθόν και νά στραφοΰν στό μέλλον.

Τό 2ο σημείο, όνομάζεται *άναζήτηση τής αλήθειας*. Πρόκειται για μία μακρόχρονη εργασία πού θά τούς έπιτρέψει νά γυρίσουν τήν πλάτη στην έξημερωμένη και παραμορφωμένη μαρτυρία τών γονιών τους, στην σιωπή τους (και σε ό,τι έπέτρεψε νά άναπτυχθεί στην φαντασία τών παιδιών), ώστε νά συνειδητοποιήσουν τό παρελθόν και τή σημασία του κυρίως για όσους ύπέφεραν άπ' αυτό, για τά θύματα τών πατεράδων τους. Μέ άλλα λόγια, μεταφράζω: νά άπαλλαγοΰν βαθμιαία από μία ένοχή

πού τούς βαραίνει, ἀκριβῶς ἐπειδὴ δὲν τὴν ἀνέλαβαν οἱ πατεράδες τους, γιὰ νὰ εἶναι σέ θέση νὰ ἀναλάβουν τὴ δική τους ἱστορική εὐθύνη.

Ἡ συνέχεια τῶν ἐργασιῶν τοῦ Ντάν Μπαρόν ἔχει ἓνα εἰδικό ἐνδιαφέρον. Σχεδόν τυχαῖα γεγονότα θὰ φέρουν ἀρχικά σέ ἐπαφή μιά ομάδα ἀπογόνων Ἑβραίων, θυμάτων τοῦ ναζισμοῦ μέ μιά ομάδα ἀπογόνων ἀξιωματούχων ναζιστῶν. Οἱ δύο ομάδες ἀποφασίζουν νὰ συναντιοῦνται, σέ ἓνα ἡμιθεραπευτικό πλαίσιο, ἔχοντας κατά νοῦ τὴ δυνατότητα οἰκοδόμησις «κοινωνικῶν δεσμῶν πέραν τῆς σιωπῆς». Διότι ἐξαρχῆς διαπιστώνεται ὅτι καί οἱ δύο πλευρές ἔχουν μεγαλώσει μέσα σέ μιά «συνωμοσία σιωπῆς».

Εἶναι γνωστό πόσο δύσκολο εἶναι νὰ προστατευθοῦν τὰ παιδιά ἀπό μνήμες πού οἱ γονεῖς ἀπλωθοῦν. Ὅσο αὐτές οἱ ἐμπειρίες ἀποσιωποῦνται, ὅσο δὲν ἐξιστοροῦνται, ἀποκοτοῦν μεγαλύτερη ἰσχύ γιὰ τὴν ἐπόμενη γενιά. Παραδόξως τό μοντέλο τῆς σιωπῆς «μεταδίδει» τό περιεχόμενό του μέ ἰσχυρότερους τόνους, μέσω φαντασιώσεων, φόβων καί ὀνείρων.

Ἐπίσης, τὰ παιδιά αὐτά –ὅλα τὰ παιδιά– εἶναι ἐξαιρετικά εὐαίσθητα στὴν ἀνάγκη τῶν γονιῶν τους γιὰ σιωπῆ. Ἔτσι, ἓνα εἶδος διπλοῦ τοίχου ὑψώθηκε ἀνάμεσα στίς δύο γενιές: οἱ γονεῖς ἔψωσαν ἓναν τοῖχο γιὰ νὰ περιφράξει τὰ δικά τους ἄγχι σέ σχέση μέ τὴ φρίκη πού διέπραξαν ἢ ὑπέστησαν καί τὰ παιδιά ἀντέδρασαν χτίζοντας τὰ δικά τους τείχη. Οἱ γονεῖς δὲν μιλοῦν καί τὰ παιδιά δὲν ρωτοῦν. Ἄν ἡ μία ἀπό τίς δύο πλευρές θελήσει νὰ ἀνοίξει ἓνα παράθυρο στόν τοῖχο της, βρίσκεται ἀντιμέτωπη μέ τόν δεύτερο τοῖχο. Ὁ διπλός αὐτός τοῖχος παρατηρεῖται καί στίς δύο ομάδες, ἂν καί τό περιεχόμενο τῶν ἀποσιωπημένων ἐμπειριῶν εἶναι πολύ διαφορετικό. Μιά μικρὴ διαφορὰ: ἐνῶ στὴν ἑβραϊκὴ ομάδα συχνά ἡ χαμένη ἐπικοινωνία μεταξύ πρώτης καί δεύτερης γενιᾶς «ἐπιδιορθώνεται» μερικῶς ἀπό τὴν τρίτη γενιά (τὰ ἐγγόνια βοηθοῦν τούς παπποῦδες τους νὰ μιλήσουν γιὰ τὴν ἐμπειρία τους), στὴ γερμανικὴ ομάδα ἡ σιωπῆ περνάει καί στὴν τρίτη γενιά.

Οἱ συναντήσεις τῶν δύο ομάδων στὴ Γερμανία καί στό Ἰσραήλ ἔφεραν στό φῶς ψυχολογικές συμμετρίες μεταξύ τῶν ἀπογόνων χωρὶς νὰ ἀποσιωπάται οὔτε στιγμή ἡ ἠθική ἀσυμμετρία μεταξύ θυμάτων καί θυτῶν στὴν προηγούμενη γενιά. Τό ζήτημα τῆς συμφιλίωσης καί τῆς διαβάθμισης τῆς ὀδύνης (ποιός ὑποφέρει περισσότερο ἀπό τίς ἐπιπτώσεις τῆς καταστροφῆς) καθὼς καί ὁ ἀπλουστευτικός διχασμός «καλοῦ-κακοῦ» ξεπεράστηκαν –ὄχι χωρὶς δυσκολίες– δίνοντας τὴ θέση τους σέ πλουσιότερα συναισθηματικά καί ἱστορικά νοήματα.

Μέσα ἀπό τίς προσωπικές τους διαδρομές τὰ μέλη αὐτῆς τῆς ομάδας, Γερμανοὶ καί Ἑβραῖοι, ἀπόγονοι τῶν θυμάτων καί τῶν θυτῶν, ἐπαναπροσδιό-

ρισαν τὴν κοινὴ τους μνήμη, ξεχωριστὴ γιὰ κάθε ομάδα ἐπαναπροσδιορίζοντας ἔτσι κα τὴ φρίκη τοῦ ναζισμοῦ.

Ὅσο γιὰ τόν Ντάν Μπαρόν συνεχίζει νὰ ἐργάζεται στό χώρο τῆς συμφιλίωσης, μέ τὴν τρίτη γενιά τῶν Γερμανῶν, καί παράλληλα, στό Ἰσραήλ, μέ ομάδες Ἰσραηλινῶν καί Παλαιστινίων.

Θὰ ἀναφερθῶ τώρα, πῶς συγκεκριμένα σέ κάποιες ὀψεις ἐκείνου πού συνιστᾶ τό τραῦμα τῶν Ἑβραίων. Εἶναι γνωστό ὅτι μετά τόν πόλεμο, ἡ σιωπῆ, ἡ ἀπώθησις καί ἡ ἀσυνείδητη ἄρνησις ἀκολούθησαν τὰ γεγονότα. Ἐπιζῶντες, ἔνοχοι καί θεατές αὐτῆς τῆς ἱστορίας προσπάθησαν νὰ ζήσουν μιά «φυσιολογικὴ» ζωὴ, ἀπωθώντας προσωρινά τὴν ἐμπειρία τους καί τίς ψυχολογικές της συνέπειες. Σάν νὰ ἔπρεπε νὰ ληφθοῦν κατ' ἀρχὴν κάποιες ἀποστάσεις ἀπ' αὐτὴ τὴν ἱστορία, σάν νὰ ἀπειλοῦσε μιά κακοήθης μόλυνσις ὅποιον τολμοῦσε νὰ τὴν κοιτάξει ἀπό κοντά.

Ἡ φυσιολογικότητα καί τό ψευδοεπιχειρημά της εἶχαν μιά ἄμεση λειτουργικότητα: αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι μπόρεσαν νὰ λειτουργήσουν στὴ μεταπολεμικὴ κοινωνία καί νὰ φροντίσουν τὴ φυσικὴ τους ἐπιβίωσις χωρὶς νὰ τούς ὑπενθυμίζεται τό παρελθόν. Ἡ λιγότερο ἄμεση ψυχολογικὴ διαδικασίᾳ τοῦ πένθους τῶν νεκρῶν, ἡ διεργασία τοῦ συναισθήματος ἀνημπόριας καί ἀπειλῆς, ὁ ἐπαναπροσδιορισμός τῆς προσωπικῆς ἠθικῆς τοῦ καθενός, ἡ ἀποκατάστασις τῆς ἐμπιστοσύνης καί τῆς πίστεως στόν ἑαυτό καί στούς ἄλλους ἔπρεπε νὰ ἀναβληθεῖ περιμένοντας καλύτερες μέρες. Καλύτερες μέρες, ἰδιαίτερα στίς συνθήκες τοῦ Ψυχροῦ Πολέμου, σήμαινε στὴν οὐσία ὅτι ἡ διεργασία αὐτὴ ἀναβαλλόταν γιὰ τίς ἐπόμενες γενιές.

Οἱ ψυχαναλυτικὲς μελέτες γιὰ τό συλλογικὸ τραῦμα τοῦ Ὀλοκαυτώματος εἶναι σχετικὰ πρόσφατες τουλάχιστον στὴ Γαλλία (ἡ ἀμερικανικὴ βιβλιογραφία ἀναφέρεται ἤδη ἀπό τὴ δεκαετία τοῦ '70 σ' αὐτό τό ζήτημα). Κάποια θέματα ὡστόσο φαίνεται νὰ ἐπανερχοῦν στίς μαρτυρίες καί στό κλινικὸ ἕλικό τῶν ψυχαναλυτῶν καί ἄλλων θεραπευτῶν πού ἐργάστηκαν μέ ἑβραίους ὁμήρους καί μέ τούς ἀπογόνους τους. Πολλοὶ ἐπιζήσαντες διακατέχονται ἀπό ἓνα συναίσθημα ἀνοίκειου πού ἔχει γίνε πιά μέρος τοῦ ἑαυτοῦ τους, ὅπως ἀνοίκειο καί ἀνησυχητικὸ ἦταν ἄλλοτε τό περιβάλλον τῶν στρατοπέδων. Ἐκτοτε ἔχουν ἓνα διαρκές αἶσθημα ἀνησυχίας καί ἔλλειψης σιγουριάς.

Ορισμένα «κατάλοιπα» πού ἄφησαν φρικιαστικὲς σκηνές στὴ διάρκεια τοῦ ἐγκλεισμοῦ παρομοιάζο-

νται με «ραδιενεργά ίχνη». Πρόκειται για σκηνές που δεν μπόρεσαν να παρασταθούν και να συμβολοποιηθούν, που ένσωματώθηκαν ωστόσο από το υποκείμενο χωρίς το ίδιο να έχει συνείδηση.

Η Ilse Grubrich-Simitis στο εξαιρετικά ενδιαφέρον άρθρο της «Από τη συγκεκριμενοποίηση στη μεταφορικότητα», που δημοσιεύθηκε τον Δεκέμβριο 2004 στο περ. *Έκ τῶν ὑστέρων*, μιλάει για βλάβη στην έγωτική λειτουργία του «μεταφέρειν» σε επιζώντες τῶν στρατοπέδων, ἡ ὁποία ἐξάλλου μεταβιβάζεται καὶ στή δεύτερη γενιά.

Τό ζήτημα τοῦ πένθους εἶναι κεντρικό καί ἔχει μιά ἰδιαιτερότητα. Πρόκειται γιά μιά διαρκή διαδικασία πένθους, ἕνα πένθος πού δέν κλείνει, καί πού ἀντιστοιχεί στούς νεκρούς ὀλόκληρης τῆς ἀνθρώπινης κοινότητας στήν ὁποία ἀνήκει ὁ ἐπιζήσας. Αυτό τό ἀτέλειωτο πένθος μπορεῖ νά ἰδωθεῖ καί ὡς ἄμυνα στίς συνθήκες ἐγκλεισμοῦ, στήν ἐμπειρία τοῦ στρατοπέδου, σάν μιά «φυσιολογική ἀντίδραση» σέ μιά μή φυσιολογική κατάσταση. Θά πρέπει ἴσως νά ὑπενθυμίσουμε ὅτι οἱ ἐκτοπισμένοι στά στρατόπεδα δέν εἶχαν τή δυνατότητα –τήν πολυτέλεια– νά ἔχουν ἀντιδράσεις ὀξέος πένθους (*deuil aigu*) γιά τούς θανάτους τῶν διπλανῶν τους, συγγενῶν καί συντρόφων.

Ἡ ἐπιβίωση στά στρατόπεδα ἐπιβάλλει τή μοναξιά, ἀπαγορεύει τίς νοσταλγίες, ἀποκλείει τίς μνήμες τρυφερότητας. Ἡ ἐμπιστοσύνη δεσμεύεται ἀπό τήν ἀπειλή ἐπικείμενων χωρισμῶν. Ὁ ἐγκλεισμένος, προκειμένου νά ἐπιβιώσει, ἔπρεπε νά ἀπεπενδύσει τούς ἄλλους καί νά ἐπικεντρώσει ὅλες τίς λιθιδινικές του ἐνορμήσεις στόν ἑαυτό του, παλινδρομώντας ψυχικά σέ ἀρχαϊκά ἐπίπεδα. Ἔτσι τό πένθος ἔμεινε ἐντός παρενθέσεως καί δέν ἔπανε νά γεννᾷ συναισθήματα ἐνοχῆς.

Βέβαια τό ζήτημα τῆς ἐνοχῆς εἶναι ἀρκετά πολύπλοκο διότι ἡ ἐνοχή μπορεῖ νά μήν εἶχε νόημα σέ ἕνα κόσμο χαοτικό, «ψυχωτικό» τόν ὀνομάζει ἡ Ilse Grubrich-Simitis, σάν ἐκεῖνο τῶν στρατοπέδων, ὅπου δέν ὑπῆρχε καμία δυνατότητα ἐπιλογῆς, ἔχει ὅμως ἕναν μνημόσυνο χαρακτήρα, ὡς ἔκφραση τῆς ἀφοσίωσης στούς νεκρούς, καί ὀρισμένες φορές μάλιστα εἶναι ὁ μόνος τρόπος νά κρατηθεῖ στόν ἐπιζήσαντα τό αἶσθημα ὅτι ἀνήκει στή συγκεκριμένη συλλογικότητα.

Εἶπαμε προηγουμένως ὅτι οἱ ναζί παραβίασαν τούς Θεμελιώδεις Νόμους τοῦ Ἀνθρώπου. Στά στρατόπεδα οἱ ναζί δέν παραβιάζουν πλέον: σ' ἕνα κόσμο χωρίς ἀξία οὔτε νόμο, ἡ παραβίαση δέν ἔχει πιά κανένα νόημα παρά μόνον γιά ἐκείνους τῶν ὁποίων οἱ ἀξίες δέν ἐσφάγησαν.

Οἱ ἐκτοπισμένοι, ἔχοντας παρακολουθήσει σκηνές φρίκης, εἶναι σάν νά διέπραξαν οἱ ἴδιοι τήν παραβίαση: στήν κατάβασή τους στόν Ἄδη εἶδαν αὐτό πού δέν πρέπει κανείς νά δεῖ. Ἐχοντας, παρά τή

θέλησή τους, παραβιάσει αὐτό τό ταμπού, νοιώθουν ἐνοχοί ἀκριβῶς ἐπειδή ὑπῆρξαν μάρτυρες.

Συναισθήματα ἐνοχῆς γέννησαν ἐπίσης καί ὀρισμένοι μηχανισμοί ἄμυνας, προστασίας τοῦ ψυχισμοῦ, πού υἰοθετήθηκαν στήν περίοδο τοῦ ἐγκλεισμοῦ ὅπως ἡ «συναισθηματική ἀναισθησία». Σύμφωνα μέ ὀρισμένους μελετητές αὐτό τό ἀτέλειωτο πένθος εἶναι δυνατόν νά ξεπερασθεῖ μέσα ἀπό μιά διαδικασία «ἱστορικοποίησης» ὅπου ὁ διασωθείς θά ἐπιχειρήσει νά «ὑπερβεῖ» τό προσωπικό του δράμα ἐντάσσοντάς το στά ἱστορικά του συμφραζόμενα.

Τό ἀδιάκοπο αὐτό πένθος εἶναι ἐκ διαμέτρου ἀντίθετο μέ τό ἀδύνατο πένθος (*deuil impossible*) τῆς γερμανικῆς κοινωσίας, συνδεδεμένο μέ μιά πλήρη ἀπάθηση, ἢ μᾶλλον μέ τήν ἄρνηση, καί μέ μιά ὑπερεπένδυση στήν οἰκονομική ἐπιτυχία.

Σ' αὐτό τό σημείο θά διακόψω γιά νά διαπιστώσω ὅτι ἐνῶ καλοῦμαι νά μιλήσω γιά τή δεύτερη γενιά, γιά τούς ἀπογόνους, ὅπως βλέπετε, γλιστρώ συνεχῶς στήν πρώτη γενιά, στούς ἐπιζήσαντες.

Τί εἶναι ἐκεῖνο πού μᾶς στρέφει διαρκῶς πρὸς τά πίσω; Ἐνα εἶδος μαγείας (*fascination*), ἕνας μαγνητισμός πού μπορεῖ νά ἀσκεῖ στόν καθέναν ἡ φρίκη αὐτῆς τῆς περιόδου ἡ ὁποία κληρονομήθηκε δεύτερο χέρι; Ἡ μήπως θρῆσκόμεστε ἤδη στήν περιοχή τῆς δεύτερης γενιάς, τῶν κληρονόμων, πού ἡ τραυματική ἐμπειρία τους μεταδόθηκε ὅπως τούς μεταδόθηκε (μέσα ἀπό σιωπές, χάσματα, μισόλογα...). Ἄπ' ὅ,τι φαίνεται τά ὄρια εἶναι ἀρκετά ρευστά. Εἶτε τό θέλουμε εἶτε ὄχι ἐκεῖνο πού σφράγισε τήν προηγούμενη γενιά ἀφορᾷ καί τίς ἐπόμενες γενιές.

Συχνά ἡ πρώτη γενιά δέν ἐκδηλώνει συμπτώματα ἡ ἐμφανῆ ἐνοχλήματα, μοιάζει ἐντελῶς προσαρμοσμένη. Μποροῦμε ὅμως νά διακρίνουμε τά τραύματα τῆς στή δεύτερη γενιά, διαπλεκόμενα μέ τήν ξεχωριστή, ἀτομική ἱστορία τοῦ καθενός, σύμφωνα μέ τή δυναμική τῶν ταυτίσεων μέ τούς δύο γονεῖς.

Ἡ N. Zadjé, ἐθνοψυχολόγος, μιλώντας γιά τό τραῦμα στή δεύτερη γενιά Ἑβραίων λέει: καθώς τό σήμερα, ἀντικειμενικά, ἔχει γιά πολλές ὁμάδες Ἑβραίων ἐλάχιστη σχέση μέ τό χθές (ἀναφέρεται στίς κοινότητες πού ἀφανίσθηκαν σχεδόν ὀλοκληρωτικά) τό μόνο σημείο σύνδεσης τῆς δεύτερης γενιάς μέ τήν πρώτη –ὡς πρὸς τήν ἐβραϊκότητα τουλάχιστον– εἶναι παραδόξως ἕνα σημείο συρραφῆς, δηλαδή ἡ σύνδεση εἶναι τό ἴδιο τό τραῦμα. Μέ ἄλλα λόγια, ἡ σύνδεση μοιάζει νά γίνεται στό σημείο τῆς ρήξης. Ἐξάλλου τό τραῦμα εἶναι ἕνας τρόπος σύνδεσης ἐκείνου πού εἶναι ἀσύνδετο στό ἐπίπεδο τοῦ νοήματος καί τῆς συμβολοποίησης. Καί οἱ ἀκραῖες ἐμπειρίες εἶναι τραυματικές ἀκριβῶς ἐπειδή εἶναι ἐξαιρετικά δύσκολο νά συμβολοποιηθοῦν. Τί γίνεται τότε μέ αὐτές τίς θανατηφόρες περιοχές, τίς περιοχές ἀνυπαρξίας, τίς περιοχές ἐκείνες πού δέν μποροῦν νά παρασταθοῦν καί νά ὀνομαστοῦν;

Τίς κληρονομοῦν «ἀχώνευτες» οἱ ἐπόμενες γενιές. Καί αὐτό πού παραλαμβάνουν οἱ ἐπόμενες γενιές δέν εἶναι τραυματικό ἐπειδή συνιστᾶ ἓνα ἀτύχημα τῆς ζωῆς ἢ τῆς Ἱστορίας, ἀλλά, κυρίως, ἐπειδή ἀφορᾶ μιά ἐμπειρία πού ἀγγίζει τὰ ὅρια τοῦ ἀνείπωτου.

Ἡ Λ. Κάν διατρέχει μέ κριτική ματιὰ τίς διάφορες κλινικές καί θεωρητικές ἀπόψεις πού κυκλοφόρησαν στόν ψυχαναλυτικό χῶρο ἐδῶ καί 40 χρόνια, ξεκινώντας ἀπό «τό σύνδρομο τοῦ ἐπιζήσαντος» πού τό 1963 ἦταν ἤδη μιά ξεχωριστή κλινική ὄντοτητα, ἓνα σύνδρομο μὴ ἀναστρέψιμο, μὴ ἐπιδεχόμενο θεραπευτική προσέγγιση.

Ἐνα ἀπό τὰ κοινὰ χαρακτηριστικά τῶν ἀπόψεων στίς ὁποῖες ἀναφέρεται, εἶναι ἡ συγκέντρωση σέ ἓνα ἐνιαῖο πεδίο μιᾶς μεγάλης ποικιλίας συμπτωμάτων καί ὀδυνῶν, μέ βάση τὰ ἱστορικά συφραζόμενα. Μέ ἄλλα λόγια ὁ ἐπιζήσας γίνεται τό ἄμεσο προϊόν ἑνός προοδιορισμοῦ πού βασίζεται στό ἱστορικό του. Προοδιορίζεται, δηλαδή, ἀπό τήν ἱστορική γνώση τῶν γεγονότων πού συνειρμικά δέν εἶναι πλέον στή διάθεσή του καί τὰ ὁποῖα ἐμεῖς γνωρίζουμε μέσω ἐξωτερικῶν μαρτυριῶν, γραπτῶν ἢ προφορικῶν.

Τί συνέπειες ἔχει αὐτή ἡ περιοριστική ἀναγωγή τῆς «Shoah» σέ ἓνα τραῦμα; Ἡ, ὅπως λέει ὁ Ἴμρε Κέρτες (Imre Kertesz), γιά ποιό γεγονός πρόκειται; Πῶς μπορούμε νά τό συλλάβουμε χωρίς νά τό τετραγωνίσουμε σέ μιά σημειολογία εἰσαγόμενη ἀπό τόν ἱστορικό λόγο; Καί πῶς θά ἀποφύγουμε νά τό ἐντάξουμε σέ μιά ἀπλουστευτική θεωρία τοῦ τραύματος;

Εἶναι σάν ἡ ἀκραία αὐτή ἐμπειρία νά τίναξε στόν ἀέρα, νά διέλυσε, μερικά ἢ συνολικά, τή λειτουργία τοῦ ψυχικοῦ ὄργανου καί μαζί μ' αὐτήν καί τή φροϋδική μεταψυχολογία. Εἶναι σάν «ἡ ψυχάνλυση, ἀντιμέτωπη στό γκρέμισμα τῶν χειραφετημένων ἀναπαραστάσεων ἑνός πεπρωμένου προικισμένου μέ νόημα, νά παραιτεῖται μέ μία κίνηση ἀπό κάθε φιλοδοξία νά ὑποστηρίξει τήν ὑπόθεση μιᾶς πολυπλοκῆς ψυχικῆς ζωῆς, ἐξαρθρώνοντας ἀπό τή λειτουργία τῆς γλώσσας τή δυνατότητά της νά πλάθει ἀκούραστα, καί χάρη στήν ἀπώθηση, χάρη στό σθήσιμο τοῦ φόνου, ἀναρίθμητες ἐπιστροφές ἐκείνου πού στό βάθος πρέπει νά μείνει μὴ ἀναγνωρίσιμο».

Τέλος ἡ Λ. Κάν μιλάει γιά τή δική της θεώρηση καί κλινική προσέγγιση ἐπιστρέφοντας τή φροϋδική θεωρία τοῦ τραύματος ὡς μεθύτερο, καί στήν «ἀπώθηση» πού ἀχρηστεύεται στίς θεωρήσεις αὐτές, καθώς καί στήν «πρωτογενή καταστροφικότητα», στήν «ἐνόρμηση τοῦ θανάτου», ἀλλά καί στή «λίμπντο», πού κι αὐτή μοιάζει νά ἐξαιρεῖται,

σάν νά ἦταν ἀπρεπές νά συνυπάρχει μέ τίς φρικαλεότητες τῆς Ἱστορίας. Ὅμως τότε πῶς ἐπιβίωσαν αὐτοί οἱ ἄνθρωποι;

Ἡ Λ. Κάν προτείνει τήν ἐπανασύσταση ἐντός τῆς θεραπείας ἑνός πλαισίου ἐνσυναίσθησης (empathie) [ἀκριβῶς λόγω τῆς ἀποδιοργάνωσης τῆς διαδικασίας ἐνσυναίσθησης στά στρατόπεδα] πού θά ἐπιτρέψει στόν ἐπιζήσαντα νά ἀνασυνθέσει μιά συνεκτική καί πλήρη αὐτοβιογραφική ἀφήγηση τῆς ἐμπειρίας του. Τό ἴδιο ἰσχύει καί γιά τόν ἀπόγονό του. Ἄν τό τραῦμα εἶναι ἐκεῖνο τό ὁποῖο δέν μπορεῖ νά καταλάβει ὁ ἐπιζήσας ἐνῶ ταυτόχρονα τόν καταλαμβάνει τόσο ὀλοκληρωτικά πού ἐμποδίζει κάθε δεσμό ἐνσυναίσθησης μέ τό παιδί του, ἡ ἐπιστροφή τῆς ἐμπειρίας τοῦ γονιοῦ στό παιδί ὀδηγεῖ αὐτό τό παιδί νά «ὄνειρεύεται» τήν ἐμπειρία τοῦ γονιοῦ, δηλαδή «νά προσπαθεῖ νά ἀφομοιώσει μιά σημασία πού τοῦ μεταδόθηκε χωρίς νά ἔχει γίνει κατανοητή». Μέ ἄλλα λόγια στά παιδιά τῶν ἐπιζώντων βλέπουμε ἓνα εἶδος διαπερατῆς μεμβράνης ἀνάμεσα στό παιδί καί τή μητέρα, πού ἀπαγορεύει τόν ἀποχωρισμό τοῦ παιδιοῦ ἀπό τόν γονιό. Τό παιδί ζητᾶ διαρκῶς μιά ἐνσυναίσθηση ἀπό τή μητέρα τήν ὁποία ὅμως δέν παίρνει λόγω τῶν ναρκισσιτικῶν ἐλλειμμάτων τῆς μητέρας, ἀλλά καί τό ἴδιο βρίσκεται σέ μιά θέση ἐνσυναισθανόμενου ἀκροατῆ πού προσπαθεῖ νά ἐρμηνεύσει αὐτό πού θά ἔμενε στά σκοτάδια μιᾶς τεμαχισμένης μνήμης.

Ἄν ἡ ψυχαναλυτική θεωρία τοῦ τραύματος ἔχει νόημα ἐδῶ, αὐτό μπορούμε νά τό δοῦμε στή δεύτερη γενιά. Καί σ' αὐτό τό σημείο ἡ Λ. Κάν εἰσάγει μιά πρωτότυπη θέση μιλώντας γιά τό ξεδίπλωμα τῶν δύο χρόνων τοῦ τραύματος σέ δύο γενιές.

Γιά τόν γονιό πού ἔζησε στά στρατόπεδα ἡ ἐμπειρία ὑπῆρξε τόσο καταστροφική πού συχνά ἀναζητᾶμε μάταια τόν δεύτερο χρόνο τοῦ τραύματος, τό μεθύτερο, πού ἴσως μπορέσει νά φέρει τό τραῦμα πιό κοντά στή συνειδηση. Ἐνῶ στό παιδί τοῦ ἐπιζήσαντα, ἡ ἐπανάληψη τῆς ἐμπειρίας μέσα στή σχέση μέ τή μητέρα ἀποκαθιστᾶ τή δυνατότητα τῆς ἐρμηνείας.

Βλέπουμε ὅτι σύμφωνα μ' αὐτή τήν ἀνάγνωση οἱ γονεϊκές φιγούρες μεταφέρονται ἀποκλειστικά στή μητρική φιγούρα, διότι στό ναζιστικό σύμπαν ἡ πατρική τάξη ἔχει ἀποτύχει νά λειτουργήσει προστατευτικά. Ὁ πατέρας ἔχει χάσει τή θέση του ὡς φύλακας τοῦ νόμου ἀφήνοντας τή μητρική εἰκόνα νά κυριαρχεῖ σέ μιά παντοδυναμία πού ἔχει δύναμη ζωῆς καί θανάτου.

Φτάνουμε στό τέλος αὐτῆς τῆς παρουσίας πού φιλοδοξοῦσε νά δώσει στοιχεῖα ἑνός προβληματι-

ομοῦ σέ ὅ,τι ἀφορᾶ τίς διαγενεαλογικές ἐπιπτώσεις, τῆς γενοκτονίας τῶν Ἑβραίων στίς ἐπόμενες γενιές.

Ἡ διεργασία αὐτῶν τῶν ἐπιπτώσεων, προσωπική καί συλλογική, τόσο στούς ἀπόγονους τῶν διασωθέντων Ἑβραίων, ὅσο καί στούς ἀπόγονους τῶν ναζιστῶν εἶναι ἴσως «τό ζήτημα ἐκεῖνο πού τοῦς συνιστᾶ ὑποκείμενα» θά μπορούσαμε νά ποῦμε παραφράζοντας τόν Ζ. Λακάν. Ὑποκείμενα τῆς Ἱστορίας θά λέγαμε, γιά νά ἔλθουμε καί στό ζήτημα τῆς ἱστορικής εὐθύνης.

Ἡ Ν. Zaltzman μιλάει γιά τήν καθολικότητα αὐτοῦ τοῦ τραύματος τό ὅποιο κληρονόμησε ὀλόκληρη ἡ ἀνθρωπότητα, καί τονίζει τήν ὑποχρέωση μιᾶς ψυχικῆς ἐργασίας: «μόνο τό ἀτομικό ἔργο τῆς *Kulturarbeit* –τῆς ἐργασίας τοῦ πολιτισμοῦ– μέ τή δύναμη πού ἔχει νά μετασχηματίσει τήν ἀνθρώπινη πραγματικότητα μπορεῖ νά προσφέρει βοήθεια στό πλήγμα, ὄχι πάντως νά τό γιατρέψει μέ τήν ἔννοια τῆς κατάργησής του».

Ἀναζητώντας ὁ καθένας τόν προσωπικό του λόγο γιά τή φρίκη τοῦ παρελθόντος τῶν γονιῶν καί

τῶν παππούδων του, ὅπως καί τῆς συλλογικότητας στήν ὁποία βρέθηκε νά ἀνήκει, παλεύει κατά τῆς βαρβαρότητας καί τῆς φρίκης, μέσα του καταρχήν, παλεύει δηλαδή ἐναντίον ἐκείνου πού στερεῖ τό ἀνθρώπινο ὑποκείμενο ἀπό ὅ,τι τό συνιστᾶ ὡς ὑποκείμενο (Ο. Oppenheim).

Dan Baron, *L' heritage infernal*, Éditions, Eshel, Παρίσι, 1991.

L' ange exterminateur, συλλογικό, Revue de l' Université de Bruxelles, Cerisy, 1993.

Nathalie Zajde, «Souffle sur tous ces morts et qu' ils vivent», ed. *La pensee sauvage*, 1993.

Nathalie Zaltzman, *De la guerison psychanalytique*, PUF, 1998.

Penser/Rever, «Retours sur la question Juive», Editions de l' Olivier, printemps 2005.

Ἐκ τῶν ὑστέρων, τεύχη 11 καί 12, «Πεπωμένα τοῦ τραυματικοῦ», Ἑξάντας.

ΤΟ ΣΧΕΔΙΟ ΜΑΡΣΑΛ ΚΑΙ Η ΑΝΑΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ

τοῦ Γιώργου Σταθάκη

Εδῶ θά ἤθελα νά ἐξετάσω περιληπτικά τά δύο πύο σημαντικά βιβλία πού ἔχουν γραφτεῖ γιά τό Σχέδιο Μάρσαλ στήν Εὐρώπη, τοῦ Χόγκαν (M. Hogan, *The Marshall Plan. America, Britain and the reconstruction of Western Europe, 1947-1952*, Cambridge: Cambridge University Press, 1987) καί τοῦ Μίλγουορντ (A. Milward, *The reconstruction of Western Europe, 1945-51*, London: Methuen, 1984). Στά δύο αὐτά βιβλία διατυπώνονται ἴσως μέ τόν καλύτερο τρόπο οἱ δύο βασικές προσεγγίσεις πού ἔχουν ἀναπτυχθεῖ στήν ἱστοριογραφία γιά τό Σχέδιο Μάρσαλ.

Ὁ Χόγκαν θεμελιώνει μιά προσέγγιση πού βλέπει τά πράγματα, ὑπερβολικά θά ἔλεγα, ἀπό τήν ἀμερικανική ὀπτική στό Σχέδιο Μάρσαλ. Ἡ κεντρική ἰδέα εἶναι ὅτι ἡ μεταπολεμική Δυτική Εὐρώπη θεμελιώθηκε πάνω στίς ἰδέες πού εἶχαν δημιουργήσει τήν Ἀμερική, τίς ΗΠΑ δηλαδή. Ὁ εὐρωπαϊκός δρόμος δέν εἶναι καθόλου εὐρωπαϊκός, ἀλλά ἀμερικανικός. Καί ὁ ἀμερικανικός δρόμος, μετά ἀπό πολλές παλινδρομήσεις καί μεταβολές κατά τό παρελθόν, πού δέν ἐνδιαφέρουν ἐδῶ, ἦταν τό Νιού Ντῆλ τῆς δεκαετίας τοῦ '30. Ἡ Εὐρώπη φτιάχτηκε ἀκριβῶς πάνω σέ αὐτές τίς γραμμές, πάνω σέ αὐτές τίς ἰδέες. Στήν περίοδο τοῦ Νιού Ντῆλ σχηματίστηκε στίς ΗΠΑ μιά τεράστια ἡγεμονική δύναμη πού σέ κοινωνικό ἐπίπεδο συσπείρωσε πλατιές ὁμάδες ἐπιχειρηματιῶν, ἐργαζομένων καί γραφειοκρατῶν. Πεποίθησή τους ἦταν ὅτι ἡ ἐνοποιητική δύναμη μᾶς κοινωνίας εἶναι ἡ ἀνάπτυξη, ἡ οἰκονομική μεγέθυνση ἡ ὁποία μπορεῖ νά ἐπιτευχθεῖ μέσω ἐνός συνδυασμοῦ τῆς ἐλεύθερης ἀγοράς καί τοῦ προγραμματισμοῦ. Ἡ πρώτη θά ἐδράζεται σέ μιά μεγάλη ἐνιαία ἀγορά ὅπου μεγάλες ἐπιχειρήσεις θά λειτουργοῦν μέ ἀνταγωνιστικό τρόπο, θά ἀξιοποιοῦν τίς οἰκονομίες κλίμακας καί θά ἐνσωματώσουν συστηματικά τίς τεχνολογικές ἀλλαγές. Ὁ προγραμματισμός θά ἐδράζεται σέ μιά ἀξιόπιστη δημόσια διοίκηση πού θά ἔχει τήν ἱκανότητα νά σχε-

διάζει καί νά διαχειρίζεται πόρους, γιά τίς ὑποδομές, τήν ἄμυνα, τήν ἐρευνα καί τήν παιδεία καί νά διασφαλίζει ἀξιόπιστους καί ἀποτελεσματικούς μηχανισμούς ὑποστήριξης τόσο τῆς οἰκονομικῆς ἀνάπτυξης, ὅσο καί τῆς διανομῆς τῶν εἰσοδημάτων. Οἱ παραδοσιακές ταξικές ἀντιθέσεις ἐκλείπουν σ' ἓνα τέτοιο σύστημα ἐφόσον οἱ ἐργοδοτικές ὀργανώσεις, οἱ συνδικαλιστικές ὀργανώσεις καί τό κράτος ἀπό κοινού συμμετέχουν στίς κεντρικές ἐπιλογές πού γίνονται σέ ἐπίπε-

δο προγραμματισμού ή από κοινού ρυθμίζουν τις εξελίξεις στους μεγάλους βιομηχανικούς κλάδους.

Σύμφωνα με τόν Χόγκαν τό Σχέδιο Μάρσαλ, αναπαρήγαγε αυτές ακριβώς τις ιδέες με αναφορά πλέον στην Εύρώπη. Στόχος του ήταν ή γρήγορη ανασυγκρότηση τής Εύρώπης και ή ένταξή της, ως έταίρου πλέον, σ' ένα πολυκεντρικό διεθνές σύστημα διαχείρισης τής παγκόσμιας οικονομίας. Νικητές και ήττημένοι θά είχαν θέση σέ αυτό.

Η προεδρία Τρούμαν, εξαιτίας τής ήγεμονίας πού ασκοῦσαν οι ιδέες στίς ΗΠΑ κατάφερε νά ξεπεράσει αποτελεσματικά τή δεξιά και τήν άριστερή κριτική πού διατυπώθηκαν απέναντι στό Σχέδιο Μάρσαλ. Οι φωνές υπέρ τής επιστροφής στόν άπομονωτισμό δέν είχαν τύχη. Η άριστερή φιλελεύθερη κριτική, πού προείδε επιτυχώς τις παρενέργειες από τήν άσκηση τής άμερικάνικης ήγεμονίας σέ παγκόσμια κλίμακα, ήταν μάλλον αδύναμη σέ πολιτικό επίπεδο.

Σύμφωνα με τόν Χόγκαν τό Σχέδιο Μάρσαλ άποτελοῦσε τυπική περίπτωση οικονομικής διπλωματίας, όπου μέσω τών οικονομικῶν μέσων θά επιτυγχάνονταν οι άπώτερες πολιτικές και στρατιωτικές επιδιώξεις. Έν προκειμένω, ή περιχαράκωση τοῦ κομμουνισμοῦ, ή συγκράτηση τοῦ κινδύνου ἐξ Ἀνατολῶν. Έντούτοις τό Σχέδιο Μάρσαλ ήταν κάτι περισσότερο από τήν τυπική περίπτωση τής οικονομικής διπλωματίας. Επρόκειτο γιά τήν άπόπειρα έξαγωγής ενός πετυχημένου οικονομικοῦ μοντέλου σέ μιά ήπειρο πού ιστορικά τουλάχιστον είχε επιδείξει άκρατους εθνικισμούς και συγκρούσεις και στήν όποία ό άμερικανικός δρόμος φάνταζε από πρώτη άποψη αδύνατος. Η φύση τών ιδεῶν πού περιέβαλλαν τό Σχέδιο Μάρσαλ, ή πολιτική συγκυρία, αλλά και ή κλίμακα τοῦ ἐγχειρήματος καθιστοῦσαν τις παραδοσιακές μορφές άσκησης τής διπλωματίας, δηλαδή τό Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν και τις διπλωματικές άποστολές, έντελῶς ακατάλληλες γιά τήν ὑλοποίηση τοῦ Σχεδίου. Έτσι ή ὑλοποίησή του άνατέθηκε σ' ένα νέο οργανισμό πού θά επάνδρωναν επιχειρηματίες, συνδικαλιστές και γραφειοκράτες και ό όποιος θά διαλυόταν με τήν ολοκλήρωση τοῦ ἔργου του.

Τό Σχέδιο Μάρσαλ από τήν άρχή ἔθεσε, λοιπόν, ως προτεραιότητα τήν οικονομική ανάπτυξη μέσω τής διαμόρφωσης μιάς μεγάλης ενιαίας αγοράς. Έδώ τά πράγματα δέν ήταν εύκολα. Οι παραδοσιακοί εθνικισμοί ήταν στή θέση τους και σέ κάθε δῆμα ή άμερικανική πολιτική θά ἔπρεπε νά συμβιβάζει διαρκῶς τά συγκρουόμενα εθνικά αίτήματα. Από τήν άρχή ή Ἀγγλία ἠθέλε νά μείνει ἐκτός τής εὐρωπαϊκῆς ἐνοποίησης και νά διατηρήσει μιά προνομιακή σχέση με τις ΗΠΑ, κάτι πού ανάμεσα στά άλλα σήμαινε ότι ή οικονομική βοήθεια πρὸς τήν Ἀγγλία δέν θά ἔπρεπε νά ὑπόκειται στους κανόνες διανομῆς ενός δεδομένου ποσοῦ πού θά είχε δεσμευτεῖ γιά τό σύνολο τών εὐρωπαϊκῶν χωρῶν. Δεύτερον, ή μείωση τών δασμῶν και ή ἀπελευθέρωση τοῦ ἐνδοευρωπαϊκοῦ ἐμπορίου ἐλάχιστα συγκινοῦσε τις

περισσότερες εὐρωπαϊκές χώρες πού ἐπέδιωκαν τήν ἐγγῶρια ανασυγκρότηση τών βιομηχανιῶν τους και ἔβλεπαν με καλό μάτι τή διατήρηση κάποιων περιορισμῶν στό ἐμπόριο πού θά διευκόλυναν τό στόχο αυτό. Τρίτον, ή δημιουργία μεγάλων ἐταιρειῶν πού θά αξιοποιοῦσαν τις οικονομίες κλίμακας τής μεγάλης αγοράς ήταν ἀποδεκτό μόνο στή θεωρία. Στήν πραγματικότητα ὅλες οι μεγάλες χώρες στά μεγαλεπήβολα κρατικά σχέδια τής βιομηχανικής ανάπτυξης (με πῖό χαρακτηριστικό παράδειγμα τό Σχέδιο Μονέ στή Γαλλία) προέβλεπαν ἐθνικές ἐταιρεῖες στίς κρίσιμες βιομηχανίες. Οι Ἀμερικανοί ήταν ἀντιμέτωποι με τό πρόβλημα ότι καμία χώρα δέν ήταν ἔτοιμη νά ἀπεμπολήσει τις χαλυβουργίες της, τά ναυπηγεία της, τήν αυτοκινητοβιομηχανία ή τις χημικές βιομηχανίες στό ὄνομα τής συμπληρωματικότητας σέ πανευρωπαϊκό επίπεδο. Έτσι οι Ἀμερικανοί προκειμένου νά ἐνισχύσουν τό ἐνδοευρωπαϊκό ἐμπόριο στράφηκαν σέ θεσμικά μέτρα. Μετέτρεψαν ένα μέρος τής βοήθειας σέ ἔμμεση, ή όποία θά χρηματοδοτοῦσε μόνο τά ἐλλείμματα τοῦ ἐμπορικοῦ ἰσοζυγίου ανάμεσα στίς εὐρωπαϊκές χώρες και όχι τις ἀπευθείας εισαγωγές από τις ΗΠΑ και δημιούργησαν τήν Εὐρωπαϊκή Ένωση Πληρωμῶν, ἥδη από τις ἀρχές τοῦ '50, ένα ἰδιότυπο κοινό νομισματικό σύστημα πού θά διευκόλυνε τή νομισματική σταθερότητα.

Η ιδέα ότι ή οικονομική ανάπτυξη θά ἀπάλυνε τις ταξικές ἀντιθέσεις στίς εὐρωπαϊκές κοινωνίες φάνταζε ἐξαιρετικῆς, εἰδικά στήν Ἰταλία και τή Γαλλία όπου ὑπῆρχαν ἰσχυρά κομμουνιστικά κόμματα, ή πολύ περισσότερο στήν Ἑλλάδα πού βίωνε τόν Ἐμφύλιο Πόλεμο.

Τέλος ή δημιουργία ἀξιοπιστων κεντρικῶν πανευρωπαϊκῶν θεσμῶν, μιάς εὐρωπαϊκῆς δηλαδή γραφειοκρατίας στά πρότυπα τής ΕΚΑ (τῆς ὀργάνωσης πού δημιούργησαν οι ΗΠΑ προκειμένου νά διαχειριστεῖ τους πόρους τοῦ Σχεδίου Μάρσαλ) ήταν δύσκολο νά ἀναπαραχθεῖ τήν ἐπαύριο τοῦ πολέμου. Ο ΟΟΣΑ και ἄλλοι θεσμοί πού δημιουργήθηκαν τότε είχαν ἄλλον τελικό ρόλο.

Τό βιβλίο τοῦ Χόγκαν με ἀξιοζήλευτη ἀκρίβεια ἐξετάζει διαδοχικά τήν ἀνάδειξη τών προβλημάτων αὐτῶν και τοῦ τρόπου με τόν όποιο ή άμερικανική ήγεσία χειρίστηκε τά θέματα αὐτά, τις ἀλλαγές πολιτικῆς πού κρίθηκαν ἀναγκαῖες, τους συμβιβασμούς πού ἐπιτεύχθηκαν, καθώς και τις διαφορετικές στρατηγικές ἐντός τής άμερικανικῆς πλευρᾶς πού κατά περιόδους ἐφάνιστηκαν. Κλείνει με τή δεύτερη περίοδο τοῦ Σχεδίου Μάρσαλ, τό '50-'52, όταν ἔγινε ή στροφή πρὸς τις ἀμυντικές προτεραιότητες και τους ἐξοπλισμούς πού ὀδήγησε στήν ἴδρυση τοῦ ΝΑΤΟ, περίοδο κατά τήν όποία ή ἀμυντική στροφή ἔπρεπε νά συμβιβαστεῖ με τις ἀναπτυξιακές επιδιώξεις τών Εὐρωπαίων πού παρέμεναν πρωταρχικές.

Μακροπρόθεσμα πενήντα χρόνια μετά οι περισσότερες από αυτές τις ιδέες φαντάζουν ως νά είχαν τεράστια ἐπιρροή στήν Εύρώπη. Η Τελωνειακή Ένωση ἐ-

πιτεύχθηκε αρκετά νωρίς. Οι αγορές σιγά-σιγά ολοκληρώθηκαν και τα πρότυπα παραγωγής και κατανάλωσης έχασαν τον εθνοκεντρικό χαρακτήρα που είχαν στο παρελθόν. Η γραφειοκρατία στις Βρυξέλλες σχηματίστηκε και διαχειρίζεται κοινούς ευρωπαϊκούς πόρους. Οι ταξικές εντάσεις εξομαλύνθηκαν μετά από μία χρυσή περίοδο οικονομικής ανόδου, μία περίοδο κρίσης και συγκρούσεων, αλλά και μία σημαντική δεκαετία υποχώρησης της άριστερας. Η κομμουνιστική απειλή, έναντι της οποίας το Σχέδιο Μάρσαλ επεδίωξε να σχηματίσει μία ένοπλη Δυτική Ευρώπη κατέρρευσε και οι χώρες του ανατολικού μπλόκ, εντάχθηκαν όλες στην ευρωπαϊκή διαδικασία ενοποίησης εκτός από τη Ρωσία. Η Ε.Ε. έγινε αναπόσπαστο κομμάτι του παγκόσμιου οικονομικού συστήματος. Το κοινό νόμισμα έγινε πραγματικότητα. Η Ευρώπη φαίνεται να ακολουθήσει τον αμερικανικό δρόμο.

Αυτά όμως έγιναν αργότερα, πολύ αργότερα και εδώ τίθενται οι αντιρρήσεις του δεύτερου βιβλίου που ουσιαστικά απομυθοποιεί το Σχέδιο Μάρσαλ. Ο Μίλγουορντ θεωρεί ότι οι Άμερικανοί αυτά είχαν στο κεφάλι τους, και καλώς τα είχαν, διότι τίποτα μεγαλήβολο δεν ξεκινάει στην ιστορία χωρίς να υπάρχουν πολιτικές και κοινωνικές ομάδες που να πιστεύουν σε αυτό. Μόνο που οι ιδέες αυτές ήταν ένα συνονθύλευμα πραγματιστικών παρατηρήσεων, ανιστόρητων διατυπώσεων και ουτοπικών ιδεών. Έτσι φάνηκε να ξεκίνησε το Σχέδιο Μάρσαλ. Εντούτοις το Σχέδιο Μάρσαλ ξεκίνησε μετά από την άποτυχία του Μπρέτον Γούντς όταν έγινε φανερό δηλαδή το 1945 ότι η διαμόρφωση ενός παγκόσμιου νομισματικού συστήματος που θα διασφάλιζε σχετικά σταθερές ισοτιμίες και θα διευκόλυνε το παγκόσμιο εμπόριο αποδείχθηκε εντελώς εκτός πραγματικότητας. Το Σχέδιο Μάρσαλ εντάσσεται στην προσπάθεια των ΗΠΑ να σώσουν το Μπρέτον Γούντς.

Άρα εδώ η όπτική αλλάζει. Το πρόβλημα του Μπρέτον Γούντς ήταν ένα και μοναδικό: το περίφημο έλλειμμα του δολαρίου. Οι ΗΠΑ μετά τον πόλεμο εξήγαγαν παντού ανάμεσα στα άλλα τρεις βασικές κατηγορίες αγαθών (δημητριακά, άνθρακα και μηχανήματα). Παράλληλα δεν εισήγαγαν τίποτα, παρά μόνο πρώτες ύλες.

Στή συνέχεια ο Μίλγουορντ στρέφεται προς τις ίδιες τις ευρωπαϊκές οικονομίες και καταγράφει την πορεία της ανασυγκρότησής τους. Αντίθετα από ό,τι πίστευαν οι Άμερικανοί, όταν παρουσίαζαν μία δραματική εικόνα της Ευρώπης το 1947, με εξαίρεση τη Γερμανία, οι ρυθμοί ανασυγκρότησης ήταν εντυπωσιακοί στις περισσότερες χώρες. Οι οικονομίες είχαν φθάσει ήδη το '47 στο 85-90% των προπολεμικών επιπέδων παραγωγής. Σε ορισμένες χώρες το '47 όντως υπήρξε μία κάμψη των ρυθμών που θα μπορούσε να θεωρηθεί ως ένδειξη μιάς επικείμενης ύφεσης, αλλά στις περισσότερες περιπτώσεις η κατάσταση ήταν μάλλον διαχειρίσιμη.

Άκριβως επειδή η ανασυγκρότηση ήταν εντυπωσιακή και ο βασικός προμηθευτής των κάθε μορφής αγαθών, ήταν οι ΗΠΑ, οι ευρωπαϊκές οικονομίες βρέθηκαν αντιμέτωπες με το πρόβλημα του ελλείμματος του εμπορίου τους με τις ΗΠΑ, το έλλειμμα δολαρίου. Οι ΗΠΑ έπρεπε να καλύψουν με κάποιο τρόπο το έλλειμμα αυτό. Διαφορετικά η εξισορρόπησή του θα σήμαινε την υποτίμηση των ευρωπαϊκών νομισμάτων, την κάμψη του εμπορίου και την επιβράδυνση της ανάπτυξης, τόσο στην Ευρώπη όσο και στις ΗΠΑ. Θά σήμαινε όμως και την οριστική εγκατάλειψη του Μπρέτον Γούντς.

Οι ΗΠΑ πήραν την απόφαση να δεσμεύσουν πόρους για την εξισορρόπηση του ελλείμματος. Αυτό πρακτικά σήμαινε ότι δέσμευαν το 2,4% του αμερικανικού ΑΕΠ για τη χρηματοδότηση της Ευρώπης το '48 κάτι που σταδιακά μειώθηκε στο 1,5 το '52. Τα χρήματα ήταν λίγο λιγότερα από αυτά που είχαν ήδη ξοδέψει οι ΗΠΑ από το '44 μέχρι το '47 σε διάφορα προγράμματα οικονομικής βοήθειας στο σύνολο του κόσμου. Ήταν λίγο περισσότερα από τα χρήματα που είχαν δώσει στην Ευρώπη το άμεσως προηγούμενο έτος. Έτσι, από 3,4 έφθασαν σχεδόν τα 4 δισεκατομμύρια δολάρια.

Η αλήθεια είναι ότι οι Άμερικανοί έθεσαν και πάρα πολλούς άλλους στόχους, αυτούς που αναλύει ο Χόγκαν. Τό τί κατάφεραν, όμως, σε σχέση με αυτούς, είναι αμφιλεγόμενο. Σύμφωνα με τον Μίλγουορντ, τίποτα. Η αμερικανική πολιτική στέφθηκε από πλήρη άποτυχία. Οι χώρες ήθελαν τα δολάρια για να συνεχίσουν τα προγράμματά τους χωρίς το βραχνά του ελλείμματος και αυτό έκαναν. Η Γαλλία και η Ιταλία ήταν τα πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα. Οι πόροι διοχετεύτηκαν αποκλειστικά και με επιτυχία στη χρηματοδότηση των βιομηχανικών τους σχεδίων. Η Αγγλία, έτσι κι αλλιώς, δεν ήθελε και πολλές εμπλοκές και δεν είχε. Ήθελε απλά οι ΗΠΑ να τις δίνουν χρήματα. Το Σχέδιο Μάρσαλ δεν είχε έτσι κι αλλιώς καμία ουσιαστική εμπλοκή στην Αγγλία. Στις μικρές χώρες, τύπου Ιρλανδίας ή Νορβηγίας, ο ρόλος του Σχεδίου Μάρσαλ μπορεί να ήταν σημαντικός ως ποσοστό στη χρηματοδότηση του εμπορικού ελλείμματος αλλά ο ρόλος του ήταν έτσι κι αλλιώς δευτερευών.

Τό μείζον θέμα ήταν τό εμπορικό έλλειμμα των δυτικοευρωπαϊκών χωρών με τις ΗΠΑ. Αυτό ήταν 2,4 δισεκατομμύρια δολάρια τό '46 και σχεδόν διπλάσιο 4,7 δισεκατομμύρια τό '47. Μετά τό '48 και τό '49 σταθεροποιήθηκε στα 3,4 δισεκατομμύρια και μειώθηκε στή συνέχεια στα 2,5 τό '51. Σχεδόν τό 1 δισεκατομμύριο πήγαινε στα δημητριακά. Οι βασικές αυξήσεις στις εισαγωγές ήταν δημητριακά (απώλεια ανατολικών χωρών), άνθρακας (υπολειτουργία των γερμανικών ανθρακορυχείων) και μηχανήματα κάθε μορφής από πλοία και αυτοκίνητα μέχρι εξοπλισμό (ένδειξη της γρήγορης ανασυγκρότησης).

Γιά τήν ακρίβεια οι πόροι δόθηκαν σε κάθε χώρα με

κύριο κριτήριο τό έλλειμμα τοῦ έμπορικου τους ισοζυγίου μέ τίς ΗΠΑ. Ἄς δοῦμε τήν κατανομή κατά χώρα. Ἡ Ἀγγλία πήρε τό 23% καί ἡ Γαλλία τό 20% ἀκολούθησε ἡ Ἰταλία καί οἱ μικρότερες χώρες.

Ἐμενε φυσικά τό πιά σημαντικό διακύβευμα, ἡ Γερμανία. Ἐκεῖ ὑπῆρχε τό πρόβλημα τοῦ ὑποσιτισμοῦ τοῦ πληθυσμοῦ καί τῆς πλήρως κατεστραμμένης οἰκονομίας. Ἐκεῖ δόθηκαν οἱ περισσότεροι πόροι, ἀλλά ὄχι μόνο ἀπό τό Σχέδιο Μάρσαλ. Στήν περίπτωση τῆς Γερμανίας οἱ ΗΠΑ χρηματοδοτοῦσαν πάνω ἀπό τά δύο τρίτα τῶν εισαγωγῶν τῆς ἀπό μιά πληθώρα προγραμμάτων οἰκονομικῆς βοήθειας, ἐκτός ἀπο τό Σχέδιο

Μάρσαλ. Ἀλλά τό θέμα τῆς Γερμανίας ἦταν σέ κάθε περίπτωση μιά ξεχωριστή ἱστορία. Αὐτό πού ἐδῶ ἔχει σημασία εἶναι ὅτι ἡ ἀνασυγκρότηση τῆς γερμανικῆς βαριάς βιομηχανίας μποροῦσε νά γίνει μόνο μέ τή συμφωνία τοῦ κύριου ἀνταγωνιστῆ τῆς στήν ἡπειρωτική Εὐρώπη, τῆ Γαλλία. Αὐτό, ἀπό τήν ἀρχή τοῦ Σχεδίου Μάρσαλ, ὑπῆρξε τό μείζον θέμα καί ἡ κατάληξή του ἦταν τό Σχέδιο Σούμαν, πού θεωρεῖται ἡ ἀπαρχή τῆς Ε.Ε. Ἡ ἐπιτυχία τοῦ Σχεδίου ἔφερε πιά κοντά τήν ἰδέα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ συντονισμοῦ. Στοιχείο τό ὅποιο κατά τόν Μίλγουορντ, ἀφοροῦσε τίς εὐρωπαϊκές πραγματικότητες καί ὄχι τούς ἀμερικανικούς σχεδιασμούς.

BERNARD KNOX

Οἱ Ἀρχαιότεροι Νεκροί Λευκοί Εὐρωπαῖοι Ἄντρες καί ἄλλες σκέψεις γιά τήν κλασική παιδεία

Μετάφραση: Νίκος Νταγιάντας, ἐπιμέλεια Εὐα. Ἀστυράκη, ἐκδ. Ἀλεξάνδρεια

τῆς Κατερίνας Λαμπρινού

Εἶναι μᾶλλον ἀλήθεια ὅτι ὅποιοσδήποτε ἐπιχειρεῖ νά γράφει κάτι, τό γράφει ἔχοντας ὑπόψη ἕνα συγκεκριμένο ἀναγνωστικό κοινό ἢ ἀκόμα καί ἕνα συγκεκριμένο ἄνθρωπο στόν ὅποιο ἀπευθύνεται. Ὑπάρχουν, ὅμως, καί ἐκεῖνοι οἱ ἐλάχιστοι, οἱ ὅποιοι καταφέρνουν νά γράψουν ἔχοντας ὑπόψη τους τήν ἀνθρωπότητα ὀλόκληρη, νά κερδίσουν ὄχι μόνο τό σύγχρονό τους ἀναγνωστικό κοινό ἀλλά νά σκεφτοῦν καί νά μιλήσουν διαχρονικά, νά φτιάξουν ἀναγνώσματα κλασικά. Ὁ Μπέρναρντ Κνόξ γράφει πράγματι ἔχοντας καταρχήν στό μυαλό του μιά πολύ συγκεκριμένη ὁμάδα διανοητῶν πού τόν ἀφορᾷ.

Ἀπευθύνεται στή μεγάλη –ποσοτικά– καί ἡγεμονική στή σύγχρονη σκέψη μερίδα, Ἀγγλοσαξόνων, κατά κύριο λόγο πανεπιστημιακῶν, ἐκπροσώπων εἴτε τῶν φεμινιστικῶν/γυναικείων ὀργανώσεων, εἴτε τῶν πολιτισμικῶν σπουδῶν, μιλώντας ἀκριβῶς γιά τοὺς κλασικούς, πού ἀποτελέσαν τίς ἀπαρχές τῆς δυτικῆς σκέψης καί τῆς δυτικῆς πολιτισμικῆς παράδοσης. Πρόκειται, δηλαδή, γιά ἕνα ἀκόμη βιβλίο συνεισφορά στήν κουβέντα πού, ἐδῶ καί μερικά χρόνια, διεξάγεται στίς περισσότερες ἀκαδημαϊκές κοινότητες ἀνάμεσα στοὺς ὑποστηρικτές ἑνός πολυπολιτισμικοῦ μοντέλου, πού εὐαγγελίζεται μεταξύ ἄλλων τή στροφή στίς μὴ δυτικές μορφές σκέψης καί πολιτισμικῆς δημιουργίας καί ἐμπίπτει στό εὐρύτερο πλαίσιο τῆς συζήτησης γιά τή νεωτερικότητα. Ὁ Κνόξ, βρετανός κλασικός φιλόλογος καί «στρατευμένος» φιλέλληνας, μέ τό σύντομο αὐτό βιβλίο πού συνίσταται ἀπό τρεῖς διαλέξεις πού ἔδωσε στίς Ἡνωμένες Πολιτεῖες γιά τόν κεντρικό ρόλο τῆς ἑλληνικῆς σκέψης στή διαμόρφωση

τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ, ἔρχεται νά πάρει θέση ὑπέρ τῶν ἀρχαιότερων λευκῶν εὐρωπαϊῶν ἀνδρῶν, κάνοντας ὅμως καί τίς ἀναγκαῖες παραδοχές.

«Δέν ὑπάρχει», διαπιστώνει ὁ συγγραφέας, «σχεδόν καμιά πτυχή τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ πού νά μὴν ἔχει ἀνελέητα ἐρευνηθεῖ, ἀναλυθεῖ καί ἐκτεθεῖ μέσα στή διαφορετικότητά της (...) ἀπό μελετητές ἐφοδιασμένους μέ τίς διοράσεις καί τίς μεθόδους τῆς κοινωνιολογίας, τῆς ψυχολογίας, τῆς ψυχανάλυσης, τοῦ στρουκτουραλισμοῦ, τῆς ἀποδόμησης, τῆς ἀφηγηματολογίας, τῆς σημειωτικῆς καί ὅλων τῶν ἄλλων διαρκῶς ἀξανατόμενων ὄπλων τοῦ νεότερου πνευματικοῦ ὀπλοστασίου» (σ. 30-31). Ἔτσι, στήν πρώτη διάλεξη ὁ Κνόξ, ἀντλώντας τά παραδείγματα του ἀπό τά ἔργα τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γραμματολογίας, διατυπώνει τίς παρατηρήσεις του ἀναφορικά μέ τέσσερις θεματικές ἐνότητες –τήν ἀνθρωπολογία, τήν ψυχολογία, τή δουλεία καί τίς γυναῖκες– γιά νά διαπιστώσει σέ ὅ,τι ἀφορᾷ τίς δύο πρώτες, τήν πολυπλοκότητα τῶν κοινωνικῶν σχηματισμῶν καί πολιτισμικῶν πρακτικῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας, καθῶς καί τή συνθετότητα τῶν ἀνυπερβλητῶν πλασματικῶν χαρακτήρων τῶν ἀρχαίων τραγωδιῶν.

Ἐν συνεχείᾳ ἐπικεντρώνεται στήν ὄντως ὑποβαθμισμένη θέση τῶν γυναικῶν καί στό ρόλο τῶν δούλων, ἐπιβεβαιώνοντας τήν περιγραφή τῆς ἀθηναϊκῆς κοινωνίας ὡς σεξιστικῆς καί ἀνισης, ἀφοῦ, ὅμως, πρώτα σχολιάσει ἐκτενῶς τοὺς ἐξαιρετικά ρηξικέλευθους καί δυναμικούς γυναικείους χαρακτήρες τῶν τραγωδιῶν, πού ἀπέχουν κατά πολύ, σύμφωνα μέ τό συγγραφέα, ἀπό τό νά ἀποτελοῦν μιά ἀπλή ἐνδειξη ἐνδιαφέρο-

ντος για τις γυναίκες στις δημόσιες παραστάσεις και μιά επιπλέον επιβεβαίωση της κυριαρχής ανδρικής ιδεολογίας.

Η δεύτερη διάλεξη αναφέρεται σε μιά σύντομη μελέτη του ρόλου των ανθρωπιστικών σπουδών από την αρχαία Αθήνα μέχρι σήμερα. Ο συγγραφέας αναγνωρίζει ότι διαχρονικά οι ανθρωπιστικές σπουδές βρισκονταν σε άμυνα, αφενός γιατί έθεταν ερωτήματα τά όποια δέν απαντούσαν, αφετέρου γιατί στόχος τους ήταν νά κάνουν τούς πολίτες νά αμφιβάλλουν. Επιπλέον, έντοπίζοντας τις άπαρχές των ανθρωπιστικών σπουδών στή διδασκαλία των σοφιστών του 5ου αιώνα π.Χ. και στά εφόδια πού έδιναν για τή συγκρότηση του δημοκρατικού πολίτη, καταλήγει ότι οι σπουδές αυτές «ήρθαν στό φώς ως παιδεία δημοκρατίας, ως προετοιμασία για τή συμμετοχή σε μιά ελεύθερη πολιτεία (...) συνήγοροι τής ελευθερίας τής σκέψης και του λόγου... (πού) ... θα προετοιμάσουν τά νεαρά μυαλά για τις βαρυσήμαντες επιλογές, τις κρίσιμες αποφάσεις τις όποιες άντιμετωπίζει ό κόσμος σήμερα» (σ. 97-98).

Στήν τρίτη διάλεξη ό Κνόξ προσπαθεί νά αποδείξει με μιά διωματική προσέγγιση τή συνέχεια πού υπάρχει στό επίπεδο τής γλώσσας ανάμεσα στά αρχαία και στά νέα έλληνικά. Δηγούμενος περιστατικά από τήν έτήσια παραμονή του στήν Ελλάδα (1958), προσπαθεί νά ανασκευάσει τήν εύρέως διαδε-

δομένη αντίληψη, στους δυτικούς ακαδημαϊκούς κύκλους, πού αρνείται τήν αξία τής νέας ελληνικής ως εργαλείο πού δύναται νά βοηθήσει τόν σύγχρονο μελετητή του αρχαίου κόσμου. Έντοπίζοντας «στις αποβάθρες του Πειραιά τά έξυπνα άστεία και τά πειράγματα των ναυτικών πού επάνδρωναν τούς μεγάλους στόλους, οι όποιοι έξορμούσαν από αυτό πού ονομάζεται σήμερα Πασαλιμάνι» (σ. 117) διατείνεται, ότι ή νεότερη Ελλάδα προσφέρει στόν σπουδαστή τής κλασικής φιλολογίας και σκέψης τή δυνατότητα «νά ανανεώσει και νά αναζωογονήσει τήν έπαφή του με τις αρχαίες πηγές» (σ. 121).

Έπιστρέφοντας εκεί απ' όπου ξεκινήσαμε, έχει ένδιαφέρον νά δούμε τις προσεγγίσεις του Κνόξ στό χρόνο και στό χώρο πού τις προβάλλει. Ακόμα και άν κάποιος διαφωνεί με κάποια επιμέρους επιχειρήματά του, είναι σημαντικό νά δούμε ότι ό συγγραφέας απευθύνεται στήν άμερικανική ακαδημαϊκή κοινότητα και στους φορείς μιάς κριτικής πού, παρά όρισμένες όρθές επισημάνσεις, καταλήγει άκραιοι δογματική. Έκείνο πού ό Κνόξ -έπιτυχώς ή μή θά τό κρίνει ό άναγνώστης- προσπαθεί έναγωνίως νά επισημάνει, είναι ή συνεισφορά του 5ου αρχαιοελληνικού αιώνα στή θεμελίωση τής σύγχρονης σκέψης. Η ανάγκη νά βλέπουμε τά πράγματα μέσα στήν ιστορικότητά τους είναι ή έπιταγή πού διαφαίνεται μέσα από τις διαλέξεις του.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ SCRIPTA

ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ - ΚΡΙΤΙΚΗ • ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ - ΚΡΙΤΙΚΗ

ISBN 960-7909-65-8 • ΣΕΛ. 328

GIORGIO AGAMBEN

Homo sacer

Κυρίαρχη εξουσία και γυμνή ζωή

Στο αρχαϊκό ρωμαϊκό δίκαιο είναι ξεκάθαρος ο ρόλος του *homo sacer* όπως και η σημασία του για τη δόμηση της κυριαρχίας και της βιοπολιτικής. Πρόκειται για μια φιγούρα στην οποία αποτυπώνεται για πρώτη φορά η παράδοση σχέση εξουσίας/κυριαρχίας και απλής βιολογικής ζωής. Γιατί αυτός ο χαρακτήρας παρουσιάζει τόσο ένδιαφέρον; Μα γιατί πρόκειται για κάποιον που ενώ η κοινότητα τον έχει κρίνει για κάποιο έγκλημα, εντούτοις δεν τον καταδικάζει με τους συνηθισμένους τρόπους, αλλά του αποδίδει μια ιερότητα που απαγορεύει μεν τη θυσία του, επιτρέπει όμως σε οποιοδήποτε άλλο μέλος της κοινότητας να τον σκοτώσει χωρίς τον κίνδυνο τιμωρίας. Πρόκειται επομένως για μια ζωή στο όριο, ή καλύτερα για μια παράδοση ύπαρξη που ανοίγεται στην ανυπαρξία, για το ίδιο το μεταίχμιο μεταξύ ζωής και θανάτου.

Ασκληπιού 10, 106 79 Αθήνα • Τηλ. 210 36 16 528, Fax: 210 36 16 529 • e-mail: scripta@hellasnet.gr • www.scripta.gr

ΕΥΑΝΘΗΣ ΧΑΤΖΗΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

ΠΕΑΝ (1941-1945). Πανελλήνιος Ένωσις Άγωνιζόμενων Νέων

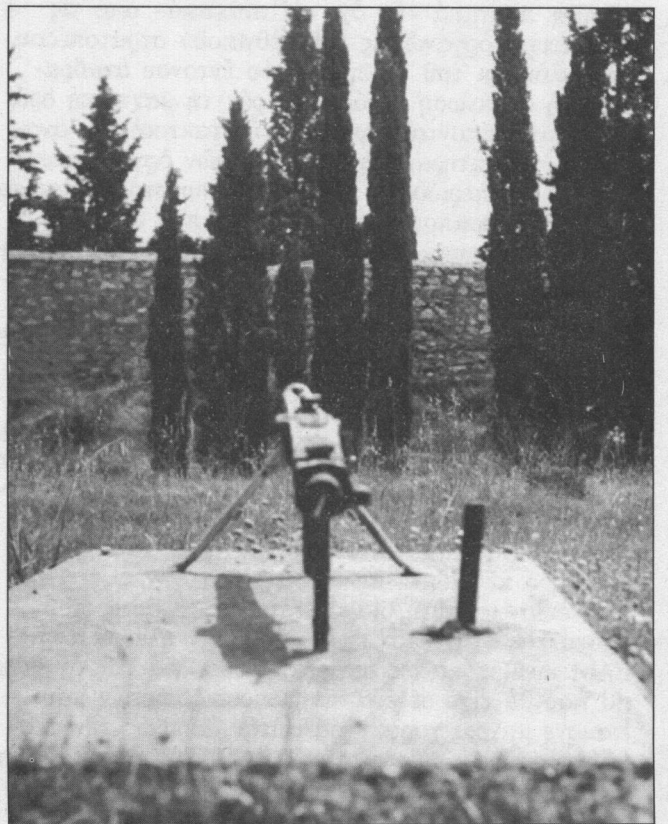
Ή μαγική εικόνα: Θά μπορούσαμε νά φανταστοῦμε τόν Κώστα Περγίκο μέ γερμανική στολή;

Σύλλογος πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων, Ἀθήνα 2004

τοῦ Γιώργου Μαργαρίτη

Η ιστορία τῶν «ἐθνικῶν» –μέ τήν ἔννοια τοῦ μή ἀριστερῶν– ὀργανώσεων στόν καιρό τῆς Κατοχῆς, ἀποτελεῖ ἐξαιρετικά ἐνδιαφέρον πεδίο ἔρευνας. Πρῶτον, διότι ἂν καί οἱ ὀργανώσεις αὐτές ἀνήκουν στό στρατόπεδο τῶν νικητῶν, γνωρίζουμε γι' αὐτές ὅσα περίπου καί γιά τό στρατόπεδο τῶν ἠττημένων, τοῦ ΕΑΜ –λίγα πράγματα δηλαδή. Ἐπιπλέον οἱ ὅποιες γνώσεις μας στηρίζονται σέ μεγάλο ποσοστό σέ δύσκολο ὕλικό. Τά ἀρχεϊκά ὕλικά πού τίς ἀφοροῦν εἶναι ἀποσπασματικά καί διάσπαρτα, περίπου ὅσο καί τά ἀντίστοιχα τῶν μεγάλων ἀντιστασιακῶν ὀργανώσεων τῆς ἴδιας περιόδου. Ἡ ιστορία τους εἶναι σέ μεγάλο βαθμό δέσμια προσωπικῶν μαρτυριῶν καί ἀναμνήσεων μέ ὅλα τά προβλήματα πού αὐτό δημιουργεῖ. Γιά πολλούς καί διάφορους λόγους ἡ μεθοδική ἔρευνα πάνω σέ αὐτές ἀτύχησε σχεδόν, ὅπως συνέβη καί μέ ἐκείνη τῶν πολιτικῶν καί κοινωνικῶν ἀντιπάλων τους στό ἐσωτερικό τῆς χώρας. Ἀφύσικη ἐξέλιξη καθὼς ἐδῶ δέν ὑπάρχει τό «ἄλλοθι» τῆς ἥττας καί τοῦ διωγμοῦ ἢ ἡ ἀνάγκη –θά ὑπέθετε κανεῖς– τῆς μεταγενέστερης δικαίωσης.

Ὁ δεύτερος λόγος, πού προκαλεῖ τό εἰδικό ἐνδιαφέρον, ἀφορᾷ τίς κοινωνικές τους διασυνδέσεις καί ἀναφορές –ἀπό τίς ὁποῖες ἐκπορεύονται οἱ πολιτικοί τους προσανατολισμοί– οἱ ὁποῖες φαίνονται νά εἶναι πιό σύνθετες ἀπό τίς ἀντίστοιχες τοῦ ΕΑΜ. Τό τελευταῖο εἶχε προσδιορισίμους κοινωνικούς συντελεστές, σχεδόν σταθεροῦς σέ ὅλη τή διάρκεια τῆς Κατοχῆς. Ἐπιγραμματικά ἐπρόκειτο γιά τά κοινωνικά

στρώματα πού απειλούνταν και υποβαθμίζονταν μέσα από τις έντονες οικονομικές και κοινωνικές διεργασίες της περιόδου: για ν' άρχίσουμε την άφαιμάξη της υπαίθρου, την εκμηδένιση της αξίας της εξαρτημένης εργασίας και τόν αποκλεισμό από την έλεγχόμενη από τό κράτος κοινωνική πολιτική, αυτή πού στηριζόταν στή διαμέσου του Έρυθρου Σταυρού διεθνή βοήθεια. Αντίθετα, ο χώρος τών πολιτικῶν αντιπάλων του, από ένα σημείο και πέρα, προάσπιζε μέ φανατισμό έναν κυρίαρχο κοινωνικό συνασπισμό του οποίου οι συνιστώσες προέρχονταν έν μέρει από την προπολεμική περίοδο και έν μέρει είχαν διαμορφωθεί μέσα στις ειδικές οικονομικές συνθήκες της Κατοχής. Η κατανόηση τών ὄρων συγκρότησης αυτού του συνασπισμού είναι προϋπόθεση για την έρμηνεία τών ὄσων συνέβησαν στην Κατοχή και ιδιαίτερα στην δεύτερη και πιο κρίσιμη περίοδό της (χονδρικά μπορούμε νά ταυτίσουμε αυτήν την περίοδο μέ την κυβέρνηση Ράλλη, Άπριλιος 1943-Οκτώβριος 1944).

Τό βιβλίο του Εὐάνθη Χατζηβασιλείου θέλει νά είναι ή εξιστόρηση της συγκρότησης και της δράσης της ΠΕΑΝ, της Πανελληνίας Ὁργάνωσης Ἀγωνιζόμενων Νέων. Η μικρή αυτή ὀργάνωση ἔδρασε στά 1942 στην κατεχόμενη Ἀθήνα μέ τρόπο πού την διαφοροποιούσε ποιοτικά —άν ὄχι και πολιτικά— από τις αντίστοιχες ὀργανώσεις του «έθνικου» στρατοπέδου. Τό καλοκαίρι του 1942, περίοδο έντονου ἀναβρασμού, ή ὀργάνωση στράφηκε προς τή μαχητική δράση ἐγκαταλείποντας ἀφ' ενός την τακτική της ἀναμονής —χαρακτηριστική τών ὁμοειδῶν ὀργανώσεων ἐκείνης της περιόδου— και ἀφ' ἑτέρου στρέφοντας τά νῶτα στην «σαμποταριστική» δράση πού προέκριναν τά κατασκοπευτικά δίκτυα τών Βρετανῶν στην ἑλληνική πρωτεύουσα. Οι ἐπιλογές της ήταν καίρια πολιτικές και οι ἐπιθέσεις της στράφηκαν ἐναντία στις ἑλληνικές ἐθνικοσοσιαλιστικές ὀργανώσεις, την ΟΕΔΕ (Ὁργάνωσις Ἐθνικοσοσιαλιστικῶν Δυνάμεων Ἑλλάδος) πρῶτα και την ΕΣΠΟ (Ἐθνική Σοσιαλιστική Πατριωτική Ὁργάνωσις) στην συνέχεια. Η ἀνατίναξη τών γραφείων της δεύτερης, στις 20 Σεπτεμβρίου του 1942 ήταν μία, ὁπωςδήποτε, ἐντυπωσιακή και συνάμα ἀποτελεσματική ἐνέργεια. Ὁ ἑλληνικός ναζισμός, στην Ἀθήνα τουλάχιστον, δέν συνήλθε ποτέ από τό αἰματηρό πλῆγμα.

Η ἐνέργεια αυτή, παρόλες τις ἀντιδράσεις πού προκάλεσε στην ἐποχή της —ἀπό την πλευρά του ΕΑΜ κυρίως, καθώς υπήρχαν φόβοι για τόν ἀντίκτυπο πού θά είχε σέ ένα κίνημα διεκδικήσεων πού ἔπαιρνε μαζικό χαρακτήρα αυτήν ἀκριβῶς την ἐποχή— προσέδωσε κύρος στην ΠΕΑΝ, κύρος πού καμία ἄλλη ὀργάνωση αυτής της μορφῆς δέν είχε ἀποκτήσει ὡς τότε. Η σύλληψη και ή ἐκτέλεση από τούς

Γερμανούς τών βασικῶν στελεχῶν του ἔγχειρήματος, λίγο καιρό ἀργότερα, σφράγισε αυτό τό κύρος μέ τόν πιο δραματικό τρόπο. Οι ρίζες αυτής της μαχητικής διαφοροποίησης της ΠΕΑΝ από τις ὑπόλοιπες ὁμοειδείς ὀργανώσεις, ἄλλά και από τό ΕΑΜ, πού ἀντιμετώπιζε μέ τελείως διαφορετικό τρόπο τό ζήτημα της δυναμικῆς ἀντιπαράθεσης μέ τόν κατακτητή, θά πρέπει νά ἀναζητηθοῦν τόσο στην τότε ἐπιθετική πολιτική του Παναγιώτη Κανελλόπουλου, ὅσο και, κυρίως, στην ἐξαιρετικά τολμηρή προσωπικότητα του Κώστα Περρίκου. Τά πρόσθετα στοιχεία πού περιέχει τό βιβλίο του Χατζηβασιλείου, πιστοποιοῦν ἀκόμα περισσότερο την προσωπική αυτή προσφορά.

Μετά τή σύλληψη, τή φυλάκιση και την ἐκτέλεση τών βασικῶν συντελεστῶν της ή ΠΕΑΝ, ἀνασυγκροτήθηκε. Η δραστηριότητά της, πολύπλευρη, συνεχίστηκε ὡς τό τέλος της Κατοχής, ἄλλά και μετά από αυτήν. Στην εξιστόρηση αυτής ἀκριβῶς της δεύτερης φάσης της ὀργάνωσης συναντοῦμε στό βιβλίο ἀπρόσμενα κενά —μία έντονη ἀμηχανία θά λέγαμε. Τό νέο σχῆμα δημιουργήθηκε σέ ἄλλη ἐποχή, γεγονός πού δέν διαφεύγει της προσοχῆς του Χατζηβασιλείου. Τό ΕΑΜ ἔχει γίνει ὁ βασικός ἐχθρός ὄλων αὐτῶν τών ἐθνικῶν ὀργανώσεων και ή ΠΕΑΝ, παρά τούς ὄποιους δισταγμούς της στρατεύεται, στην γενική αυτή γραμμή. Η γραμμή είναι λεπτή και ἐπικίνδυνη και πολύ εὔκολα περνάει στην ἄλλη πλευρά του λόφου. Η ἐξαιρετικά ἐνδιαφέρουσα πορεία της ΠΕΑΝ προς τή συνάντηση μέ τά Τάγματα Ἀσφαλείας δέν ἀπασχολεῖ ιδιαίτερα τόν συγγραφέα, τό ἀντίθετο, πολλαπλασιάζει τις σιωπές του. Καί, ὅμως, τά στοιχεία είναι τόσο ἐκκωφαντικά πού θά ἀπαιτοῦσαν ένα κάποιο σχόλιο.

Σύμφωνα μέ τή μεταπολεμική ἐκθεση της ἡγετικής ὁμάδας της ὀργάνωσης πού πολύ συχνά χρησιμοποιεῖ ὁ Χατζηβασιλείου, ή μετά τόν Περρίκο ΠΕΑΝ εἶχε τις ἀκόλουθες ἀπώλειες: τρία μέλη της ἐκτελέστηκαν ἀπό τούς Γερμανούς για κατασκοπεῖα ή ἄλλες ἀδιευκρίνιστες αἰτίες στην Ἀθήνα, τή Λιβαδειά και την Πάτρα. Ἐνας σκοτώθηκε στην διάρκεια ἐπιχείρησης σαμποτάζ στό Πυριτιδοποιεῖο. Δύο μέλη της (Καπράλος και Σιμόπουλος) σκοτώθηκαν στις γραμμές του ΕΔΕΣ τό καλοκαίρι του 1944. Τό ἐνδιαφέρον, ὅμως, είναι ὅτι δύο μέλη της (μῆ ἀποκηρυγμένα) σκοτώθηκαν στην Ἀθήνα σέ ἐπιχειρήσεις τών Ταγμάτων Ἀσφαλείας και μάλιστα του Τάγματος Εὐζώνων της Φρουρᾶς του Ἄγνωστου Στρατιώτη. Ὁ ἕνας (Γιαννόπουλος) σκοτώθηκε σέ ἐπιχειρήσεις στην Κοκκινιά ἐνῶ ὁ δεύτερος (Ἀηδόνης) σκοτώθηκε στην Ἀθήνα χωρίς ἄλλη διευκρίνηση. Ἐνας τρίτος σκοτώθηκε («ἐσφάγη» ή ἐκφραση, ὁ ΕΛΑΣ δέν σκότωνε, μόνο ἐσφαζε) ἀπό τόν ΕΛΑΣ στό Κορωπί (πότε;), ἐνῶ

ένενα μέλη της οργάνωσης έχασαν τη ζωή τους στά Δεκεμβριανά.¹

Η διήθηση της οργάνωσης μέ τά Εύζωνικά Τάγματα Ασφαλείας της Αθήνας δέν αποκρύπτεται από τίς πηγές χωρίς αυτό νά υποχρεώνει τόν Χατζηθασιλίου νά ασχοληθεί λίγο παραπάνω, νά σχολιάσει κάπως τό φαινόμενο. Καί όμως οι σχέσεις φαίνονται εξαιρετικά οίκογενειακές πρός τό τέλος της Κατοχής.

«Στίς 14 Οκτωβρίου 1944 τό πρωί φύγανε οι Γερμανοί από τήν Αθήνα (...) Η παρουσία του ΕΑΜ άσφυκτική (...) Η ΠΕΑΝ έπιασε τό ξενοδοχείο “Κεντρικόν” στήν οδό Σταδίου άπέναντι από τόν κινηματογράφο “Αττικόν”.

Τή νύχτα πήγα μέ ένα δικό μας αυτοκίνητο στή φρουρά του Άγνωστου Στρατιώτη, Ηρώδου του Αττικού. Ήταν λοχίας εκεί ένας από τούς πίο ψυχωμένους συντρόφους μας. Ο Άντώνης ο Χανιώτης, πού τόν λέγαμε “Οχράνα”.

Μου έδωσε τρία τουφέκια, μία κάσα σφαίρες, μία κάσα χειροβομβίδες. Γύρισα στό ξενοδοχείο καί άφησα τά όπλα καί τά πυρομαχικά. Πήρα μαζί μου τό ένα μούτζερ. Ήταν ολοκαίνουργιο. Καί καμιά εκατοστή σφαίρες...»²

Τά ολοκαίνουργια μούτζερ ήταν, φυσικά, γερμανικά όπλα, όπως καί οι σφαίρες τους. Οι εξαιρετικές σχέσεις της ΠΕΑΝ μέ τό Τάγμα τών Εύζωνων δέν γεννήθηκαν στίς 14 Οκτωβρίου, λίγα λεπτά μετά τήν άπελευθέρωση. Προσπαθώντας νά δικαιολογήσει —όχι νά εξηγήσει— τά συμβαίνοντα, ο Χατζηθασιλίου καταφεύγει σέ «σύνθετες» ιστορίες. Άς δούμε μία από αυτές στή σελίδα 245 του βιβλίου:

«Ένα συγκεκριμένο τμήμα της ΠΕΑΝ στά τέλη του Σεπτεμβρίου 1944 γνώρισε ιδιαίτερη πίεση: ή Ομάδα της Φρουράς του Άγνωστου. Τή στιγμή εκείνη, ο διοικητής τών Ταγμάτων Ασφαλείας στήν Αθήνα, συνταγματάρχης Ιωάννης Πλυντζανόπουλος, έστρεψε τήν προσοχή του στους εύζωνους της Φρουράς, οι όποιοι δέν ήταν έως τότε τμήμα τών στρατιωτικών δυνάμεων καταστολής, αλλά ένα κλιμάκιο έπιφορτισμένο μέ καθήκοντα τελετουργικά (υπογράμμιση δική μας): ο Πλυντζανόπουλος μετέφερε τό Άρχηγείο του στίς εγκαταστάσεις της Φρουράς καί θέλησε νά χρησιμοποιήσει τούς άνδρες της στίς μονάδες του...».

Αυτό τό «τελετουργικό» σώμα πού ανακαλύπτει ο Χατζηθασιλίου τυχαίνει νά είναι ή πηγή, ή «μητέρα» τών Ταγμάτων Ασφαλείας. Πραγματικά, τό Τάγμα της Φρουράς του Άγνωστου Στρατιώτη όχι μόνο άποτελοΐσε ένα από τά τρία Τάγματα Ασφαλείας πού έδρευαν στήν Αθήνα αλλά άποτελοΐσε καί

τήν μήτρα από τήν όποία δημιουργήθηκαν καί στελεχώθηκαν όχι μόνο τά Τάγματα της Αθήνας αλλά καί εκείνα της έπαρχίας (όσα τουλάχιστον έφεραν τή στολή του Εύζωνου, οι ποσολιάδες ή γερμανοποσολιάδες —γι’ αυτό τήν έφεραν, επειδή ήταν «ελεγκτάσεις» της Φρουράς του Άγνωστου). Από τόν σχηματισμό της κυβέρνησης Ράλλη καί μετά, τό τάγμα αυτό ήταν ουσιαστικά τό βασικό κέντρο έπιστράτευσης, εκπαίδευσης καί εξοπλισμού τών Ταγμάτων Ασφαλείας. Οι βασικές πηγές τίς όποιες γνωρίζει καλά ο Χατζηθασιλίου προσδιορίζουν μέ ακρίβεια τό ρόλο αυτής της «τελετουργικής» μονάδας.³ Σύμφωνα μέ βρετανική έκθεση του Ιουλίου 1944:

«... ή “Φρουρά του Άγνωστου Στρατιώτη” στήν Αθήνα άποτελεί τό βασικό σημείο συγκέντρωσης τών Ταγμάτων Ασφαλείας του Ράλλη καί όταν δημιουργείται κάθε νέο τάγμα στέλνεται γιά εκτέλεση καθήκοντος σέ διάφορα μέρη της Ελλάδας».⁴

Θά είχε ενδιαφέρον ή επισήμανση μερικων άλλων σημείων όπου ο Χατζηθασιλίου «χάνει τή ψυχραι-

1. Έκθεση της Κεντρικής Διοικήσεως της ΠΕΑΝ προς τήν «παρά τω Υπουργείω Στρατιωτικών Διεύθυνων Εθνικής Άντιστάσεως», 24 Φεβρουαρίου 1949, στό ΓΕΣ/ΔΙΣ, Άρχεία Εθνικής Άντίστασης, Αθήνα, 1998, Τόμος 7ος, «Άντιστασιακές Οργανώσεις Έσωτερικού», σ. 179 ως 191.

2. Μιχαηλίδης Π.Μ., Άγαθουπόλεως 7. Μικρές ιστορίες από τή μεγάλη κατοχή, Αθήνα, Έστία, 1991, σ. 156-157.

3. Πβ. τή λεπτομερή έκθεση τών βρετανικών υπηρεσιών πληροφοριών γιά τήν ιστορία καί τή συγκρότηση τών Ταγμάτων Ασφαλείας, μέ ήμερομηνία 18 Ιουλίου 1944, πού έχει δημοσιευτεί στά αγγλικά καί ελληνικά στόν τόμο ΓΕΣ/ΔΙΣ, Άρχεία Εθνικής Άντίστασης (1941-1944), τόμος 8ος, «Κατοχικές Άρχές - Τάγματα Ασφαλείας», Αθήνα, 1998, σ. 98.

Περισσότερα στό εξαιρετικό βιβλίο του Τάσου Κωστόπουλου, Η αυτόλογοκρομένη μνήμη. Τά Τάγματα Ασφαλείας καί ή μεταπολεμική έθνικοφροσύνη, Αθήνα, 2005, ειδικά στό κεφάλαιο δύο, «Σχέσεις στοργής», σ. 49 κέ.

Στήν ίδια αναφορά (σ. 100) γίνεται ή επισήμανση ότι, από τά τέλη Ιανουαρίου 1944 καί μετά τίς διαβουλεύσεις πού είχε ο Ράλλης μέ τόν άντιστράτηγο Δημήτριο Παπαδόπουλο, αρχαιότερο μέλος της στρατιωτικής ιεραρχίας, «ένας αριθμός άξιωματικών από τίς πατριωτικές οργανώσεις “Χ” καί “ΡΑΝ” (Ρήλος - Αύλων - Νήσοι)... κατατάχθηκαν στό Τάγματα Ασφαλείας». Θά μās ενδιέφερε εξαιρετικά πότε καί κάτω από ποιές περιστάσεις άρχισε ο «συγχρωτισμός» της ΠΕΑΝ μέ τά Τάγματα Ασφαλείας.

4. Στήν ίδια Έκθεση (PICME / 18 Ιουλίου 1944), Παράρτημα «Α», Οργάνωση, Δύναμη καί Έξοπλισμός τών Ταγμάτων Ασφαλείας, ΓΕΣ/ΔΙΣ, Άρχεία..., τ. 8ος, σ. 105. Άλλες αναφορές στό ίδιο «κέντρο» στίς σελίδες 108.

μία» του. Στή σελίδα 257 λόγου χάρη, τά γεγονότα τῆς 15ης Ὀκτωβρίου 1944, ὅταν ἔνοπλοι τῶν «ἐθνικῶν» ὀργανώσεων πυροβόλησαν, ἀπό τά ξενοδοχεῖα τοῦ κέντρου τῆς Ἀθήνας ὅπου εἶχαν ὀχυρωθεῖ, ἐναντίον πολιτῶν καί σκότωσαν ἤ τραυμάτισαν δεκάδες ἀνθρώπους, ἐρμηνεύονται μέ παράξενο τρόπο: «χρησιμοποιήθηκαν καί ὄπλα, πρῶτα ἀπό τούς ἐνοίκους τῶν ξενοδοχείων, δηλαδή ἀπό τά μέλη τῶν μὴ ἐαμικῶν ὀργανώσεων, πού εἶχαν πανικοβληθεῖ τίς προηγούμενες ἡμέρες ἀπό τίς διαδηλώσεις καί ἔχασαν τήν ψυχραιμία τους...». Ἔτσι ἀπλά! Σέ πολλά ἄλλα σημεία τοῦ βιβλίου ἐλλοχεύει ἔντεχνα ἡ δικαιολόγηση τῆς στροφῆς τῆς ΠΕΑΝ πρὸς τήν ἐνεργό ἀντιστασιακή δράση μέ βάση τίς πιέσεις (τό «ξύλο», ὅπως συχνά ἀναφέρεται) σέ Πανεπιστήμια καί συνοικίες. Φαίνεται ὅτι ὁ Χατζηβασιλείου γνωρίζει ἀπό ἀξιόπιστη πηγή ὅτι τό ΕΑΜ ἔδωσε ἐντολές γιά τή μαζική ἐγγραφή τῶν μαθητῶν τῆς Σχολῆς Εὐελπίδων καί ἄλλων νέων ἀξιωματικῶν στίς Πανεπιστημιακές Σχολές, μέ πρώτη ἐντολή τήν «ἐκκαθάριση» τῶν ἀκαδημαϊκῶν χώρων ἀπό τά «ἀνατρεπτικά» στοιχεῖα...

Τό βιβλίον τοῦ Χατζηβασιλείου θά μπορούσε νά εἶναι ἡ ἱστορία τῆς ΠΕΑΝ, ὅπως τά ἴδια τά στελέχη τῆς ΠΕΑΝ (τῆς περιόδου 1943-44) θά ἤθελαν νά τήν καταγράψουν στά 2005. «Δικαιολογεῖ» σέ ρόλο συνηγόρου ὑπεράσπισης, δέν ἐξηγεῖ, σέ ρόλο ἱστορικοῦ. Κανείς δέν ἔχει ἀνάγκη ἀπό «συνηγορίες» ὅμως, ἐκτός ἴσως ἀπό κάποια ἰδρύματα πού πρέπει νά δικαιολογήσουν τόν πολιτικό καί ἐπιστημονικό ρόλο τους καί

τή συνεπακόλουθη χρηματοδότηση φυσικά. Στήν ἐπιστήμη τό πρόβλημά μας εἶναι νά ἐξηγήσουμε. Ἡ σύγκλιση μεταξὺ τῶν κυβερνήσεων τοῦ ἐξωτερικοῦ καί τῆς κυβέρνησης καί τοῦ κράτους τῆς Ἀθήνας στήν τελευταία φάση τῆς Κατοχῆς, εἶναι μιά οὐσιαστική πραγματικότητα, πού στηρίζεται σέ οικονομικούς, κοινωνικούς καί πολιτικούς ὅρους. Ἡ ἀντιπαλότητά τους μέ τό ΕΑΜ εἶναι οὐσιαστική παράμετρος καί εἶναι μᾶλλον ἀστεῖο νά τήν ἐξηγήσουμε μέ τό ἐπιχείρημα «μά τούς ἔδερνε» (παρεμπιπτόντως οἱ «ἐθνικές» ὀργανώσεις, ὅπως καί ἡ ΠΕΑΝ, ἄρχισαν νά ἔχουν θύματα ἀπό τήν πλευρά τοῦ ΕΛΑΣ πολὺ καιρὸ μετά τήν ἐνεργό καί ἔνοπλη στράτευσή τους ἐναντίά του)! Στήν Κατοχή, ὅπως καί πάντοτε στήν ἱστορία, ὑπάρχουν κοινωνικές ὁμάδες, τάξεις, εἰσοδήματα, συμφέροντα, ἰσορροπίες, προοπτικές, πολιτικές, συγκρούσεις, στρατεύσεις. Ἄν δέν ἀσχοληθοῦμε μέ αὐτά εὐκολα περιπίπτουμε στή φθνή καί ἀδιέξοδη προπαγάνδα. Ἀλλά καί στό τελευταῖο αὐτό πεδίο χρειάζεται προσοχή.

Θά θεωρούσαμε ἐξαιρετικά ἀπίθανο, περίπου ἀδιανόητο, νά δοῦμε τόν Κώστα Περρικό μέ γερμανική στολή, ὀπλισμένο μέ γερμανικά ὄπλα νά παίρνει διαταγές ἀπό τούς ναζί. Κατά τόν Χατζηβασιλείου καί τή γραμμική καί αὐτάρεσκη ἀφήγηση τῆς ἱστορίας τῆς ΠΕΑΝ μιά τέτοια ἐξέλιξη θά ἦταν σχεδόν φυσική, ὅπως ἦταν ἡ ἀντίστοιχη μελῶν τῆς ΠΕΑΝ στά 1944. Ἔ! ὅς προσέχουμε λίγο τί λέμε καί τί ἐννοοῦμε! Ὁ Περρικός τοῦ 1942 δέν μπορεῖ νά ἐξιλεώσει τούς ταγματασφαλίτες τοῦ 1944 καί δέν εἶναι οἱ σιωπές ἢ οἱ «παρανοήσεις» τοῦ Χατζηβασιλείου πού θά καταφέρουν αὐτό τό ἀκατόρθωτο.

ΓΙΩΡΓΟΣ Κ. ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΣ

Ἔρωτας ἀνθρώπου μύησις

Β' ἔκδοση, Καστανιώτης 2003, σελ. 92

Ἡ πορφυρά χλαμύδα τοῦ Μίδα Ἔρωτα

τοῦ Γιάννη Κουβαρά

Στόν ἔρωτα πηγαίνεις ὅπως ὅπως φορώντας μόνο
τ' ἀπαραίτητα τοῦ χαμοῦ

(Α. Κάλφας)

Θά μοῦ ἐπιτρέψετε συνεπῶς –προκαταβολικά– τό ἀτημέλητο τοῦ γλωσσικοῦ ἐνδύματος ἀπόψε*, γιά τό ὁποῖο ἐν μέρει ἐνέχεται κι ὁ ἴδιος ὁ συγγραφέας, ζητώντας μου νά μιλήσω γιά τό διβλίο μόλις πρίν 3-4 μέρες. Σέ διαμαρτυρία μου «θά προλάβω κἀν νά τό διαβάσω;» ἀπάντησε ἀφοπλιστικά: «Γιά τόν ἔρωτα ποτέ δέν εἶμαστε ἀρκούντως διαβασμένοι. Μᾶς βρίσκει ἐξαπίνης, ἀδιάβαστους καί πάντα ἀπροετοίμαστους» (ἢ μήπως τελικά μοῦ ἐξασφάλιζε ἔτσι εὐπρεπές ἄλλοθι). Ἄς εἶναι, ἀφοῦ οὕτως ἢ ἄλλως ἡ μαθητεία τοῦ ἔρωτα βαστάει ἐφ' ὄρου ζωῆς.

Λόγω λοιπόν συγκυρίας* ὁ Ἅγιος ἄς μᾶς ἔχει ὄλους καλά νά τόν δοξάζουμε, μέ ὅποιαν ἐπωνυμία του ἕκαστος βούλεται: Βαλεντίνο, γιά λατινίζοντες, Ἰάκινθος γιά ἑλληνίζοντες –χριστιανά τά τέλη του– ἢ ἀπλά Ἔρω, ὡς ὁ αἴρων τό, ἀσῆκωτο ἄλλως, βάρος τῆς ὑπαρξης, ἡ πιό ἀπλά ἔρω, συνώνυμο δηλονότι τοῦ ἔαρος, τοῦ θέρου, τῶν 4 ἐποχῶν μας συλλήβδην, ὅπως τό διατύπωσε καιρία ἡ ἀκάματη Ἀχμάτοβα: «Ὁλόκληρη ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου χωρίζεται σέ 3 περιόδους. Τήν Ἀναμονή τοῦ ἔρωτα, τόν Ἔρωτα, στήν Ἀνάμνηση τοῦ ἔρωτα. Ἡ δευτέρα διαρκεῖ ἀπό τά 12 ἕως τά 86».

Κινητή λοιπόν ἐορτή ἀλλά καί ἀκίνητη (κατά εἰρωνεῖα οἱ ξιφουλκούντες ἐναντίον τῆς ξοδεύουν περισσότερο μελάνι γι' αὐτήν ἀπό αὐτοῦς πού τήν ἀποδέχονται), ἐορτή ἐορτῶν, ἀορτή τουτέστιν ὀξυγόνωσης κι ἐπαναγόμωσης τῆς ζωῆς, ὥστε νά εἶναι ὄντως ζέουσα. Ἐννοεῖται ὅτι ὡς κινητή καί ἰδιότυπη εἶναι ἀπρόβλεπτη, ἀστάθμητη σέ διάρκεια, διαστέλλεται ὅσο χρόνο ἢ χρόνια ἐπικρατεῖ ἡ ἐπικαρπία του, ἡ

ἐπί Γῆς βασιλεία του. Τά λόγια τοῦ ἔρωτα δέ μαραίνονται ποτέ, λέει ὁ ποιητής. Θά πρόσθετα ὅτι οὔτε ἐμεῖς οἱ ἴδιοι μαραινόμεστε, ἐφόσον ἐξακολουθοῦμε νά τόν ἐμπιστευόμαστε κι ἄς εἶναι ἀστάθμητος κι ἀπρόβλεπτος.

Εὐχαριστῶ κατ' ἀρχάς ὄλους ἐσᾶς πού συρρεύσατε ν' ἀκούσετε περί ἔρωτος, πλαισιώνοντας αὐτή τή βραδιά μέ τό πολυτιμότερο, τό βλέμμα σας, καθῶς καί τόν οἰονεῖ οἰκοδεσπότη μας συγγραφέα, πού μηχανεύτηκε αὐτή τή συνάντηση (ἄξιζε πού ὑπῆρξαμε, μονάχα γιά νά συναντηθοῦμε). Αὐτό ἄλλωστε ἀποτελεῖ τήν πυρηνική σκέψη τοῦ ὄλου ἐγχειρήματός του: «Μπορεῖ –γράφει– ἡ χημεία τῆς ἔνωσης δυό βλέμματων νά γεννήσει τό νέο ἄνθρωπο, τόν συμπάσχοντα, τόν ἀνιδιοτελή;».

Τό στίγμα τοῦ διβλίου: φιλοσοφικό δοκίμιο λογοτεχνικῶν ἀξιώσεων μέ ἄνθρωπο γνωστικό βάθος/ἔρμα. Ἀπότοκο ἐν καλῶ (μέ τήν πλατωνική ἐννοια) τοῦ τρισυπόστατου τοῦ δημιουργοῦ του, πού ὑπό τό εὐσχημο σχῆμα τοῦ δοκιμογράφου κρύβει τόν ποιητή, τόν ἱερέα/μύστη (ταυτόσημα ἀρχήθεν), τόν γραφολόγο. Τόν ποιητή γιατί, μοιραῖα, γράφοντας γιά τό ἀνεξιχνίαστο μυστήριο τοῦ ἔρωτα γίνεσαι διά τῆς ὁμοιοπαθητικῆς ποιητής (βοηθούσης ἐδῶ τῆς ἔντονης προδιάθεσής του). Δέν ἔχεις ἄλλη διέξοδο, ἀτραπό, διάλεκτο. Πῶς θά ἱερουργήσεις, θά μνήσεις;

Ὁ Γ. Σταματοπούλος κερδίζει διά τῆς γραφίδος τό δικό του ταπεινό στασίδι στή χορεία αὐτῶν πού ἐγραψαν στάσιμα γιά τό Ἀκάθιστον τοῦ ἔρωτα. Ὑφαίνοντας ὑπομονετικά μέ πολυχρόνιο ράβε-ξήλωνε τό ὑφαντό τοῦ κειμένου του (textum σημαίνει καί κείμενο καί ὕφασμα), προσφέρει τώρα, σέ ἔχοντες καί μὴ ἔχοντες, ἐνδύμα –θεωρητικό ἐννοεῖται, πρακτικό εἶναι τό δέρμα μας– τήν ἱερά σινδόνη τοῦ ἔρωτος γιά εἰσέλθουμε στό ἐμπύρετο μυστήριό του. Ὑποδηλωτικός ἐν προκειμένῳ ὁ ὑπότιτλος, «Ἀνθρώπου μύησις», ἀλλά καί οἱ τίτλοι κεφαλαίων: «Ἡ ἱε-

* Διαβάστηκε σέ ἐκδήλωση παρουσίας τοῦ διβλίου στό Κέντρο Λόγου καί Τέχνης, στίς 14.2.2003.

ρότητα τοῦ σώματος», «Ἔρωτος καί γάμου συμπόσιον» κ.ά. Ὡς ἱερέας δέεται γιά «τόν Ἔρωτα, τόν ἔρωτα/ἡμῶν τόν ἐπιούσιον/δός ἡμῖν σήμερον».

Τό πορφυρό χαλί τοῦ ἐσώφυλλου, κεκρωμένο χρώμα τοῦ ἀνακτος/ἔρωτα μέ τίς παραδηλώσεις του, προσιδιάζει τά μάλα στήν ὑποδοχή τοῦ τῶν πάντων βασιλέως, τοῦ ἔρωτα, «τοῦ κινουίντος τόν ἥλιον καί τ' ἄστρα» (Δάντης). Βασιλική καί ἡ ὅλη τυπογραφική φροντίδα. Διαβάσουμε ὄντως καί μέ τίς ρῶγες τῶν δαχτύλων, δέν γράφουμε μόνο. Χορταστικά λοιπόν τά ἐξωκειμενικά δεδομένα, ἀφοῦ ὁ ἔρωτας περνάει κι ἀπό τό στομάχι, ὅπως πρεσβεύουν ρεαλιστές, γευσιγνώστες, φρενόκρουστοι. Ἐπιφύλαξη διατυπώνουμε γιά τόν εἰκαστικό τροπισμό 2-3 σελίδων ὅπου κατά τή γνώμη μας κείμενο καί εἰκόνα δέν δένουν εἰς σάρκαν μίαν.

Ὁ τρίτος χαρακτηρισμός τοῦ Γ. Σταματοπούλου ὡς γραφολόγου ἡγεῖ ἴσως ἀνοίκεια. Ἐπεξηγῶ. Ὡς γνωστόν δέν ὑπάρχει ὀρθόδοξος τρόπος νά μιλήσεις γιά τόν ἔρωτα (θά 'ναι μᾶλλον ξενέρωτος). Συνεπῶς ἡ θά τραυλίσεις καί θά τραγουδήσεις ἢ θά διολισθήσεις σέ ξεκαπίστρωτη ρητορεία. Δύσκολο νά ἠνιοχήσεις τή γλώσσα τοῦ πάθους μέ τό πάθος γιά τή γλώσσα. Οἱ λέξεις λυμφατικά «σκέλεθρα τοῦ ἀνείπατου», πῶς νά χωρέσουν τόν ἀναστεναγμό, τήν ὀδύνη, τήν ἐκπυρσοκρότηση, τόν μουσάνα τῶν βουβῶνων, τόν πυρρίχιο τοῦ αἵματος; Αὐτό δέν εἶναι ὁ ἔρως κι ὄχι μόνο; Ὅλα ὅσα ἔχουν γραφεῖ κατά καιρούς γι' αὐτόν εἶναι παραφράσεις, ὠχρές, μέτριες ἢ ἐπιτυχημένες – πάντως παραφράσεις. Τό σῶμα τοῦ ἔρωτος παραμένει ἔσασι ἀσύλληπτο, λεκτικά ἀναποτύπωτο. Ἀχειροποίητο. Οἱ μελετητές περιορίζονται στήν ἀποκρυπτογράφηση τῆς ἱερογλυφικῆς του ἢ τῆς γραμμικῆς Ε (τό σύνθητες γράμμα πού οἱ ποιητές ἀποδίδουν τό μονόγραμμά του, μέ μεοίστιο τό Ε τῆς ἐλευθερίας καί τό Ω τῆς τελείωσης) ἀναζητώντας τό ἰσοδύναμο τῆς συμβατικῆς γλώσσας.

Ὁ Γ. Σταματοπούλος πού χρόνια πολιορκεῖ ἐρωτικά τή γλώσσα, πάντα σχεδόν τῆς φέρεται ἀγαπητικά καί μέ πάθος, ἐπέλεξε ἐδῶ τόν τρίτο δρόμο, τοῦ ὄνειρικοῦ. Γράφοντας δηλονότι νηφάλια ἐν ἐκστάσει καί ἐκστατικά ἐν νηφαλιότητι, ἀποκωδικοποίησε ἐν πολλοῖς τά σανσκριτικά τοῦ σώματος, τήν ἐγκαστρίμυθη εὐφράδεια τοῦ βωβοῦ πάθους, συλλαβίζοντας τά ἄρρητα τοῦ ἔρωτα, μεταγλωττίζοντας τή διαλεκτική του σέ ἑλληνικά εὐχυμα, μεθυσμένα κι «ἐρωτευόμενα». Γλώσσα ἀναγνωρίσιμη καιροῦ τώρα μέ εὐσημα εὐγενοῦς διαχρονίας.

Στήν α' ἐνότητα, «Ἔρωτας: ὁ Μέγας Ἐξόριστος», ἐπιχειρεῖ κατ' ἀρχάς σωκρατικά νά ὀρίσει τήν οὐσία του. Ἄναρχος πού διευθετεῖ τό χάος σέ εὐμορφία (ἀναγωγή στήν ἡσιόδεια γενεαλογία). Ἐπώδυνη διαδικασία συμπλήρωσης καί ὄντολογικῆς ὀλοκλήρωσης. Ὁ ἔρως εἶναι ἡ μόνη τιμητική δουλεία καί ταυτόχρονα δύναμη ἀπελευθεροποιός, ἀναπόσπαστο τμήμα

τῆς λέξης ἐλεύθερος (ἢ κατά Χέγκελ «Πανουργία τοῦ Λόγου»). Τα συμπτώματά του ὀρίζονται, ὁ ἴδιος ποτέ. Τελικά δέν ὀρίζεται, γιατί μᾶς ὀρίζει ἐμπεριέχοντας ὅλους στήν παλιντροπον ἀρμονίαν του. Ἀφοῦ στηλιτεύσει τόν ἐκχυδαῖσμό πού τοῦ ἐπιφυλάσσει ἢ δῆθεν χειραφετημένη ἐποχή μας πού θύει σέ ὁμοιώματα, στόν σεξισμό, τήν ἐμπορευματοποίηση τῶν ὀσιῶν του, καί εὐαγγελιστεῖ τήν παλινόρθωσή του καί παλιννόστηση στόν καθ' ἡμέραν στίβο μέ τήν εὐρύτερη δυνατή του ἐννοια, τῆς κατάφασης στόν ἄνθρωπο, συμπληρώνει ὅτι «ὁ ἔρωτας εἶναι τό ξόδεμα, τό νά δίνεις ἀνιδιοτελῶς τήν πύ ἀρχέγονη ἀγωνία σου στήν ἀγωνία τοῦ ἄλλου» γιά νά φτάσει στήν κατακλειδα: «Ὁ ἔρωτας εἶναι ἡ ἀπάντηση σέ ὅλα. Τό παράδοξο εἶναι ὅτι ὁ ἴδιος εἶναι καί ἡ ἐρώτηση. Ἔρωτας λοιπόν σημαίνει Ἔρωτας». Μέσα λοιπόν ἀπό τήν τέλεια ταυτότητα/ταυτολογία/ταύτιση – μέ τί νά τόν ἰσοσταθμίσεις; – καί τό ἀλληγορικό σχῆμα κύκλου πού ὅλα τά ἐγγράφει (δέν ὑπάρχει λύτρωση ἔξω) ἐξαίρεται ἡ ρώμη τοῦ ἔρωτα μέ τόν λιτότερο τρόπο.

Στό 6' κεφάλαιο «Ἔρωτας καί ἐξουσία», καί ὑπό τόν σαρκαστικό ὑπότιτλο «Ἐλεγεία γιά τούς ἐπιτυχημένους», διερευνώντας τίς μεταξύ τους σχέσεις ὁ συγγραφέας διαπιστώνει: «Ὁ ἐρωτευμένος ζεῖ, ὁ ἐξουσιαστής ἐπιβιώνει. Βιώνει δηλ. ἐπί κάποιου πράγματος σέ βάρος ἄλλου». Κλείνει μέ ἕνα γλωσσάρι ἀνθῶν μέ ἐπιμύθιο: «ἡ ἐξουσία φοβάται τό μύχιο. Ὁ ἔρωτας τρέφεται ἀπ' αὐτό». Ὁξύμωρο ἐν πολλοῖς τό ζεῦγμα ἐξουσία/ἔρωτας συνεπικουρούσης καί τῆς ἴδιας τῆς ἐτυμολογίας. Ὁ ἔρωτας εἶναι τό σύν τῆς οὐσίας, ἡ ἐξουσία εἶναι τό ἔξω ἀπό τήν οὐσία (ἐξουσία). Στόν ἔρωτα ἐν τό πᾶν, τό σήμαμο τῆς προσωπικότητος τοῦ ἐνός μέσα στόν ἄλλον, ἡ ψυχή τε καί σῶματι σύντηξη, ἡ ἀπόλυτη ἰσότητα, ταυτότητα, ἐκκαμινευμένη ἐνότητα. Ἡ ἐξουσία ἀρέσκεται νά διαιρεῖ καί νά βασιλεύει, νά φθονεῖ τούς ἐρωτευμένους, παροπλίζοντας τήν ἐνέργειά τους πρός ἴδιον ὄφελος. Γιά νά μὴν τῆς φάμε τό δίκιο της, ἡ ἴδια ἐνδεχομένως συνιστᾷ ἀφροδιαικό, τουτέστιν ἐρωτευεῖται τό κοσμοεἰδωλό της, τόν ἑαυτό της – πῶς λέμε τό μέσον εἶναι τό μήνυμα. Κι ἀσφαλῶς ὁ ἐρωτευμένος μέ τόν ἑαυτό του ἔχει ἕνα μεγάλο πλεονέκτημα: δέν ἔχει πολλούς ἀντεραστές καί πάντως δέ γεύεται ποτέ τήν πίκρα τῆς προδοσίας. Γιά νά μαστε μακράν πάσης ἀφοριστικῆς διάθεσης, ὅπως ὁ συγγραφέας, ἄς μνημονεύσουμε ἐδῶ λ.χ. δύο μορφές ἄκρως ἐρωτικές πού ὁ συγχρωτισμός τους μέ τήν ἐξουσία, δέν τίς ἀφυδάτωσε: Τόν ἐμπύρετο Ἀντρέα Λεντάκη, τρυφερό ἐρωτικό ποιητή καί μελετητή καί τόν Ἀντώνη Τρίτση. Τό γεγονός ὅτι ὁ δεύτερος λ.χ. εἶχε σφίξει τό χέρι καί τῶν 4.000 ὑπαλλήλων τοῦ Ὑπ. Χωροταξίας φεύγοντας, συνιστᾷ καθαυτό μιά συμβολική ὄσο καί ἰδεατή ἐρωτική πράξη.

Στό ἐπόμενο, «Προδοσίας ἐγκώμιο», μᾶς καλεῖ νά

δοῦμε στωικά καί στοχαστικά τή συγκεκριμένη πράξη, πού μᾶς ἀποτρέπει ἀπό τήν οἴηση καί τήν ψευδαίσθηση ὅτι μπορούμε νά τά ἐλέγχουμε ὅλα. Τόν ἔρωτα ὡς ὑπερφυσικό φαινόμενο τόν δέχεσαι μέ ὅλα τά συμπαρομαρτούντα. Ἡδυμελής, ἀλεξιλυπος ἀλλά καί «γλυκύπικρον ὀρπετόν» (Σαλφά). Αὐτός μόνο ἀγαπάει πραγματικά τίς δάφνες, πού ἀγαπάει καί τίς πίκρες τους, μᾶς ὑπενθυμίζει πικρά ὁ Γκαϊτε.

Στό τέταρτο κεφάλαιο, περικοπή θά ἴλεγα καλύτερα ἐδῶ, ἀναφέρεται στήν ιερότητα τοῦ σώματος πού παντοειδεῖς ἐξουσίες ἔχουν συνωμοτήσει ἐναντίον τοῦ αὐτεξούσιου του, γιά νά τό ἐνοχοποιήσουν, εὐτελί-σουν. Νά τό χτίσουν ὡς πρωτομάστορες στό γεφύρι τῶν προλήψεων. Γιατί εἶναι ἀνατρεπτικό. Για νά περάσουν τά δικά τους ἄνομα συμφέροντα. Νά τό σκυλεύσουν μέ τό ἀζημίωτο. Νά τό χειραγωγήσουν. Ὁ Γ. Σταματοπούλος ὑπερασπίζεται τήν ιερότητα κι ἀκεραιότητά του, τό θέλει νά πλουτοφορεῖ μέσα στή λάμψη τῆς ἀπόλυτης ἀλήθειας του ἢ γυμνότητας, νά θάλλει ὡς ἔκκητρο τοῦ πόθου, σκάφανδρο τῆς ζωῆς, πού νά εἶναι πλωτή καί σεβαστή. Σῶμα, ὄμμα κι ὄχι σῆμα τῆς ψυχῆς, τουτέστιν νά ἐνοραῖται μέ ὅλους τούς πόρους τοῦ ἀνοιχτούς. Τό habeas corpus θεσπίστηκε πρὶν 700 χρόνια ἀλλά ἐκκρεμῆ ἐν πολλοῖς ἢ ἐφαρμογή του καθὼς θυσοδομοῦν ἐναντίον του ἀνίερες συμμαχίες. Ἐδῶ ἀντιδιαστέλλει τόν ἐρωτισμό, τό ταξίδι στό ἐπέκεινα τῶν στιγμῶν, μέ τόν ἀνηδονικό καί δανεικό «ἠδονισμό» τῶν ἡμερῶν μας. Ὁ ἔρως, ὡς γιός τοῦ Πόρου καί τῆς Πενίας περισσεύει ὡς παρίας καί παρείσακτος στήν κατευθυνόμενη κοινωνία τῆς κατανώσεως, πού καταναλώνει ἀδιάκριτα καί τά ἴδια τά ὑποκειμένα της, μαζί μέ τά ἀφθονα ὑποκατάστατα τοῦ σεξισμοῦ, πού εἶναι ἡ ἀναίρεση τῆς οὐσίας τοῦ ἔρωτα, τό κέλφος πού ἔχει ἀδειάσει ἀπό τό ἱερό ρίγος.

Στό πέμπτο κεφάλαιο «Ἐρωτος καί γάμου συμπόσιο» κινεῖται σέ δύσκολο ἔδαφος, ἂν ὄχι σέ ναρκοπέδιο. Προσεγγίζει τήν ἀσφαλῶς δύσκολη σχέση συζυγίας ἔρωτα/γάμου, καταλήγοντας ὅτι ὁ ἔρωτας δέν εἶναι ἀσυμβίβαστος μέ τό γάμο, ἀφοῦ αὐτός στίς περισσότερες τῶν περιπτώσεων εἶναι ἡ κατάληξη καί τό ἐπιστέγασμα τοῦ πρώτου. Τονίζει ὅτι τό σφάλμα ὑπάρχει πρὶν ἀπό τό γάμο, στή δομή τῆς κοινωνίας καί τήν ἀδαημοσύνη τῶν ἀνθρώπων. Ἴσως ἀπλά ἀλλάζει μορφή. Νά τό πῶ μέ τήν ἀπλότητα μᾶς 47χρονης μέ ἕξι παιδιά: «ἀγάπη εἶναι αὐτά πού ἔχεις ζήσει μέ κάποιον». Καί γιά νά μειδιάσουν οἱ ἔχοντες ἐνστάσεις, ἄς ἀναφέρουμε τόν Νοβάλις: «Ὁ γάμος εἶναι ἡ μετάφραση σέ πεζό λόγο τοῦ ποιήματος τοῦ ἔρωτα». Φυσικά ἔχει καί ἡ πεζογραφία τίς χάρες της καί τήν ὠριμότητά της. Ὁ γόρδιος τῶν σχέσεων ἐπιδέχεται ἀπειρες λύσεις καί μόνον προσωπικές.

«Ὁ ἔρωτας ἔχει τό πάθος τοῦ ἐπαναστατημένου προλεταριάτου/συνήθως ὅμως ἐκφυλίζεται μετά τήν κατάληψη τῆς ἐξουσίας» σημειώνει μέ σκεπτικισμό ὁ

ποιητής Δημ. Κωστόπουλος. Μποροῦμε ἀκριβῶς ὡς ἀντιεξουσιαστές λοιπόν νά μὴν ἐνταχθοῦμε στό «συνήθως». Για τούς «συνήθως» ἰσχύει τό τοῖς πᾶσι γνωστό: «Δυό παντρεμένοι μπορούν ὠραιότατα νά εἶναι ἐρωτευμένοι μεταξύ τους, ἀρκεῖ νά μὴν εἶναι παντρεμένοι μεταξύ τους».

Τά ὑπόλοιπα πέντε κεφάλαια διαβάζονται κι αὐτά διψαλέα, καθὼς ὁ συγγραφέας ἀναστοχάζεται περί τήν ζηλοτυπία, τόν ἔρωτα ὡς ἰδρυτική συνθήκη τῆς ζωῆς, τό μανικό σπασμό, τά ἐφτάζυμα σάρκας καί ψυχῆς εἰς ἓν, σαρκωμένης ψυχῆς/ψυχωμένης σάρκας –κάθε διάσπαση φαντάζει τερατώδης. Σκέψεις, σχόλια γιά τόν πανδαμάτορα ἔρωτα ὡς μέγα ἀνακαινιστή καί παρηγορητή, ὡς «ρωγμή στό στήθος», ὡς ἐρωτευμένο μελίσσι μέ τή βασίλισσά του στό κεφάλι, ὡς ἀνθρακιά στά σπλάχνα, γλυκόπικρη ἀρρώστια πού ὀδηγεῖ στήν ἐπαναμάγευση τοῦ κόσμου. Για νά καταφύγουμε στήν εὐστοχη ἐκφραση τοῦ συγγραφέα: «ὁ ἔρωτας εἶναι ὁ κολοφῶνας τῆς ἔνωσης τρέλας, ποίησης καί σοφίας».

«Ἡ ζωὴ εἶναι μιὰ ἐπιχείρηση πού δέ βγάζει τὰ ἔξοδά της» ὑποτονθόριζε μονολογώντας ὁ μελαγχολικός τῆς Καινιξέβερης. Ὦντως, ἂν δέν ὑπῆρχε ὁ Μέγας Χρηματοδότης, τοῦ θαύματος, τῆς ἐλπίδας, τῆς λεπίδας, τοῦ θανάτου ὁ ἀντίμαχος, ὁ Ἐρως, θά εἶχε πρὸ πολλοῦ φαλιρίσει. Μισθοσυντήρητοι τοῦ ἔρωτα ὄλοι μας, τῆς ἀγάπης μεροκαματιάρηδες, χωρὶς πά-ντα τόν ἐπιούσιον της.

«Κι οἱ ἀνθρώποι/λίγο ἀκόμη καί θά ἀφανιστοῦν /πηγαίνουν χωρὶς τήν πυξίδα τοῦ ἔρωτα» γράφει ἀνησυχώντας ὁ ποιητής Στογιαννίδης. Ὁ Γ. Σταματοπούλος προσφέρει παντός καιροῦ πυξίδα στοὺς ταξιδιῶτες τῆς νύχτας, τῶν τριωδίων, τῆς ἐρήμου, ἐγκόλπιο-καταστατικό χάρτη, κάτι σάν magna charta τοῦ ἔρωτα. Ἐχοντας ἐγκολπωθεῖ πρὶν ὁ ἴδιος τῆ ζωτική αἰσιοδοξία τοῦ Ρεμπῶ «Ἄχ, οἱ καιροὶ νά ῥθοῦν /πού ὄλοι θά ἐρωτευθοῦν», μεταγγισμένη κι αὐτή μέ τή σειρά της ἀπό τήν παλιότερη τοῦ Βιοργιλίου (cras amet qui nunquam amavit, αὔριο θ' ἀγαπήσει ὁποιος ποτέ του δέν ἀγάπησε), προσυπογράφει τήν Παουντική ἐντολή, «νά ἐρωτευόμαστε μέχρι νά καρφώσουν τό τελευταῖο καρφί στήν κάσα μας» (ὁ πιό ἀντιστασιακός ἴσως στίχος τῆς παγκόσμιας λογοτεχνίας –δέν ἔχουμε ἄλλη ἐπιλογή ἐσχατῆς ἄμυνας). Τέλος ἔχει ἐκταμειώσει τήν κατηγορική ἐπιταγή/προσταγή τοῦ ποιητή τῶν Ἀνθέων τοῦ κακοῦ, «μεθύστε μέ κρασί ἢ ποίηση, μέ ἔρωτα ἢ ἀρετή», μᾶς ἐφοδίασε γιά καθ' ὁδόν μέ ἓνα ἀπόσταγμα ὅλων αὐτῶν σέ πολλῶν ἀστέρων «μποτίλια». Μαθητευόμενοι διά βίου καί ὀδοιπόροι τοῦ ἔρωτα εἴμαστε ὄλοι. Ἄς συνεχίσουμε τῆ μαθητεία μας μέ τή νέα εὐκαιρία καί σέ κάθε εὐκαιρία πού μᾶς προσφέρεται. Εὐχομαι ὅλους μας, πικραμένους, γελασμένους, προδομένους, ἀναγεννημένους ἢ εὐτυχημένους, νά μᾶς ἔχει ὑπό τῆ σκέπη του ὁ ἀτρεπτος θεὸς Ἐρως.

ΣΤΑΘΗΣ ΚΟΥΤΣΟΥΝΗΣ

Ἡ τρομοκρατία τῆς ὁμορφιάς

Ἡ διπλή ὁμηρία τῆς ὁμορφιάς

Ἐκδόσεις Μεταίχμιο 2004, σελ. 44

τοῦ Γιάννη Κουβαρά

*Μονάχος μέ τή μοναξιά μου καί τίς λέξεις μου ἀγωνίζομαι νά συναρμολογηθῶ... μ' ἔκοψαν
στά δύο τά σύννεφα καί τά φαντάσματα*

Τ. Σινόπουλος, Ἡ ποίηση τῆς ποίησης

Από τόν καιρό τοῦ Ντοστογιέφσκι «ἡ ὁμορφιά θά σώσει τόν κόσμο» (ἡ ποίηση διεκδικεῖ ἔρωτικά τόσο τήν ἐσωτερική ὁμορφιά, πού κυρίως νοοῦσε ὁ ἐγκλειστος τοῦ Ὑπογείου καί τοῦ Πετροπαυλόσκ, ὅσο καί τήν ἐξωτερική, ταυτίζοντας μορφή καί περιεχόμενο) καί τήν ἐποχή τοῦ Ρίλκε «ἡ ὁμορφιά δέν εἶναι παρά ἡ ἀρχή τοῦ τρομεροῦ», ἕως τόν Ἐλύτη «ὁ τρομοκράτης εἶναι ὁ ἀξεστος τῶν θαυμάτων» καί τόν Μπονφουά «αὐτή πού κάνει συντρίμια τό εἶναι, ἡ ὁμορφιά» (μότο-πιλότος τῆς παρουσίας συλλογῆς) ἔχει κυλήσει πολύ μελάνι στό αὐλάκι τῆς Λογοτεχνίας, χωρίς ὥστόσο (κι εὐτυχῶς) νά ἔχει ἀποτυπωθεῖ τό οὕτως ἢ ἄλλως πρωτεϊκό τῆς σχῆμα (πρόσφατα ὁ Ἔκο στίς 500 σελίδες του τῆς Ἱστορίας τῆς ὁμορφιάς προσπαθεῖ νά ψηλαφήσει τό ἀστάθμητο σχῆμα τῆς).

Στίς παρυφές τοῦ παραπάνω τετραγώνου ὁ ποιητής Στάθης Κουτσούνης ἀναζητεῖ ἐναγώνια τό προσωπικό του στίγμα καταθέτοντας τή δική του ἐκδοχή γιά τήν τρομοκρατία τῆς ὁμορφιάς: διαβάζουμε «τῆς ὁμορφιάς σου ὁ τρόμος» (ἀπευθυνόμενος στή γυναίκα καί ὑποδηλώνοντας τόν ἀρχέγονο φόβο τοῦ ἀρσενικοῦ μπροστά ἀγνωστο καί καταβροχθιστικά ἀπειλητικό θῆλυ) καί μᾶς μιλάει γιά «τήν τρομερή ὁμορφιά / τῶν ποιημάτων σου», ταυτίζοντας τή γυναίκα μέ τήν ποίηση, τόν ἔρωτα μέ τή δημιουργία, κι ἀντίστροφα, μέ τόκον ἐν καλῶ τήν ὁμορφιά, τό καλλιτεχνικό φανέρωμα τῆς ἀλήθειας. Ὁ Σ. Κουτσούνης νοεῖ πρωτίστως τήν ποίηση σωματικά (Τί εἶναι ποίηση; Συνουσία ἐπ' ἀπειρον κατά Ἐλύτην).

Στόν ἀστερισμό τῆς τρομοκρατίας τῆς ὁμορφιάς, ὡς γνωστόν, ζοῦμε ἤδη ἀπό καταβολῆς μύθου. Αὐτή θά σωριάσει σέ ἐρείπια – ἡ ψυχούλα τῶν συφοριασμέ-

νων Τρώων τό ἔξερε– τήν πόλη Ἴλιον γιά νά λάμψει γιά πάντα ὁ ἥλιος τῆς ποίησης (ὦ Ποίηση, γιά χάρι σου καίγεται ἀκόμη ἡ Τροία!). Τό ὁμορφο εἶναι ἱερό, τό ἱερό εἶναι τρομερό, συγκοινωνοῦντα δοχεῖα. Οἱ ἀρχαῖοι ἀπέδιδαν θεία καταγωγή στήν ὁμορφιά (Ἀχιλλέας, Ἐλένη), ὅπως καί στίς Σειρήνες, Ἄρπυιες, Μέδουσες, ἐκφάνσεις τῆς περιδινητικῆς δύναμης τῆς ὁμορφιάς πού ὀδηγεῖ στό θεῖο ναυάγιο.

Ἡ ὁμορφιά εἶναι ἀπότοκος τρομάδους, τρομακτικοῦ ἀγώνα, καννιβαλικῆς πάλης τοῦ καλλιτέχνη μέ τίς σάρκες του καί τό ὑλικό του, αὐτοσπαράσσεται ἄχρι θανάτου (ἀλληλοτρογώμαστε ἐγώ καί ὁ χρόνος λέει ὁ Καρούζος) γιά νά κάνει τό μάρμαρο νά μιλήσει, νά τορνεύσει τίς λέξεις γιά νά κροταλίσουν κι ἀνθίσουν, τά χρώματα νά μιλήσουν. Ἡ ὁμορφιά – παραλλάσσοντας – μόνον ἐναντι τοῦ θανάτου δίδεται. Ἄλλά πρέπει νά προηγηθεῖ τό ὀλοκληρωτικό δόσιμο, ψυχῆ τε καί σώματι. Ἡ ποίηση εἶναι μαινάδα πού σπαράσσει τά παιδιά τῆς, ὅπως ἡ Ἀγαθή τόν Πενθέα. Τό ὑπαινίσσεται ὁ Σ. Κουτσούνης στό ποίημα «Ἐπίλογος» πού αἰφνιδιαστικά προτάσσει δίκην προλόγου ἀλλά καί τελικοῦ ἀποστάγματος (τό τέλος τοῦ βρίσκεται στήν ἀρχή του):

*«Ὅλη τή νύχτα ὑλοτομοῦσα τό κορμί σου
μέ βρῆκε τό πρωί κομματιασμένο
ἀνάμεσα στίς τρομερές
σκλήθρες τῆς ὁμορφιάς σου».*

Νά τό ποῦμε κι ἐμεῖς προκαταβολικά. Ἀπό αὐτή τή σῶμα μέ σῶμα μάχη ὁ Σ. Κουτσούνης βγαίνει καθημαγμένος ἐμβρουλικώντας τό ἄχραντο σῶμα τῆς ὁμορφιάς, τό δέρας ἀνθεκτικῶν ποιημάτων. Καταβάλλει τό βαρῦ τίμημα, δαμάζει τελικά τήν ἀδάμαστη ἐρωμένη πού ἐρειπιώνει (Celle qui ruine l' être, la

beauté), αλλά μέ τά έρείπιά του στηλώνει τή ζωή του ό ποιητής (Έλιοτ), άπομεινάρια θαυμαστά έρημιās και μεγαλείου κατά τό σολωμικό πρόταγμα.

Κυρίαρχη ή αυτοαναφορικότητα. Σχεδόν στό σύνολό της ή συλλογή σπονδylώνεται από ποιήματα ποιητικής, αΐλακώνεται από τή σωματοποιημένη άγωνία για τόν τοκετό του ποιητικού άποτελέσματος (θυμόμαστε λ.χ. συνειρμικά τή Γούλφ μέ τά έκδηλα συμπτώματα λοχείας μετά τή γέννα ενός βιβλίου). Ξενάγηση στό σκοτεινό ποιητικό έργαστήρι -στό δικό του άληθομανές χαλκείο- νά δούμε τόν τοκετό έν τή γενέσει. Ίδιαιτερης μνείας χρήζουν δυό εύρωστα κι άρτιμελή ποιήματα. Στήν «Καλλιόπη» (προστάτιδα τής ποίησης) συναξαρίζει καταλογραφώντας τά σαράντα κύματα, τούς μόχθους, τά επίτιμια (νηστεία, προσευχή, αυτομαστίγωμα, πυροβασία άφου «άπό τό σκαρίφημα ως τό έργο ή διαδρομή γίνεται μέ τά γόνατα»), τούς όρους, τήν ισόβια ύποταγή -δούλος στή δούλεψή της- πού άπαιτεί ή έρωμένη ποίηση στόν επίδοξο έραστή/πολιορκητή προκειμένου νά του δοθει έστω στιγμιαία, ν' άποδυθει σέ σισύφειο άγώνα μέ άμφίβολη έκβαση «και πάλι βλέπουμε». Ποίημα πού συνοψίζει κι όλη τήν παγανιστική παράδοση αυτοδασανισμού για εξαγνισμό και έξιλέωση, ξόρκι κατά τής εύκολογραφίας, καταστατικός πρόλογος για κάθε επίδοξο νεοσσο και ώριμο ποιητή. Στο «του γιοφυριου τής ποίησης», στους ρυθμούς τής γνωστής παραλογής, επανέρχεται στίς θυσίες και τόν έντοιχισμό πού άπαιτεί ή δούλεψη τής τέχνης για νά στερωσει περάσματα στό χαώδες τής μνήμης και τής συνειδησης. Στους άκροτελεύτιους στίχους άπηχει άμυδρά, μέ τήν έννοια τής πλατωνικής άνάμνησης, και συμφυρμούς από τό δαχτυλίδι του Γύγη πού όπως ή τέχνη έκανε τό άόρατο όρατό κι αντίστροφα, ένω ως μότο θά του πήγαινε γάντι ό στίχος του Μάρκογλου «Έτσι έγραφα ένα ποίημα πού γκρεμιζόταν τό πρωί / ένω τή νύχτα τό σφήνωνα μέ λέξεις».

Άλλά και άλλα ποιήματα, κατ' έπίφασιν έρωτικά, ως ένα σημείο είναι ταυτόχρονα και ποιητικής, άφου τό δίπολο έρωσ/δημιουργία άλληλεπιχωρεί και ταυτίζεται άξεδιάλυτα. Ένδεικτικό τό ποίημα «ώσωμωση»...

«έκει πού άνοίγει σελίδα κόκκινη
από μέσα τό φύλο σου
νά καρφώνω τά άρρητα
ποιήματά μου
αυτά πού ποτέ δέν θά γράψω».

Η ποίηση μέ τήν αυτοκαταστροφική έρωτική της βουλμία, συχνά καννιβαλιστικά τρώει και τίς σάρκες της, όπως τό πεινασμένο χταπόδι πού τρώει τά πλοκάμια του. Οι ποιητές στήνουν άπόχη και στό άνέφικτο, πολιορκούν τήν ούτοπία («θεέ μου πόσος λυρισμός μέσα στό άνέκφραστο»: Αναγνωστάκης -«κι άνάμεσα στα κενά του ποιήματος κλαίει γοερά τό άνείπωτο»: Λειβαδίτης -«άπελλιμένη επίδρομή στό άναρθρο»: Πρατικάκης). Ο Κουτσούνης προσθέτει

έδω τή δική του έκδοχή «τό ποίημα: άγέρωχο πάντα διαφεύγει / μέσ' άπ' τά χέρια του ποιητή / τό άνέκφραστο» παραπέμποντας στόν πεσοπισμό τής κατακλείδας προηγούμενης συλλογής του «κανένα ποίημα τελικά δέν γράφτηκε / ξεφυγαν όλα, όπως / γίνεται πάντα».

Ός σαρκική και σαρκωμένη ποίηση γνωρίζει και τό σαρκασμό, τόν αυτοσαρκασμό, τό άδιόρατο χιούμορ (εύθηματικό τό «Η άνιάτη»). Βαθύ κόκκινο, σχεδόν μαύρο, ό κυρίαρχος χρωματικός τής τροπισμός. Η ποίηση είναι πράξη έρωτικής εκκένωσης, κάποτε μέ στοιχειά δαιμονικού και άλλόκοτου, μέ στοιχειωμένη τήν άδηφάγα φαντασίωση, τήν έρωτική παραισθηση. Η άφηγηματική άνάπτυξη είναι ό συνήθης τρόπος της, μέ θεατρογενή στοιχεία κάποτε και συχνή χρήση διαλόγου (όπως λ.χ. στόν Παυλόπουλο). Η άνατροπή, ή άπομύθευση κλασικών προτύπων (Πηνελόπη, Έλένη) κατά τό βαρναλικό προηγούμενο (κατά τή γνώμη μας όχι οι καλύτερες στιγμές του), ή σταθερή ροπή του σέ μονολεκτικούς τίτλους, ό άμεσος, γυμνός, άψιμυθίωτος λόγος είναι μερικά από τά βασικά γνωρίσματα τής δουλειάς του. Τό ποίημα «κρεσέντο» είναι από τά καλύτερα πού έχουμε διαβάσει τελευταία.

Ο Κουτσούνης διακονεί μέ βακχικό μένος τήν έροτελεστία τής γραφής/σφαγής (πελεκώντας τόν έαυτό μας, έτσι γράφουμε: Σεφέρης), φτάνοντας στό παρανάλωμα, στή σωματική αυτοανάφλεξη, δοσμένος στήν ούτοπία του νά άποδώσει τήν ποιητική του έρωτα και τόν έρωτα τής ποιητικής.

Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ*

τῆς Ὀλγας Σελλά

Τό δραστήριο Δημοτικό Κέντρο Ἱστορίας καί Τεκμηρίωσης στό Βόλο, ἡ διευθύντριά του Αἰγλη Δημόγλου καί οἱ συνεργάτες της, μέ ἠθικό αὐτουργό τόν μελετητή τῆς σύγχρονης λογοτεχνίας Γιάννη Παπαθεοδώρου, μᾶς ἔβαλαν δύσκολα. Μᾶς κάλεσαν νά ξεχωρίσουμε τήν ἥρα ἀπό τό στάρι: τί ἀκριβῶς συνιστᾶ τήν πολιτική τοῦ βιβλίου καί τί σοί εἶναι, ἐντέλει, ὁ πολιτισμός πού δημιουργεῖται. Νομίζω ὅτι προηγούνται κι ἄλλα ἐρωτήματα: εἶναι διαφορετικά πράγματα ἡ πολιτική ἀπό τόν πολιτισμό τοῦ βιβλίου; Φαίνεται πῶς εἶναι ἡ μέρα μέ τή νύχτα. Καί τό κυριότερο: ποιοί ὑπηρετοῦν τήν πολιτική καί ποιοί τόν πολιτισμό; Ἄς προσπαθήσουμε νά τά πάρουμε μέ τή σειρά.

Τό αὐτονόητο εἶναι ὅτι τήν πολιτική ἀσκοῦν οἱ πολιτικοί, οἱ ἐπαγγελματίες πολιτικοί καί οἱ δημόσιοι φορεῖς. Σέ ὅ,τι ἀφορᾶ τό βιβλίο, πολιτική χαράσσουν τό ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ, τό ὑπουργεῖο Παιδείας, τό δεκάχρονο, πλέον, Ἐθνικό Κέντρο Βιβλίου ἢ τό νεότερο ΕΚΕΜΕΛ. Ποιά ἀκριβῶς πολιτική ἀσκοῦν ὅμως; Χρηματοδοτοῦν τή συγγραφή λεξικῶν; Φροντίζουν ὥστε νά δημιουργηθοῦν βάσεις δεδομένων, ἠλεκτρονικές καί μή, στή διάθεση τῶν ἐνδιαφερομένων; Ἐμπλουτίζουν καί διευρύνουν τή λειτουργία τῶν σχολικῶν βιβλιοθηκῶν σέ κάθε σχολεῖο δευτεροβάθμιας ἐκπαίδευσης; Ἀνατρέπουν τή λογική τοῦ ἐνός καί μοναδικοῦ συγγράμματος γιά τή δημόσια ἐκπαίδευση (Λύκεια καί Πανεπιστήμια); Διαμορφώνουν κίνητρα, σέ κάθε βαθμίδα ἐκπαίδευσης, ὥστε νά φτιάχνονται νέοι ἀναγνώστες; Ποῦ τέτοια τύχη! Ἀρκεῖ νά πῶ ὅτι γιά τίς ἀνάγκες τοῦ ρεπορτάζ συνήθως καταφεύγουμε στόν ἠλεκτρονικό κόμβο μεγάλων βιβλιοπωλείων, παρά στόν ἀντίστοιχο τοῦ ΕΚΕΒΙ, γιά

νά συλλέξουμε πληροφορίες. Ὅταν πρωτοϊδρύθηκε τό ΕΚΕΜΕΛ, εἶχε ἀνακοινωθεῖ ἡ πρόθεση σύνταξης θεματικῶν λεξικῶν γιά διευκόλυνση τῶν μεταφραστῶν. Τό ΕΚΕΜΕΛ, πρῖν ἀπό λίγο διάστημα, συνέχισε τή λειτουργία τοῦ χάρη στή σιωπηρή χορηγία τῆς Ἑταιρείας Συγγραφέων. Γιά τά λεξικά δέν ξανακούσαμε.

Ἡ πολιτική βιβλίου, μέχρι στιγμῆς, περιορίζεται στή διοργάνωση διεθνῶν ἐκθέσεων, συνεδρίων ἢ ἡμερίδων, μέ προσκεκλημένα ὅσο τό δυνατόν πῶς τρανταχτά ὀνόματα. Ἄ, καί στήν ἀπονομή κρατικῶν βραβείων. Ἡ συμμετοχή μας δέ σέ διεθνεῖς ἐκθέσεις βιβλίου, ἰδίως ὅταν εἴμαστε τιμῶμενη χώρα, παρουσιάζεται περίπου σάν τό τρόπαιο τῆς Γιουροβίζιον, σ' ὅ,τι ἀφορᾶ τήν καταξίωση τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων στό ἐξωτερικό. Εἶναι ὅλα τά παραπάνω ἀρνητικά; Σέ καμία περίπτωση. Καί οἱ διεθνεῖς ἐκθέσεις ἔχουν τή σημασία τους -πάντα εἶναι χρήσιμο νά γνωρίζουμε πῶς λειτουργοῦν τά πράγματα κι ἔξω ἀπό τόν δικό μας μικρόκοσμο. Καί οἱ συναντήσεις ἐκδοτῶν, συγγραφέων ἢ κριτικῶν εἶναι σημαντικές (γιά τούς ἴδιους), καί ἡ δράβευση τοῦ συγγραφικοῦ κόσμου ἀπό τήν πολιτεία μπορεῖ νά λειτουργήσει παιδευτικά. Συνήθως, ὅμως, ὅλα τοῦτα ἀντιμετωπίζονται ὡς στιγμιαῖα γεγονότα, καί κυρίως ὡς καλές ἀφορμές προβολῆς τῶν πολιτικῶν καί ὄχι τῶν βιβλίων. Ἡ πανάκριβη συμμετοχή μας στή Φρανκφούρτη, τό 2001, δέν εἶχε σχεδιασμό, ὡς ἐκ τούτου δέν εἶχε συνέχεια ἢ μεταφραστική ἐκρηξη ἐκείνης τῆς χρονιάς.

Μόλις ἐπιστρέφουμε ἀπό τή Θεσσαλονίκη, ὅπου φιλοξενήθηκε ἡ πρώτη Διεθνῆς Ἑκθεση Βιβλίου. Στήν προκειμένη περίπτωση τό ΕΚΕΒΙ ἔκανε αὐτό πού ἔπρεπε: φρόντισε νά δημιουργήσῃ τήν ὑποδομή συνάντησης ἐκδοτῶν, συγγραφέων, ἀτζέντηδων, ὥστε ὁ καθενας νά πωλήσῃ καί ν' ἀγοράσῃ ὅ,τι τόν ἐνδιαφέρει. Ὅμως, ὁ ὑφυπουργός Πολιτισμοῦ, Πέτρος Τατούλης, εἶπε πρῖν ἀπό λίγες μέρες ὅτι τό ΕΚΕΒΙ ἔχει εὐθύνῃ «γιά τήν πρόωθησι καί τήν προβολή τοῦ βιβλίου». Μᾶλλον ἔχω καταλάβει λάθος. Εἶχα τήν ἐντύπωσι ὅτι γι' αὐτά τά θέματα φροντίζουν οἱ ἐκδότες.

Αὐτά ἐν γένει μέ τούς πολιτικούς καί τούς θεσμούς.

* Εἰσήγηση στήν ἐκδήλωση ἡ ὁποία διοργανώθηκε στόν Βόλο, στίς 30 Μαΐου, ἀπό τό Δημοτικό Κέντρο Ἱστορίας καί Τεκμηρίωσης, μέ θέμα «Ἡ πολιτική καί ὁ πολιτισμός τοῦ βιβλίου». Εἰσηγήσεις ἔγιναν ἐπίσης ἀπό τίς δημοσιογράφους Κατερίνα Σχινᾶ (Ἐλευθεροτυπία) καί Μικέλα Χαρτουλάρη (Τά Νέα).

Όμως πολιτική δέν κάνουν μόνο εκείνοι. Κάνουμε όλοι όσοι έχουμε δημόσιο βήμα και δυνατότητες επιλογών. Και μέ ακόμα πιό σύνθετες παραμέτρους.

Πρώτα πρώτα, πολιτική γιά τό βιβλίο άσκουν οι έκδότες, αυτοί πού επιλέγουν τί βιβλία θά έκδώσουν. Πολιτική άσκησαν, μεταδικτατορικά, τά νέα, τότε, έκδοτικά, άτομικές επιχειρήσεις ανθρώπων μέ άριστερή κουλτούρα τά περισσότερα, πού πλούτισαν μέ μεταφράσεις κλασικών κειμένων τής ευρωπαϊκής γραμματείας και συμπλήρωσαν κάποια κενά του έλληνικού αναγνωστικού κοινού. Όμολογουμένως, σ' αυτή τήν κατεύθυνση, ή προσπάθεια συνεχίζεται από μερίδα έκδοτών. Τά έκδοτικά τμήματα μορφωτικών ιδρυμάτων, κυρίως, πού δέν έχουν τό άγχος του κέρδους, εξακολουθούν νά επενδύουν σέ σημαντικά βιβλία τής παγκόσμιας επιστήμης και διανόησης.

Πολιτική βιβλίου είναι επίσης ή υπερπαραγωγή τίτλων από μικρή μερίδα μεγάλων έκδοτών. Πολλοί τίτλοι, έλεγχος τής διακίνησης στα βιβλιοπωλεία, προσέλευση συγγραφέων, διαφημιστικό παιχνίδι είναι τά στάδια αυτής τής πολιτικής.

Πολιτική, συνήθως κακή, άσκουν και οι λίστες των μπέστ σέλερ, πού τά τελευταία χρόνια φιλοξενούνται σέ μεγάλες εφημερίδες. Έτσι, ο έκδότης πού βγάξει τόν όποιο «Κώδικα ντά Βίντσι» ή τόν όποιο «Ίούδα φιλούσε ύπέροχα» διαμορφώνει τό κριτήριο επιλογής των επόμενων τίτλων, των επόμενων χειρογράφων πού φτάνουν στα γραφεία τους και των επόμενων αναζητήσεων από τους άτζέντηδες στή διεθνή άγορά βιβλίου.

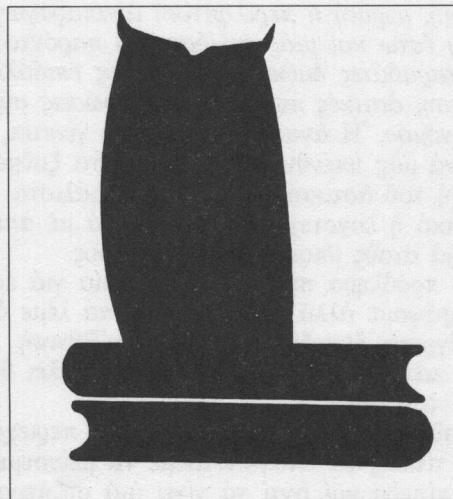
Υπάρχουν φορές και υπάρχουν έκδότες, πού τό κέρδος τους από τά έμπορικά βιβλία τό επενδύουν σέ βιβλία ποιητικά. Μοναχική συνήθως διαδρομή. Τό πρόγραμμα του ΕΚΕΒΙ γιά τήν ενίσχυση εκδόσεων πού άφορούν τίς λεγόμενες Έπιστήμες του Άνθρώπου, είχε αναγγελθεί μέ τυμπανοκρουσίες, περπάτησε γιά λίγο και σήμερα οι έκδότες περιμένουν ακόμα (ή μάλλον έχουν διαγράψει) τήν επιχορήγηση πού είχε αποφασιστεί.

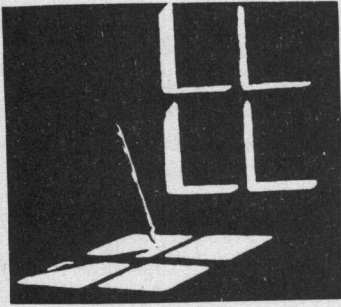
Πολιτική, όμως, σέ μεγάλο κίολας βαθμό, κάνουμε και όλοι οι έν ενεργεία κριτικοί και δημοσιογράφοι. Πολιτική πού δέν καθορίζεται πάντα από τίς δικές μας επιλογές και άρχές, άφου, θέλοντας και μή, πρέπει νά λάβουμε ύπόψη και τήν πολιτική του έργοδοτή στον όποιο δουλεύουμε. Κι εδώ υπάρχουν τά προφανή, τά ευπάλητα τής δημοσιότητας, και τά μή προφανή, εκείνα γιά τά όποια χρειάζεται, πολύ συχνά, νά δώσουμε μάχη γιά νά κερδίσουμε χῶρο λίγων άράδων.

Άσφαλῶς μιά συνέντευξη μέ τόν Μίλαν Κούντερα (πού δέν δίνει ποτέ) δέν θά μπορούσε νά τήν άρνηθεί κανείς άρχισυντάκτης. Η συνέντευξη μ' έναν βραβευμένο ή έναν ευπάλητο συγγραφέα σίγουρα «περνάει» εύκολα στήν πραγμάτευση των θεμάτων. Η έξαγορά ενός έκδοτικού οίκου από μιά πολυεθνική, ή γιά παράδειγμα ή είσοδος των γαλλικών πολυκαταστημάτων FNAC στήν Ελλάδα και ή αναστάτωση πού προκαλεί στους εγχώριους βιβλιοπώλες δέν θά μπορούσε νά λεί-

πει από καμία σελίδα εφημερίδας. Μέ τά λιγότερο προφανή άρχίζουν τά δύσκολα. Μέ τήν προσέγγιση τής σιωπηλής και συνεπούς δουλειάς μικρών έκδοτών, πού δέν έχουν ούτε τή δυνατότητα ούτε τήν αντίληψη του μάρκετινγκ ή των οργανωμένων δημοσίων σχέσεων. Μέ τή γνωστοποίηση μή λογοτεχνικών βιβλίων, πού κρύβουν γνώση και κόπο. Μέ τό κλείσιμο των μικρών περιφερειακών βιβλιοπωλείων. Μέ τή δημοσιοποίηση του πλούσιου έργου περιφερειακών πολιτιστικών κέντρων, όπως τό δικό σας στό Βόλο. Θέματα πού δέν προάγουν τήν ανάγνωση, δέν προτείνουν —αναγκαστικά— τίτλους και συγγραφείς, καταγράφουν όμως ύψεις πολιτισμού.

Δέν είπαμε γιά τόν πολιτισμό του βιβλίου τόση ώρα. Μά ύπάρχει όρισμός; Και, άραγε, τεμαχίζεται ο πολιτισμός; Τό μόνο πού θά μπορούσα νά πῶ είναι ότι τόν πολιτισμό του βιβλίου (της γνώσης πού προσφέρουν τά βιβλία, τά κάθε είδους βιβλία) τόν διαμορφώνουν κατ' άρχάς τά σχολεία και ή εκπαίδευση και στή συνέχεια ο καθένας μόνος του. Μέτωπα άνοιχτά και τά δύο, μόνο πού τό δεύτερο μέτωπο, μέ τόν έαυτό μας, είναι πιό δύσκολο άπ' όλα.

ΠΕΡΙ «ΤΙΤΛΙΚΟΥ» ΠΕΡΙΤΥΛΙΓΜΑΤΟΣ ΒΙΒΛΙΩΝ

Ἀγαπητέ κ. Ἄγγελε Ἐλεφάντη

Διαβάσαμε, με ὁμολογημένη ἐκπληξη, τὸ ἐκτεταμένον σημειώμα σας στὸν προηγούμενο *Πολίτη* με τίτλο «Χρήστος Κάταικας - Κώστας Θεριανός» (ὅπως ἀναφέρεται στὴ στήλη τῶν περιεχομένων τοῦ περιοδικοῦ).

Στὸ σχόλιό σας ἀναφέρατε, δηκτικά νομίζουμε, στὴν ἐκδοση τοῦ βιβλίου μας με τίτλο «Ἡ ἐκπαίδευση τῆς ἀμάθειας». Ὑποστηρίζετε, πὼς ἂν καὶ δὲν τὸ διαβάσατε (τουλάχιστον αὐτὸ μᾶς ἀφήνει νὰ καταλάβουμε ἢ φράση σας «πιθανόν νὰ εἶναι ἐνδιαφέρον»), ἔχετε σοβαρὲς ἐνστάσεις γιὰ τὴ χρησιμοποίηση τοῦ τίτλου ὁ ὁποῖος συμπίπτει με τὸ βιβλίο τοῦ Ζάν Κλώντ Μισεά πού μεταφράσατε τὸ 2002 καὶ ἔχει κυκλοφορήσει ἀπὸ τὶς ἐκδόσεις «Βιβλιόραμα».

Στὸ σχόλιά σας ἀναφέρατε καὶ στὸ γράμμα τοῦ νόμου ὅπως: «Ἀπαγορεύεται ἡ ἀναδημοσίευση καὶ γενικὰ ἡ ὀλική, μερική ἢ περιληπτική ἀναπαραγωγή καὶ μετάδοση ἔστω καὶ μιᾶς σελίδας τοῦ παρόντος βιβλίου... οἱ παραβάτες διώκονται καὶ τοὺς ἐπιβάλλονται κατάσχεση, ἀστικές καὶ ποινικές κυρώσεις σύμφωνα με τὸ νόμο». Ἡ ἀναφορά σας αὐτὴ γίνεται, μᾶλλον, γιὰ νὰ μᾶς ὑπενθυμίσετε εὐθέως ὅτι ζοῦμε «στὴν περιοχὴ τοῦ ἀστικοῦ δικαίου» καὶ μάλιστα ὄχι με ἐπιστημονικὸ ἢ λογοτεχνικὸ τρόπο ἀλλὰ με ἀπειθείας ἀναφορά στους ἰδιοκτησιακοὺς νόμους.

Ὡστόσο τὸ πρόβλημα παραμένει. Σημασία γιὰ ἐσᾶς δὲν ἔχει τί γράψαμε ἀλλὰ ὁ τίτλος. Σὰν νὰ λέμε ὅτι ἂν κάποιος ἔγραψε ἕνα βιβλίο με τίτλο «Ἐθνικὴ Ἀντίσταση», κανεὶς ἄλλος δὲν πρέπει νὰ βγάλει βιβλίο με αὐτὸ τὸν τίτλο.

Ὅμως, ἀφοῦ ἐσᾶς δὲν σᾶς ἀπασχολεῖ τὸ περιεχόμενο ἀλλὰ ὁ τίτλος, θὰ ἀναγκαστοῦμε νὰ μείνουμε σὲ αὐτὸ τὸ ἐπίπεδο καὶ ἀντὶ νὰ γίνῃ μιὰ συζήτηση οὐσίας γιὰ τὸ πρόβλημα τῆς «ἐκπαίδευσης τῆς ἀμάθειας» θὰ σᾶς γνωστοποιήσουμε ὀρισμένα πράγματα γιὰ τὸ τίτλο.

Τὸν Νοέμβριο τοῦ 2000, στὶς ἐκλογὲς τῆς Πανελληνίας Ἐνωσης Φιλολόγων εἶχε μοιραστεῖ πολυσέλιδο κείμενο με τίτλο «Ἡ ἐκπαίδευση τῆς ἀμάθειας» με τὶς ὑπογραφὲς ὀκτώ φιλολόγων τῆς ἀριστερᾶς, οἱ

ὁποῖοι ὄχι μόνο δὲν σᾶς «ζήτησαν τὰ ρέστα» ὅταν κυκλοφόρησε τὸ βιβλίο τοῦ Μισεά, ἀλλὰ χάρηκαν πού οἱ ιδέες τους εἶναι «κάτι πού τὸ σκέπτονται καὶ ἄλλοι» στὴν Ἑλλάδα καὶ στὸ ἐξωτερικό.

Καὶ αὐτὸ γιὰτὶ ἡ Ἀριστερὰ καὶ οἱ Ἀριστεροὶ χαιρόνται ὅταν οἱ ιδέες τους ἐξαπλώνονται καὶ κερδίζουν ὄλο καὶ περισσότερους ἀνθρώπους καὶ δὲν ἀσχολοῦνται με τὶς ὑποσημειώσεις καὶ τοὺς τίτλους ἐργασιῶν ἀλλὰ με τὸ περιεχόμενο τους.

«Ἀρχὴ σοφίας ὀνομάτων ἐπίσκεψης» τελικὰ; Ἡ ζωὴ εἶναι πὺ συνθετὴ καὶ πὺ σκληρὴ ἀπὸ τὴν ταξινόμηση τῶν ὀνομάτων. Καὶ γιὰ αὐτὸ ἐμεῖς κρινόμεστε ὄχι γιὰ τὸ «τιτλικό» περιτύλιγμα τῶν ἀπόψεων μας ἀλλὰ γιὰ τὶς ἀπόψεις μας.

Ἄν μείνουμε μόνο στὴν ἐπίσκεψη τῶν ὀνομάτων, τότε ἡ «ἀμάθεια» θὰ ἔχει πάρει μιὰ ἀκόμη ρεβάνς: αὐτὴ τὴ φορὰ ὄχι «ἐκπαιδευτικὴ» ἀλλὰ «πολιτικὴ».

Χρήστος Κάταικας - Κώστας Θεριανός

ΚΑΙ Η ΑΠΑΝΤΗΣΗ

Ἀγαπητοὶ κύριοι,

Δὲν θεωρῶ τοὺς ἀναγνώστες νήπια ὥστε νὰ μὴν μποροῦν νὰ βγάλουν μόνοι τους τὰ συμπεράσματά τους: διαβάζοντας τὸ ἀπαντητικὸ σας κείμενο, ὅπως καὶ τὸ δικό μου στὸ προηγούμενο τεῦχος, εἶναι σὲ θέση νὰ καταλάβουν πολὺ καλὰ τί ἕκαστος ἐννοεῖ. Δικαιοῦνται ὅμως νὰ γνωρίζουν τὰ ἑξῆς:

1. Ὁ Ζάν Κλώντ Μισεά ἐξέδωσε στὴ Γαλλία (ἐκδόσεις Climats) τὴν *Ἐκπαίδευση τῆς Ἀμάθειας*, τὸ 1999, ἐνῶ τὸ ὁμότιτλο βιβλίο σας ἐκδόθηκε τὸ 2005. Τὸ κείμενο, ἄλλωστε, στὸ ὁποῖο ἀναφέρατε με τὶς ὑπογραφὲς τῶν ὀκτώ φιλολόγων τῆς ἀριστερᾶς, κυκλοφόρησε τὸ 2000 καὶ δὲν ἔχει ἐκδοθεῖ. Δὲν νομίζω, λοιπόν, ὅτι ὁ Μισεά ἐγνώριζε καὶ ὅτι μποροῦσε νὰ τὸ χρησιμοποιήσει.

2. Τὸ ἀπόσπασμα τοῦ νόμου περὶ ἀπαγορεύσεως, ἀναπαραγωγῆς κ.λπ. δὲν τὸ ἐπικαλέσθηκα ἐγὼ -ἀντίθετα ἀρνήθηκα τὴν χρησιμοποίησή του- ἀλλὰ ἐσεῖς, στὸ ἴδιο σας τὸ βιβλίο, καὶ μάλιστα σὲ περίοπτη θέση.

3. Ἡ πλατωνικὴ τῶν «ὀνομάτων ἐπίσκεψης», ἢ ἔστω ἢ κατὰ τὸν Κ.Θ. Δημαρὰ, δὲν εἶναι «τιτλικό» περιτύλιγμα, εἶναι οὐσία κι ὄχι σχολαστικὴ ταξινόμητικὴ ἄσκηση. Καὶ βέβαια ζοῦμε ὄχι στὴν «περιοχὴ» ἀλλὰ στὴν ἐποχὴ τοῦ ἀστικοῦ δικαίου. Πλὴν κι ἂν, ὁ ἀμαθὴς, κάνω λάθος. Ὡς ἐκ τούτου κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ τιτλοφορῆσει τὸ μυθιστόρημά του με τὸν τίτλο π.χ. τοῦ Οὐγκώ *Οἱ Ἀθλοῖ* ἢ *Τὸ τέλος τῆς μικρῆς μας πόλης* τοῦ μακαρίτη Δημ. Χατζῆ ἢ τὸν τίτλο ἄπειρων ἄλλων βιβλίων. Ζήτημα δλέπετε, ἂν μὴ τί ἄλλο, ἀδροφροσύνης.

Ἄγγελος Ἐλεφάντης